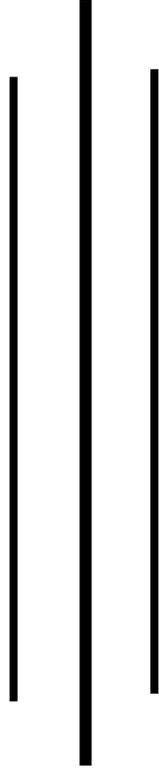


आर्थिक वर्ष २०६७/६८ को बजेटको  
मध्यावधि मूल्याङ्कन  
प्रतिवेदन



नेपाल सरकार  
अर्थ मन्त्रालय  
सिंहदरवार, काठमाडौं  
२०६७ माघ

## मन्तव्य

तयारी र स्वीकृतिका दृष्टिकोणबाट आर्थिक वर्ष २०६७/६८ को बजेट इतिहासमा सम्भन्धन लायक बन्न पुगेको छ । चालु आर्थिक वर्षको मंसिर ३ गतेसम्म गत आर्थिक वर्षको यथार्थ खर्चको एक तृतीयांशसम्म मात्र खर्च गर्न पाउने विशेष व्यवस्था अन्तर्गत काम चलाउनु पर्‍यो । पूर्ण बजेटको प्रबन्ध नभए पनि संबैधानिक प्रावधान बमोजिम सार्वजनिक खर्च गर्न पाउने र गत आर्थिक वर्षकै आर्थिक ऐन बमोजिम कर राजस्व उठाउन पाउने अधिकार सरकारलाई प्राप्त थियो । यस्तो कानूनी प्रबन्धले खर्च र राजस्व दुवैमा सामान्यतया संकुचन नआउनु पर्ने हो । तर सरकारी निकायहरु मात्रै होइन, बजारले, उद्योग-व्यवसाय क्षेत्रले समेत पूर्ण बजेट नहुँदा आफ्ना क्रियाकलापमा सुस्तता ल्याएको देखियो । सरकारी निकायहरुले वर्षभरी गर्नुपर्ने कामकालागि एकतिहाई कार्यक्रम स्वीकृत गराएर कसरी काम गर्ने भनेर अल्मलिई रहे । केही आयोजनाहरु टुक्र्याएर गर्न सक्ने अवस्था पनि थिएन । बैदेशिक सहायतामा प्रस्ताव गरिएका नयाँ आयोजनाहरु पुरानो बजेट अन्तर्गतको खर्चको निरन्तरताभित्र स्वाभाविक रूपमा पर्न सक्ने भएनन् । त्यसैले शुरु नै हुन सकेनन् । यी कारणहरुले गर्दा कात्तिक मसान्तसम्म चालु खर्चको बृद्धिदर मात्र ०.९ प्रतिशत रहन गयो । नगदमा आधारित पूँजीगत खर्च गत वर्षको सोही अवधिको तुलनामा ३.८ प्रतिशतले ह्रासोन्मुख रहन गयो । सरकारी खर्चमा कमी आएको मात्र होइन, राजस्व बृद्धि दरमा पनि कमी आयो ।

२०६७ असार मसान्तमा विन्दुगत आधारमा २५.४ प्रतिशतले बृद्धि भएको राजस्व साउन लागेदेखि नै बृद्धिदर ह्रासोन्मुख हुन पुग्यो । साउन मसान्तमा १२.१ प्रतिशत, भदौ मसान्तमा ११.२ प्रतिशत, असोज मसान्तमा ९.४ प्रतिशत र कात्तिक मसान्तमा ९.८ प्रतिशतले मात्र राजस्व बृद्धि देखियो । राजस्व बृद्धिदरमा आएको सुस्तताले समग्र आर्थिक गतिविधिमा आउदै गरेको संकुचनलाई पनि संकेत गरेको जस्तो देखिन लाग्यो ।

प्रथम चार महिनामा निजी क्षेत्रमा गएको कर्जाको न्यून बृद्धिदर (४.६ प्रतिशत), बस्तु आयातमा अत्यन्त न्यून बृद्धि (२ प्रतिशत मात्र) र बैंक निक्षेपमा आएको ह्रास जस्ता परिसुचकहरुले पनि आर्थिक गतिविधिहरु खुम्चिन थालेको देखाए ।

आर्थिक अस्थिरताबाट मुलुकलाई जोगाउन तत्काल बजेट नल्याइ नहुने विषय सर्वत्र महसुस भएपछि २०६७ मंसिर ३ गते अपरान्ह व्यवस्थापिका-संसदमा बजेट प्रस्तुत गर्ने कार्यतालिका तय भयो । तदनुरूपको सम्पूर्ण तयारी गर्न अहोरात्र खटिएर थाकेका अर्थ मन्त्रालयका कर्मचारीहरुलाई अचानक मध्यरातमा व्यवस्थापिका-संसदको बजेट अधिवेशन बजेट पारित नगरिकनै अन्त्य गरिएकाले २०६७ मंसिर ४ गते विहानै अध्यादेश बजेटकालागि विधेयकहरु र सार्वजनिक वक्तव्य तयार गर्न अह्राइयो । दश-बाह्र घण्टाको समयमा यो सबै गर्नु चानचुने काम थिएन । संयम, धैर्य र निष्ठाकासाथ अर्थ मन्त्रालय परिवारले मंसिर ४ गते ३ बजेसम्म सबै विधेयकहरु र नयाँ पृष्ठभूमिमा लेखिएको बजेट वक्तव्य मस्यौदा गरेर छपाई समेत गरी सार्वजनिक जानकारी गराउन अर्थ मन्त्रीज्यूलाई दिन सफल भयो ।

बजेट आइसकेपछि आर्थिक सकृयता बढेको र केही परिसूचकहरूमा सुधार आएको स्पष्ट देखिएको छ । यो पाना लेखिरहँदा सरकारी खर्च र खासगरी पूँजीगत खर्च बढ्न थालेको छ । राजस्व बृद्धिदर पुसमसान्त पछिका प्रत्येक हप्तामा क्रमशः बढ्दै अहिले १४ प्रतिशत नाघेको छ । औद्योगिक क्षेत्रले उपभोग गर्ने कच्चा पदार्थको आयात बढ्न थालेको छ । सुनलाई अलग्याएर हेर्दा आयात बृद्धि सन्तोषजनक देखिन्छ । निर्यात बृद्धिदर क्रमशः उकालो लाग्दैछ ।

दुई वर्ष अगाडि प्रारम्भ गरिएको बहुवर्षीय ठेक्का नीतिका कारण राष्ट्रिय महत्वका ठूला पूर्वाधारहरूमा काम तीब्र गतिमा अगाडि बढेको छ ।

चालु वर्षको मध्यावधि मुल्याङ्कन प्रतिवेदनले करीब सात महिनासम्म (व्यवस्थापिका-संसदले २०६७ फागुन ३ गते मात्र बजेट सम्वन्धी चारवटा विधेयकहरू पारित गर्‍यो) को बजेट अनिश्चयले आर्थिक गतिविधिमा पारेको प्रभाव, विकास निर्माणको अवस्था, समस्या र चुनौतीहरूको निश्पक्ष मुल्याङ्कन गर्ने प्रयाश गरेको छ ।

एउटा कुरा टड्कारो रूपमा देखिएको छ । बजेटजन्य अन्यौल भविष्यमा कहिल्यै दोहोरिनु हुँदैन । निश्चित मितिमा बजेट प्रस्तुत भई आर्थिक वर्ष शुरु हुनु अगावै बजेट पारित गर्ने परम्परा स्थापित नगरिनहुने भएको छ । यसो गरेमात्र हामीले सुन्ने र वर्णन गर्ने गरे जस्तो छिमेकी मुलुकहरू तथा उद्दीयमान अर्थतन्त्रहरूले हासील गरे जस्तो आर्थिक बृद्धि हुन सक्ने धरातल हामीले पनि निर्माण गर्न सक्दछौं ।

यस प्रतिवेदन तयारीमा नेतृत्व गर्ने बजेट तथा कार्यक्रम महाशाखा र सहयोग पुऱ्याउनु हुने राजश्व महाशाखा, संस्थान समन्वय महाशाखा, अनुगमन महाशाखा र वैदेशिक सहायता समन्वय महाशाखा एवं राष्ट्रिय योजना आयोग, महालेखा नियन्त्रक कार्यालय र नेपाल राष्ट्र बैंकका साथीहरूलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

२०६७ फागुन १० गते

रामेश्वरप्रसाद खनाल  
सचिव

## कार्यकारी सारांश

### समष्टिगत आर्थिक स्थिति

१. अन्तराष्ट्रिय मुद्राकोषले विश्वको आर्थिक वृद्धिदर सन् २०१० मा ५.० प्रतिशत र २०११ मा ४.४ प्रतिशत हुने अनुमान गरेको छ । नेपालको आर्थिक वृद्धि दर चालु आर्थिक वर्षमा आधारभूत मूल्यमा ४.५ प्रतिशत रहने अनुमान गरिएकोमा कृषि क्षेत्रमा देखिएको सुधारका कारण सो आर्थिक वृद्धिदर सहजै हासिल हुने देखिन्छ ।
२. आर्थिक वर्ष २०६७/६८ को बजेट वक्तव्यमा चालु आर्थिक वर्षमा वार्षिक औषत मुद्रास्फीति ७.० प्रतिशतमा कायम रहने अनुमान गरिएकोमा पहिलो छ महिनाको औषत मुद्रास्फीति ११.३ प्रतिशत रहेको छ । चालु आर्थिक वर्षको समग्र मुद्रास्फीति ८.९ प्रतिशतको हाराहारीमा रहने संशोधित अनुमान छ । त्यसैगरी चालु आर्थिक वर्षको पाँच महिनासम्ममा विस्तृत मुद्राप्रदायमा कुनै वृद्धि भएको छैन । अघिल्लो वर्षको सोही अवधिमा उक्त मुद्राप्रदाय ६.२ प्रतिशतले बढेको थियो । संकुचित मुद्रा प्रदाय भने यस अवधिमा ३.४ प्रतिशतले घटेको छ ।
३. चालु आर्थिक वर्षको पहिलो पाँच महिनासम्ममा कुल निर्यात अघिल्लो वर्षको सोही अवधिको तुलनामा ८.५ प्रतिशतले वृद्धि भई रु.२७ अर्ब २५ करोड पुगेको छ भने कुल आयात ०.६ प्रतिशतले मात्र बढी रु.१५४ अर्ब २७ करोड पुगेको छ । परिणामस्वरूप, कुल व्यापार घाटा १.० प्रतिशतले घटी रु.१२७ अर्ब ३ करोड पुगेको छ । कुल व्यापार १.७ प्रतिशतले वृद्धि भई रु.१८१ अर्ब ५२ करोड पुगेको छ ।
४. २०६७ मंसिर मसान्तमा कुल विदेशी विनिमय संचिती २०६७ असार मसान्तको तुलनामा २.२ प्रतिशतले घटी रु.२६२ अर्ब ९० करोडमा सीमित रहेको छ । गत वर्ष सोही अवधिमा यस्तो संचिति ११.२ प्रतिशतले घटेको थियो । विदेशी विनिमय संचितिको विद्यमान स्तरले करिब ८.७ महिनाको वस्तु आयात र ७.४ महिनाको वस्तु तथा सेवा आयात धान्न पर्याप्त रहेको देखिन्छ ।

### नीति तथा कार्यक्रम

५. बजेट ढिलो आएको कारण खर्च गर्ने अख्तियारी र कार्यक्रम स्वीकृति पनि स्वतः ढिलो भएकोले पुस मसान्तसम्म बजेट वक्तव्यमा उल्लेखित सबै नीति तथा कार्यक्रमको प्रगति विवरण प्राप्त हुन सकेन । नीति, कार्यक्रम र आयोजना प्रस्ताव गर्दा पुरा गर्नुपर्ने आधारभूत पक्षहरूको पर्याप्त तयारीमा कमी रहेको देखियो । उदाहरणको लागि अधिकांश आयोजनाहरूको व्यावसायिक योजना (Business Plan), खरिद योजना (Procurement Plan) तयार भएको पाइएन । परिणामस्वरूप: कुन नीति तथा कार्यक्रममा कति स्रोत साधन खर्च गरेर के कस्ता क्रियाकलाप सम्पादन गरि के कस्तो प्रतिफल प्राप्त गर्ने र त्यसबाट सेवाग्राहीले प्राप्त गर्ने लाभ र राष्ट्रिय विकास प्रयासमा गर्ने योगदान जस्ता विषयमा विस्तृत विवरण उपलब्ध हुन सकेन । तथापि गत वर्ष र चालु वर्षका सुधारका प्रयाशको परिणामस्वरूप राष्ट्रिय गौरवका ठूला परियोजनाहरूको प्रगति उत्साहवर्धक छ ।

## बजेट तथा खर्च प्रणालीमा गरिएका सुधारहरु

६. पूर्वाधार विकास तथा मानव विकास सूचकांकका दृष्टिले पछाडि परेका मध्य पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्र र सुदूर पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रमा विनियोजन भएको रकम अन्यत्र रकमान्तर गर्न निषेध गरिएको छ । हालसम्म बजेट कार्यान्वयनको प्रारम्भिक चरणमा रहेकोले रकमान्तरको ठूलो चाप छैन । आर्थिक वर्षको अन्त्यमा काम शुरु गर्ने र सम्पादित कामको गुणस्तरलाई ध्यान नदिने प्रवृत्तिलाई निरुत्साहित गर्न वैशाखदेखि असारसम्म वार्षिक विनियोजनको ४० प्रतिशत र असार महिनामा वार्षिक विनियोजनको २० प्रतिशतभन्दा बढी खर्च गर्न नपाउने गरी सीमा निर्धारण गरिएको छ । साथै, खरिद प्रक्रियालाई निष्पक्ष, पारदर्शी र प्रतिस्पर्धी बनाउन विद्युतीय माध्यमबाट वोलपत्र दाखिला गर्ने व्यवस्थालाई विस्तार गर्ने सिलसिलामा २०६८ वैशाख १ गतेदेखि रु.२ करोडभन्दा बढीको ठेक्काको लागि विद्युतीय खरिद प्रणाली अनिवार्य गरिएको छ । गैरसरकारी संस्थाहरुले प्राप्त गर्ने वैदेशिक सहायतालाई पारदर्शी बनाउन सहायताको विवरण प्रत्येक वर्ष व्यवस्थापिका-संसदमा प्रस्तुत गर्ने व्यवस्था गरिएको छ । सरकारी बजेट र सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापनको सुधारको प्रक्रियालाई निरन्तरता दिइएको छ ।
७. नेपाल सरकारको स्वामित्वमा रहेका जमीन, भवन, सवारी साधन जस्ता स्थीर सम्पत्तिको एकीकृत लगत तयार गरी प्रत्येक वर्ष संसदमा पेश गर्ने नीतिगत व्यवस्था भएको छ । नगद प्रवाहको अवस्था र वित्तीय सूचना प्रणालीलाई सुधार गर्दै जाने नीति अनुरूप आर्थिक वर्ष २०६६/६७ देखि पहिलो चरणमा भक्तपुर र ललितपुरमा एकलखाता कोष प्रणाली लागु भएकोमा २०६७ माघ देखि १८ जिल्लामा यो प्रणाली कार्यान्वयनमा आउने भएको छ । यस्तैगरी सार्वजनिक खर्च पुनरावलोकन आयोग, २०६६ का सुझावलाई क्रमशः कार्यान्वयनमा जाने प्रतिवृद्धता व्यक्त गरिएको र यसबाट सार्वजनिक खर्च प्रणाली र सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापनमा सुधार हुने अपेक्षा गर्न सकिन्छ ।

## प्राथमिकता प्राप्त मुख्य मुख्य आयोजना/कार्यक्रमहरुको प्रगति

८. मुलुकमा उत्पन्न भएको विशेष राजनीतिक अवस्थाकोकारणबाट समयमै बजेट प्रस्तुत हुन नसक्नाले धेरैजसो कार्यक्रम तथा आयोजनाहरुको कार्यान्वयन समीक्षा अवधिमा कार्यक्रम स्वीकृतिको अवस्थामा मात्र सीमित रहेको पाइयो । रु.१५ करोडभन्दा बढी विनियोजन भएका आयोजनाहरुको भौतिक तथा वित्तीय प्रगतिको आवधिक अनुगमन अर्थ मन्त्रीको नेतृत्वमा रहेको उच्चस्तरीय समितिले गर्ने गरी छनौट भएका ७२ वटा आयोजनाहरुमध्ये समीक्षा अवधिसम्म ५१ वटाको मात्र कार्यक्रम स्वीकृत भएको छ । राष्ट्रिय वित्तीय स्रोतवाटै सम्पन्न गर्न शुरुवात गरिएका आयोजना र बहुवर्षीय ठेक्का गरी शुरुवात गरिएका कार्यक्रम/आयोजनाहरुको भौतिक तथा वित्तीय प्रगति उत्साहजनक पाइएको छ ।

## अर्ध-वार्षिक खर्च

९. चालु आर्थिक वर्षको पुस मसान्तसम्म रु.७८ अर्ब ९० करोड ७८ लाख खर्च भएको छ । यो विनियोजित बजेटको २३.३५ प्रतिशत हो । यो खर्च गत आर्थिक वर्षको सोही अवधिको तुलनामा २.०२ प्रतिशतले घटी हो । चालु खर्च पुस मसान्तसम्म रु.६० अर्ब ३९ करोड ९७ लाख पुगेको छ । यो विनियोजित बजेटको ३१.७३ प्रतिशत खर्च हो । गत वर्षको सोही अवधिको तुलनामा चालु खर्च १.१४ प्रतिशतले घटेको देखिन्छ । पूँजगततर्फ पुस मसान्तसम्म रु.१३ अर्ब ५ करोड ८५ लाख खर्च भएको जुन गत वर्षको खर्च भन्दा १०.१६ प्रतिशतले घटेको छ । यस्तै सावाँ भुक्तानीतर्फ रु.५ अर्ब ४४ करोड ९६ लाख खर्च भएको छ, जुन विनियोजित बजेटको ३०.२० प्रतिशत हो ।

## बजेट खर्चको संशोधित अनुमान

१०. खर्चको प्रवृत्तिको आधारमा वांकी अवधिमा चालु खर्च शुरु विनियोजनको करिव ९२ प्रतिशत अर्थात रु. १७५ अर्ब ९ करोड खर्च हुने देखिन्छ। हाल सम्मको थप माग र वांकी अवधिमा थप हुन सक्ने मांगको समेत आंकलन गर्दा करिव रु. ४ अर्ब थप निकास दिनु पर्ने अनुमान छ। यसरी कूल चालू खर्च करिव १७९.०९ अर्ब हुने संशोधित अनुमान छ। चालू खर्चको संशोधित अनुमान गत वर्षको यथार्थ खर्चको तुलनामा करिव १८.५ प्रतिशतले वृद्धि हुने देखिन्छ। यसै गरी पूँजीगत खर्चतर्फ रु.११०.१० अर्ब हुने संशोधित अनुमान छ।

## समयमा बजेट नआउंदा अर्थतन्त्रमा परेको प्रभाव

११. समयमै बजेट पारित नहुंदा सरकारी वित्त लगायत समष्टिगत आर्थिक परिसूचकहरुमा प्रतिकूल प्रभाव परेको देखिएको छ। निजी क्षेत्रीको लगानीको विश्वासको वातावरणमा कमी आएकोले सार्वजनिक क्षेत्रमात्र होइन निजी क्षेत्रका आर्थिक गतिविधिहरु पनि नराम्ररी प्रभावित भएको पाइएको छ। लगानी विस्तार हुन नसक्दा आर्थिक वृद्धि, पूर्वाधार विकास र रोजगारी वृद्धि गर्ने लक्ष्य हासिल गर्ने कार्य चुनौतीपूर्ण बन्दै गएको छ। सरकारी कोषमा २०६७ पुस मसान्तसम्म रु.२२ अर्ब ४२ करोड रकम बचत रहन गयो। फलस्वरुप बजारमा तरलताको प्रतिकूल प्रभाव पर्न गएको छ। मौद्रिक तरलताको अभावमा व्याजदर उच्च हुने र अर्थतन्त्र संकुचनतर्फ जाने जोखिम देखिएको छ। एकातर्फ वैदेशिक सहायतामा कार्यान्वयनमा लैजान प्रस्ताव गरिएका आयोजनाहरु बजेटमा प्रवेश गराउन सकिएन भने अर्कोतर्फ आयोजना कार्यान्वयनमा ढिलाई हुंदा सोधभर्ना वापत प्राप्त हुने रकममा पनि ढिलाई हुन गयो।

## बजेट कार्यान्वयनका समस्या एवं चुनौतिहरु

१२. ढिलो बजेट प्रस्तुत हुंदा कार्यक्रम स्वीकृति खरिद सम्भौता लगायतका कार्यहरुले कार्यान्वयनमा ढिलाई हुने र स्वभाविक रुपमा सार्वजनिक खर्चको परिमाण र गुणस्तरमा समेत प्रभाव पर्ने देखिएको छ। एकातिर विनियोजित बजेटमा व्यवस्था भएअनुरूप खर्च नभएको अवस्था छ भने अर्कोतिर नयाँ नयाँ कार्यक्रमको लागि थप बजेट माग गर्ने प्रवृत्ति समेत देखिएको छ। सरकारलाई थप आर्थिक दायित्व पर्ने विषयमा सहमती माग नै नगर्ने वा राय दिइएका विषयलाई पनि वेवास्ता गर्ने देखिएको छ। मन्त्रालय/विभागको भईरहेको संरचनावाट सम्पन्न हुन सक्ने कामका लागि समिति/बोर्ड गठनको होडवाजी चलेको छ। यस्ता समिति र बोर्डका कारण तत्काल सरकारी खर्चमा चाप पर्ने त छदैंछ, तिनको दीर्घकालिन खर्च समेत व्यहोर्नुपर्ने हुंदा बजेट व्यवस्थापन कार्यलाई थप चुनौतीपूर्ण बनाएको छ।

## राजस्व तथा अन्य आयको समिक्षा

१३. चालु आर्थिक वर्षमा रु.२१६ अर्ब ६४ करोड ४४ लाख राजस्व संकलन गर्ने लक्ष्य रहेको छ। यो रकम गत आर्थिक वर्षको खुद असूलीको तुलनामा २०.४९ प्रतिशतले बढी हो। चालु आर्थिक वर्षको पुस मसान्तसम्म राजस्व संकलन लक्ष्य रु.९५ अर्ब ६४ करोड ८५ लाख रहेकोमा रु.९१ अर्ब ३३ करोड ४७ लाख राजस्व संकलन भएको छ। यो रकम वार्षिक लक्ष्यको ४२.१६ प्रतिशत हुन आउछ भने पुस मसान्तसम्मको लक्ष्यको ९५.६ प्रतिशत हुन आउँछ। यसैगरी गत आर्थिक वर्ष २०६६/६७ को यसै अवधिमा संकलन भएको रकम रु.७९ अर्ब ६८ करोड ३ लाख भन्दा १४.६ प्रतिशत बढी हुन आउंछ। यसरी संकलित कूल

राजस्वमध्ये कर राजस्वतर्फ रु.८१ अर्ब ९७ करोड ६१ लाख र गैर कर राजस्वतर्फ रु.९ अर्ब ३५ करोड ८६ लाख संकलन भएको छ । कूल राजस्वमा कर राजस्वको योगदान ८९ प्रतिशत र गैर कर राजस्वको योगदान ११ प्रतिशत रहन गएको छ ।

१४. दातृनिकायहरुबाट चालू आर्थिक वर्षको पुस मसान्तसम्ममा रु.५२ अर्ब ८५ करोड सहायता दिने प्रतिवद्धता प्राप्त भएको छ । यसमध्ये अनुदान तर्फ रु.३४ अर्ब ३० करोड र ऋण तर्फ रु.१८ अर्ब ५५ करोड रहेको छ । गत आर्थिक वर्षको सोही अवधिमा अनुदान तर्फ रु.५१ अर्ब १९ करोड र ऋण तर्फ रु.१३ अर्ब ६७ करोड गरी जम्मा रु.६४ अर्ब ८७ करोड प्राप्त हुने प्रतिवद्धता जनाइएको थियो । यसैगरी चालु वर्षको बाँकी ६ महिनामा अनुदानतर्फ रु.२४ अर्ब ३९ करोड र ऋणतर्फ रु.३९ अर्ब ६८ करोड गरी थप ६४ अर्ब ०७ करोड प्राप्त हुने अनुमान गरिएको छ । यसरी अनुमान गरिए बमोजिम सम्भौता हुन सकेमा चालू आ.व.मा करिव रु.१ खर्ब १७ करोड वैदेशिक सहयोगको प्रतिवद्धता प्राप्त हुने देखिन्छ ।

### सुभावहरु

१५. कार्यक्रम स्वीकृत हुन बाँकी सबै कार्यक्रमहरुको कार्यक्रम स्वीकृति गरी अविलम्ब अख्तियारी पठाउनुपर्ने देखिन्छ । समिक्षा अवधिसम्म खर्चको प्रवृत्तिलाई हेर्दा सार्वजनिक खर्चमा बढोत्तरी गर्नुपर्ने अवस्था देखिएको हुँदा दोस्रो र तेस्रो प्राथमिकता प्राप्त विकास आयोजनाहरुको तेस्रो चौमासिक निकास फुकुवा गर्ने सम्बन्धमा विचार हुनुपर्ने देखिन्छ । बजेट ढिलो प्रस्तुत भएको सन्दर्भमा वैशाखदेखि असार सम्म विनियोजित बजेटको ४० प्रतिशत र असार महिनामा २० प्रतिशतभन्दा बढी खर्च गर्न नपाउने गरी व्यवस्था गरिएको प्रावधालाई खुकुलो बनाउन उपयुक्त हुने देखिन्छ । वैदेशिक सहायताको सोधभर्नालाई निकाससंग आवद्ध गरिएको सन्दर्भमा समयमै सोधभर्ना माग गर्न अझ बढी क्रियासिलताको खाँचो देखिएको छ ।
१६. बजेटलाई साभ्ना आर्थिक दस्तावेजको रूपमा विकास गरी आर्थिक वर्ष शुरु हुनुभन्दा तीन महिना अगाडि प्रस्तुत गर्ने र असार महिनाभित्र बजेट पारित गरी कार्यक्रम समेत स्वीकृत गरी आर्थिक वर्ष शुरु हुनासाथ कार्यान्वयनमा लैजाने संबैधानिक तथा कानूनी व्यवस्था मिलाउनु अनिवार्य भइसकेको छ । त्रिवर्षिय खर्च प्रक्षेपणलाई वास्तविक बनाउने, खर्चको मापदण्ड निर्धारण गरी त्यसलाई यर्थाथपरक बनाउने र खरिद कानूनमा समेत समसामयिक सुधार गर्नुपर्ने देखिएको छ । साथै, अधिकांश विकास आयोजनाको अहिलेको मुख्य चुनौती भनेको जग्गा अधिग्रहण र मुआब्जा निर्धारण/वितरण रहेको देखिएकोले जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ मा संशोधन गर्न वाञ्छनिय देखिन्छ । आयोजना कार्यान्वयनको मध्यमा अर्थात् माघ, फागुन र चैतमा कर्मचारी सुरुवा गर्ने निजामती सेवा नियमावलीको २०५० व्यवस्थाले प्रभाव पारेको देखिएकोले यसलाई आर्थिक वर्षको शुरुमा गर्ने गरी व्यवस्था मिलाउन उपयुक्त हुन्छ ।

# बिषय सूची

	परिच्छेद १	पेज नं.
	समष्टिगत आर्थिक तथा वित्तीय स्थितिको विश्लेषण	१-१२
१.१	विश्व अर्थतन्त्रको परिदृष्य	१
१.२	राष्ट्रिय अर्थतन्त्र	१
१.३	मुद्रास्फीति	३
१.४	मौद्रिक स्थिति	४
१.५	बाह्य क्षेत्र	७
१.६	धितोपत्र बजार	१०
	परिच्छेद २	१२-३१
	बजेट वक्तव्यका मुख्य मुख्य नीति तथा कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन स्थिति	
२.१	पृष्ठभूमि	१२
२.२	बजेट वक्तव्यमा उल्लेखित मुख्य मुख्य नीति तथा कार्यक्रमहरूको मन्त्रालयगत प्रगति विवरण	१२
२.३	निष्कर्ष	
	परिच्छेद ३	३२-३७
	बजेट तथा खर्च प्रणालीमा गरिएका सुधारका प्रयासहरू र उपलब्धीहरू	
३.१	पृष्ठभूमि	३२
३.२	सुधारका प्रयासहरू र कार्यान्वयनको अवस्था	३२
४	निष्कर्ष	३७
	परिच्छेद ४	३८-५४
	राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त मुख्य मुख्य आयोजना/कार्यक्रमहरूको प्रगति	
४.१	पृष्ठभूमि	३८
४.२	मुख्य मुख्य आयोजनाहरूको प्रगति समीक्षा	३८
४.४	निष्कर्ष	५४
	परिच्छेद ५	५५-६२
	अर्ध-वार्षिक खर्च विश्लेषण	
५.१	नीतिगत व्यवस्था	५५
५.२	अर्धवार्षिक खर्च	५६
	परिच्छेद ६	६३-६८
	समयमा बजेट नआउँदा अर्थतन्त्रमा परेको प्रभाव विश्लेषण	
६.१	पृष्ठभूमि	६३
६.२	बजेट प्रस्तुती र स्वीकृति ढिलो हुँदा समष्टिगत अर्थतन्त्रमा परेको प्रभाव	६४
६.३	निष्कर्ष	६८

## बजेट कार्यान्वयनमा समस्या एवं चुनौतीहरु

७.१	पृष्ठभूमी	६९
७.२	प्रमुख समस्या तथा चुनौतीहरु	६९
परिच्छेद ८		७४-८४
राजस्व तथा अन्य आयको समीक्षा र संशोधित आय व्यय अनुमान		
८.१	राजस्व नीति तथा कार्यक्रमको कार्यान्वयन समीक्षा	७४
८.२	पहिलो ६ महिनाको राजस्व संकलनको समग्र स्थिति	७५
८.३	शीर्षकगत राजस्व असूली तथा बाँकी अवधिको अनुमान	७५
८.४	समस्या तथा चुनौतीहरु	७९
८.५	बाँकी छ महिनाको कार्ययोजना	८०
८.६	वैदेशिक सहायता	८१
८.७	खर्चको संशोधित अनुमान र त्यसका आधारहरु	८२
परिच्छेद ९		८५-९१
९.१	पृष्ठभूमी	८५
९.२	चालु आर्थिक वर्षको बाँकी अवधिमा गर्नुपर्ने सुधारहरु	८५
९.३	आगामी वर्षको बजेट तर्जुमा र कार्यान्वयनमा गर्नु पर्ने सुधार अनुसूचीहरु	८८
१	संशोधित आय व्ययको अनुमान	९२
२	२०६७ पुस महिनासम्मको क्षेत्रगत खर्च	९३
३	२०६७ पुस महिनासम्मको शीर्षकगत खर्च	९४
४	आ.व. २०६७/६८ पुस महिनासम्मको राजस्व असूली विवरण	९५
५	२०६७/६८ पुस महिनासम्मको वस्तुगत तथा सोभै भुक्तानी बजेट विवरण	९६
६	मन्त्रालयगत/निकायगत थप बजेट मागको विवरण	९७
७	२०६७ पुस मसान्तसम्म नेपाल सरकारले उठाएको आन्तरिक ऋण वापतको कुल दायित्व	९८
८	२०६७ पुस मसान्तसम्म नेपाल सरकारले लिएको वैदेशिक ऋण वापतको कुल दायित्व	९८
९	वैदेशिक सहायताको आयोजनागत प्रतिबद्धता	९९-१००
१०	दातृ निकायगत वैदेशिक सहायताको प्रतिबद्धता	१०१
११	वैदेशिक सहायता प्रतिबद्धता (क्षेत्रगत)	१०२
१२	समष्टिगत आर्थिक तथा वित्तीय स्थिति	१०३
१३	प्रतिवेदन निर्माणका सन्दर्भमा गठित समितिहरु तथा सहयोगीहरु	१०४

## परिच्छेद १

### समष्टिगत आर्थिक तथा वित्तीय स्थितिको विश्लेषण

#### १.१ विश्व अर्थतन्त्रको परिदृश्य

१.१.१ अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोषद्वारा सन् २०११ को जनवरीमा प्रकाशित World Economic Outlook (WEO) अनुसार सन् २००९ मा ०.६ प्रतिशतले ऋणात्मक रहेको विश्वको आर्थिक वृद्धिदर सन् २०१० मा ५.० प्रतिशत रहेको छ। सन् २०११ मा विश्वको आर्थिक वृद्धिदर ४.४ प्रतिशत हुने अनुमान गरिएको छ।

१.१.२ विकसित मुलुकहरूको अर्थव्यवस्था सुधारोन्मुख भएतापनि अनुमान गरेभन्दा कम रहेको छ। खासगरी युरोपेली मुलुकहरूमा देखापरेको ऋण संकट लगायत सन् २००८ को आर्थिक मन्दीदेखि कमजोर हुँदै आएको अर्थतन्त्रमा यथेष्ट सुधार हुन नसकेकोले विकसित मुलुकहरूको आर्थिक वृद्धिदर अपेक्षा गरे अनुसार हुन नसकेको हो। धेरैजसो उदीयमान मुलुकहरूको आर्थिक गतिविधि तीव्र भएतापनि मुद्रास्फितिमा चाप परेको छ। साथै, धेरैजसो विकासोन्मुख देशहरूको आर्थिक वृद्धिदर तीव्र रूपले बढीरहेको छ।

#### १.२ राष्ट्रिय अर्थतन्त्र

१.२.१ लामो समयसम्म सकृय रहेको मनसुन तथा मौसमी अनुकूलताको कारण प्रमुख खाद्यान्न वालीको रूपमा रहेको धान तथा मकैको उत्पादनमा उल्लेख्य वृद्धि भएको हुँदा चालू आर्थिक वर्षमा समग्र कृषि क्षेत्रको वृद्धि दरमा पनि सुधार हुने देखिन्छ। कूल गार्हस्थ्य उत्पादनमा एक तिहाईभन्दा बढी योगदान रहेको कृषि क्षेत्रमा देखिएको सुधारका कारण आर्थिक वर्ष २०६७/६८ मा ४.५ प्रतिशतको आर्थिक वृद्धिदर (आधारभूत मूल्यमा) सहजै हासिल हुने देखिन्छ।

#### कृषि क्षेत्रको उत्पादन वृद्धि उत्साहजनक

मनसुनको अनुकूलताको कारण आर्थिक वर्ष २०६७/६८ मा वर्षे वालीको उत्पादनमा सकारात्मक प्रभाव पर्न गएको देखिन्छ। कृषि तथा सहकारी मन्त्रालयले सार्वजनिक गरेको विवरणअनुसार आर्थिक वर्ष २०६७/६८ मा धानको उत्पादन १०.९ प्रतिशतले र मकैको उत्पादन ११.५ प्रतिशतले बढ्ने अनुमान छ।

१.२.२ हालसम्म प्राप्त जानकारी तथा विवरणहरूलाई आधार मान्दा चालू आर्थिक वर्षमा अन्य कृषि वालीहरू जस्तै: उखु, भटमास, तेलहन, आलू, जुट, दाल तथा फलफूल आदिको उत्पादन वृद्धिदर सामान्य नै रहने देखिएको छ।

#### गैर कृषि क्षेत्र

#### उद्योग क्षेत्र

१.२.३ चालू आर्थिक वर्षमा मुलुकमा उद्योग क्षेत्रको उत्पादनमा प्रतिकूल असर पार्ने बन्द, हडताल, व्यवस्थापन र मजदुरबीच उत्पन्न तनाव जस्ता कृयाकलापहरूमा केही हदसम्म कमी आएको कारण आर्थिक वर्ष २०६७/६८ मा उत्पादनमूलक उद्योग क्षेत्रको उत्पादनमा केही सुधार आउन सक्ने अनुमान छ।

१.२.४ समीक्षा अवधिमा अधिल्लो वर्षको सोही अवधिको तुलनामा विद्युत उत्पादनमा खासै सुधार हुन नसकेको, कतिपय विद्युत परियोजनाहरूले पूर्ण क्षमतामा विद्युत उत्पादन गर्न नसकेको, लोडसेडिङको समस्या यथावत रहेको लगायतका कारणले चालू आर्थिक वर्षमा विद्युत, ग्यास तथा पानी क्षेत्रको वृद्धिदर सामान्य नै रहने अनुमान छ ।

१.२.५ आर्थिक वर्ष २०६७/६८ को पहिलो पाँच महिनासम्ममा निर्माण सामग्रीको आयात २०.५ प्रतिशतले बढेको छ । यसबाट देशका प्रमुख शहरी क्षेत्रहरूमा आवासीय निर्माण केही बढ्न गएको अनुमान गर्न सकिन्छ । तर यस अवधिमा सरकारको पूँजीगत खर्च अधिल्लो वर्षको सोही अवधिको तुलनामा १३.८ प्रतिशतले घटेको र निजी क्षेत्रको निर्माण गतिविधिमा पनि खासै सुधार हुन नसकेको कारण चालू आर्थिक वर्षको अन्त्यसम्ममा निर्माण क्षेत्रको वृद्धिदर सामान्य रहने अनुमान छ ।

### सेवा क्षेत्र

१.२.६ आर्थिक वर्ष २०६७/६८ को पहिलो ६ महिनासम्ममा हवाई मार्गबाट नेपाल आउने पर्यटकको संख्या अधिल्लो वर्षको सोही अवधिको ८.१ प्रतिशत वृद्धिको तुलनामा १८.९ प्रतिशतले वृद्धि हुन गई २ लाख ५४ हजार पुगेको छ । समीक्षा अवधिमा भारतीय पर्यटक आगमन ३१.५ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ भने तेश्रो मुलुकको पर्यटक आगमन १६.० प्रतिशतले बढेको छ । यस आधारमा होटल तथा रेष्टुरेन्ट क्षेत्रको वृद्धिदरमा राम्रै सुधार हुने अनुमान छ ।

१.२.७ आर्थिक वर्ष २०६७/६८ को पहिलो पाँच महिनामा नेपाल टेलिकमले वितरण गरेको टेलिफोनको संख्या अधिल्लो वर्षको सोही अवधिको ४९.४ प्रतिशत वृद्धिको तुलनामा २१.६ प्रतिशतले मात्र बढेको छ । तर अन्य टेलिफोन सेवा प्रदायकहरूको सेवामा उल्लेख्य विस्तार भएको छ । त्यस्तै, चालू आर्थिक वर्षको प्रथम पाँच महिनाको अवधिमा यातायातका साधन तथा पार्टपुर्जाको आयात भारत तथा तेश्रो मुलुकबाट अधिल्लो वर्षको सोही अवधिको तुलनामा क्रमशः ३.७ प्रतिशत र ४१.१ प्रतिशतले बढेको कारण यातायात, सञ्चार तथा भण्डारण क्षेत्रको वृद्धिदर यो वर्ष पनि उच्च नै रहने अनुमान छ ।

१.२.८ आर्थिक वर्ष २०६६/६७ मा थप ३ वाणिज्य बैंक सहित कुल २१ बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले कार्य प्रारम्भ गरेकोले हाल २६३ बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू सन्चालनमा रहेका छन् । यसैगरी २०६६ आषाढ मसान्तमा वाणिज्य बैंकहरूको कुल शाखा संख्या ७५२ रहेकोमा २०६७ आषाढ मसान्तमा २८.५ प्रतिशतले बढ्न गई ९६६ पुगेको छ । बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको संख्यामा वृद्धि भएता पनि घरजग्गाको कारोवारमा आएको शिथिलता, निक्षेपमा देखिएको ह्रास र बैंकिङ्ग क्षेत्रको मुनाफामा आउने कमीका कारण यस क्षेत्रको वृद्धिदर सीमान्त रहने अनुमान छ ।

१.२.९ श्रम तथा रोजगार प्रवर्द्धन विभागबाट प्राप्त विवरणअनुसार गत वर्षको पहिलो ६ महिनामा वैदेशिक रोजगारीमा जाने नेपालीको संख्या १२.८ प्रतिशतले घटेकोमा चालू आर्थिक वर्षको पहिलो ६ महिनाको अवधिमा श्रम स्वीकृति लिएर विदेश जाने कामदारहरूको संख्या २५.७ प्रतिशतले वृद्धि भई १ लाख ५७ हजार ५१६ पुगेको छ । अधिल्लो वर्षको सोही अवधिमा यस्तो संख्या १ लाख ५१ हजार ३३१ रहेको थियो । समीक्षा अवधिमा वैदेशिक रोजगारी प्रदान गर्ने प्रमुख मुलुकहरूमा मलेसिया, कतार, साउदी अरेबिया तथा यु.ए.ई रहेका छन् । चालू आर्थिक वर्षको पहिलो पाँच महिनामा विप्रेषण आप्रवाह अधिल्लो वर्षको १०.४ प्रतिशतको वृद्धिको तुलनामा ११.३ प्रतिशतले बढेको छ ।

१.२.१० सरकारले चालू आर्थिक वर्षको बजेटमा शिक्षा, स्वास्थ्य, प्रशासन क्षेत्रमा उल्लेख्य बजेट विनियोजन गरेको कारण उक्त क्षेत्रहरूको वृद्धिदर सन्तोषजनक रहने अनुमान छ ।

### १.३ मुद्रास्फीति

आर्थिक वर्ष २०६७/६८ को बजेट बक्तव्यमा चालू आर्थिक वर्षमा वार्षिक औषत मुद्रास्फीति ७.० प्रतिशतमा कायम रहने अनुमान गरिएकोमा पुष मसान्तको वार्षिक विन्दुगत मुद्रास्फीति ११.३ प्रतिशत रहेको छ । गत वर्षको सोही अवधिको उपभोक्ता मुद्रास्फीति दर १०.७ प्रतिशत रहेको थियो । चालू वर्षको मङ्सिर महिनामा पेट्रोलियम पदार्थको मूल्यमा गरिएको समायोजन, खाद्य तथा पेय पदार्थ समूह अन्तर्गतको तरकारी, मसला, चिनी तथा मिठाइजन्य वस्तुका साथै फलफूल आदिमा भएको मूल्य वृद्धि जस्ता कारणहरूले गर्दा चालू आर्थिक वर्षको समग्र मुद्रास्फीति ८.९ प्रतिशतको हाराहारीमा रहने संशोधित अनुमान छ ।

१.३.१ समूहगत रुपमा खाद्य तथा पेय पदार्थ समूहको मूल्य सूचकाङ्कको वार्षिक वृद्धिदर २०६६ मंसिर महिनामा १८.३ प्रतिशत रहेकोमा २०६७ मंसिर महिनामा यस्तो वृद्धिदर १७.६ प्रतिशतमा ओर्लेको छ । समीक्षा अवधिमा खाद्य तथा पेय पदार्थ समूहका वस्तुहरूमध्ये तरकारीको वार्षिक विन्दुगत मूल्य सूचकाङ्कको वृद्धि सबै भन्दा उच्च (६७.४ प्रतिशत) रहेको छ । तरकारी, चिनी, मिठाई, मसला तथा फलफूलको मूल्य सूचकाङ्क उच्चदरले बढेकोले यो समूहका मूल्य सूची यति उच्चदरले बढेको हो ।

१.३.२ अधिल्लो वर्षको सोही अवधिमा ४.६ प्रतिशतले वृद्धि भएको गैर-खाद्यवस्तु तथा सेवा समूहको मूल्य सूचकाङ्क समीक्षा अवधिमा अझै बढेर ६.२ प्रतिशत पुगेको छ । गैर-खाद्यवस्तु तथा सेवा समूह अन्तर्गत घरायसी उपभोग्य सामान, कपडा तथा जुता एवं चप्पल र यातायात क्षेत्रको मूल्य सूचकाङ्कमा उच्च वृद्धि भएको छ ।

### १.४ मौद्रिक स्थिति

१.४.१ आर्थिक वर्ष २०६७/६८ को पाँच महिनासम्ममा विस्तृत मुद्राप्रदायमा कुनै वृद्धि भएको छैन । अधिल्लो वर्षको सोही अवधिमा उक्त मुद्राप्रदाय ६.२ प्रतिशतले बढेको थियो । बैकिङ्ग क्षेत्रको खूद वैदेशिक सम्पत्तिमा आएको ह्रास र आन्तरिक सम्पत्तिमा सीमान्त मात्र वृद्धि भएकोले विस्तृत मुद्राप्रदायको वृद्धिदर स्थिर रहेको हो । संकुचित मुद्रा प्रदाय भने समीक्षा अवधिमा ३.४ प्रतिशतले घटेको छ ।

१.४.२ समीक्षा अवधिमा खुद वैदेशिक सम्पत्ति रू. ३ अर्ब ३५ करोड (१.६ प्रतिशत) ले घटेको छ । अधिल्लो वर्षको सोही अवधिमा उक्त सम्पत्ति रू. १४ अर्ब ५५ करोड (६.५ प्रतिशत) ले घटेको थियो । वस्तु निर्यात र विप्रेषण आप्रवाहमा वृद्धि भएको र आयातको वृद्धिदर उल्लेखनीय रूपले घटेकोले भुक्तानी असन्तुलनमा सुधार भई मौद्रिक क्षेत्रको खुद वैदेशिक सम्पत्तिमा आएको ह्रास अधिल्लो वर्षको सोही अवधिको तुलनामा निकै कम रहेको हो ।

### कुल आन्तरिक कर्जा

१.४.३ आर्थिक वर्ष २०६७/६८ को पाँच महिनासम्ममा कुल आन्तरिक कर्जा २.२ प्रतिशतले मात्र बढेको छ । अधिल्लो वर्षको सोही अवधिमा उक्त कर्जा ८.६ प्रतिशतले बढेको थियो । समीक्षा

अवधिमा निजी क्षेत्रतर्फको कर्जा ६.० प्रतिशतले बढेको छ । अधिल्लो वर्षको सोही अवधिमा सो कर्जा १२.७ प्रतिशतले विस्तार भएको थियो । अनुत्पादक क्षेत्रमा प्रवाहित कर्जालाई नियन्त्रण गर्न गरिएको नीतिगत प्रयास र आयात व्यापारमा भएको ज्यादै न्यून वृद्धिका कारण समीक्षा अवधिमा निजी क्षेत्रको कर्जा विस्तारमा कमी आएको हो ।

### वाणिज्य बैंकहरूको निक्षेप परिचालन तथा कर्जा प्रवाहको स्थिति

- १.४.४ आर्थिक वर्ष २०६७/६८ को पाँच महिनासम्ममा वाणिज्य बैंकहरूको निक्षेप परिचालन र कर्जा प्रवाहबीच असन्तुलन यथावत रहेको छ । यस अवधिमा वाणिज्य बैंकहरूले सर्वसाधारणबाट परिचालन गरेको निक्षेप रू. २ अर्ब ६५ करोडले घटेको छ भने कर्जा तथा लगानी रू. ३४ अर्ब ९४ करोडले बढेको छ । अधिल्लो वर्षको सोही अवधिमा निक्षेप परिचालन रू. २४ अर्ब २५ करोडले र कर्जा तथा लगानी रू. ५६ अर्ब ४३ करोडले बढेको थियो । निक्षेप घटेको विपरित निजी क्षेत्रको कर्जा रू. २३ अर्ब ९८ करोडले वृद्धि भएको छ । यद्यपी यो वृद्धि अधिल्लो वर्षको रू. ५२ अर्ब १४ करोडभन्दा धेरै कम हो ।
- १.४.५ समीक्षा अवधिमा वाणिज्य बैंकहरूको निजी क्षेत्रमा प्रवाहित कर्जामध्ये उत्पादन क्षेत्रतर्फको कर्जा रू. १० अर्ब ७१ करोडले बढेको छ । अधिल्लो वर्षको सोही अवधिमा उक्त क्षेत्रतर्फको कर्जा रू. ७ अर्ब २३ करोडले बढेको थियो । त्यसैगरी, समीक्षा अवधिमा थोक तथा खुद्रा व्यापारतर्फको कर्जा रू. ५ अर्ब ३४ करोडले र निर्माण क्षेत्रतर्फको कर्जा रू. १ अर्ब ५७ करोडले बढेको छ । तर, समीक्षा अवधिमा यातायात, सञ्चार तथा सार्वजनिक सेवा क्षेत्रको कर्जा रू. १ अर्ब ६८ करोडले घटेको छ ।

### वाणिज्य बैंकहरूको तरलताको स्थिति

- १.४.६ समीक्षा अवधिमा पनि वाणिज्य बैंकहरूको तरल सम्पत्ति उच्च दरले घटेको छ । २०६६ असार मसान्तको तुलनामा २०६६ मंसिर मसान्तमा उक्त सम्पत्ति ९.७ प्रतिशतले घटी रू. १७५ अर्ब ६५ करोड रहेकोमा २०६७ असार मसान्तको तुलनामा यस्तो तरल सम्पत्तिमा थप १०.६ प्रतिशतले कमी आई २०६७ मंसिर मसान्तमा रू. १९१ अर्ब २७ करोड रहेको छ । तरल सम्पत्तिका अंशहरूमध्ये तरल कोष समीक्षा अवधिमा १८.२ प्रतिशतले घटेको छ । वाणिज्य बैंकहरूको नेपाल राष्ट्र बैंक तथा विदेशमा रहेको मौज्जातमा कमी आएकोले तरल कोष घटेको हो । समीक्षा अवधिमा वाणिज्य बैंकहरूको विदेशी मौज्जात ९.६ प्रतिशतले घटी रू. ५६ अर्ब ३८ करोड हुन आएको छ भने नेपाल राष्ट्र बैंकमा रहेको मौज्जात ३६.८ प्रतिशतले घटी रू. ३२ अर्ब ३२ करोड हुन आएको छ । निक्षेप परिचालनको तुलानामा कर्जा तथा लगानीको विस्तार उच्च रहेकोले कर्जा प्रवाहको स्रोतको रूपमा वाणिज्य बैंकहरूले विदेशी मुद्रा मौज्जात र राष्ट्र बैंकमा रहेको मौज्जात उपयोग गरेकोले तरल कोषमा कमी आएको हो । तर, यस अवधिमा सरकारी ऋणपत्रमाथिको लगानी भने १.३ प्रतिशतले बढेको छ । उच्च कर्जा विस्तार र न्यून निक्षेप परिचालनका कारणले कर्जा-निक्षेप अनुपात २०६७ असार मसान्तको ८२.९ प्रतिशतबाट बढेर २०६७ मंसिर मसान्तमा ८८.७ प्रतिशत पुगेको छ भने तरलता-निक्षेप अनुपात ३४.५ प्रतिशतबाट घटी ३१.० प्रतिशत कायम भएको छ ।

### तरलता व्यवस्थापन

- १.४.७ आर्थिक वर्ष २०६७/६८ को पहिलो छ महिनासम्ममा खुला बजार कारोवार अन्तर्गत विक्री बोलकबोलमार्फत् रू. २ अर्ब र रिभर्स रिपो बोलकबोलमार्फत् रू. १९ अर्ब गरी कुल रू. २१ अर्ब

बराबरको तरलता प्रशोचन गरिएको छ । त्यसैगरी, सोही अवधिमा रिपो बोलकबोलमार्फत् रू. १८ अर्बको तरलता प्रवाह भई रू. ३ अर्बको खुद तरलता प्रशोचन भएको छ । अघिल्लो वर्षको यसै अवधिमा खुला बजार कारोवार अन्तर्गत विक्री बोलकबोलबाट रू. ७ अर्ब ४४ करोड र रिभर्स रिपो बोलकबोलबाट रू. १ अर्ब गरी रू. ८ अर्ब ४४ करोडको खुद तरलता प्रशोचन तथा खरिद बोलकबोलमार्फत् रू. ३ अर्ब ३८ करोड र रिपो बोलकबोलमार्फत् रू. ३९ अर्ब ९८ करोड गरी कुल रू. ४३ अर्ब ३६ करोड बराबरको तरलता प्रवाह गरिएको थियो ।

- १.४.८ आर्थिक वर्ष २०६७/६८ को पहिलो छ महिनासम्ममा नेपाल राष्ट्र बैंकले विदेशी विनिमय बजार हस्तक्षेपमार्फत वाणिज्य बैंकहरूबाट अमेरिकी डलर १ अर्ब १३ करोड ८ लाख खुद खरिद गरी रू. ८२ अर्ब १२ करोड बराबरको तरलता प्रवाह गरेको छ । अघिल्लो वर्षको यसै अवधिमा विदेशी विनिमय बजार हस्तक्षेपमार्फत वाणिज्य बैंकहरूबाट अमेरिकी डलर ४९ करोड ४७ लाख खुद खरिद भई रू. ३७ अर्ब ५७ करोड बराबरको तरलता प्रवाह भएको थियो ।
- १.४.९ समीक्षा अवधिमा अमेरिकी डलर १ अर्ब २२ करोड विक्री गरी भा. रू. ५५ अर्ब ५६ करोड खरिद भएको छ । अघिल्लो वर्षको यसै अवधिमा अमेरिकी डलर १ अर्ब ५ करोड विक्री गरी भा. रू. ४९ अर्ब ८२ करोड खरिद भएको थियो ।

#### तालिका १ : खुला बजार कारोवारको स्थिति (पहिलो छ महिना)

(रू. करोडमा)

विवरण	२०६६/६७	२०६७/६८
<b>क. कुल तरलता प्रशोचन</b>	<b>८४४</b>	<b>२१००</b>
विक्री बोलकबोल	७४४	२००
रिभर्स बोलकबोल	१००	१९००
<b>ख. कुल तरलता प्रवाह</b>	<b>४३३६.४</b>	<b>१८००</b>
खरिद बोलकबोल	३३८.२	०
रिपो बोलकबोल	३९९८.२	१८००
<b>ग. खुद तरलता प्रशोचन (क-ख)</b>	<b>-४९२.४</b>	<b>३००</b>

#### अन्तर बैंक कारोवार तथा स्थायी तरलता सुविधाको उपयोग

- १.४.१० आर्थिक वर्ष २०६७/६८ को पहिलो छ महिनासम्ममा वाणिज्य बैंकहरूले कुल रू. २०१ अर्ब ६८ करोड बराबरको अन्तर-बैंक कारोवार गरेका छन् । अघिल्लो वर्षको यसै अवधिमा कुल रू. १५० अर्ब ९० करोड बराबरको अन्तर-बैंक कारोवार भएको थियो । समीक्षा अवधिमा रू. १२१ अर्ब ७१ करोडको स्थायी तरलता सुविधा उपयोग भएको छ । अघिल्लो वर्षको यसै अवधिमा उक्त सुविधाअन्तर्गत वाणिज्य बैंकहरूले कुल रू. ६५ अर्ब २५ करोड उपयोग गरेका थिए ।

#### तालिका २ : अन्तर-बैंक कारोवार र स्थायी तरलता सुविधा

(रू. करोडमा)

विवरण	२०६६/६७	२०६७/६८
स्थायी तरलता सुविधा	६५२४.७	१२१७१.४
अन्तर बैंक कारोवार	१५०८९.८	२०१६७.७

## अल्पकालीन व्याजदर

१.४.११ आर्थिक वर्ष २०६७/६८ को छैठौं महिनामा ९१- दिने ट्रेजरी बिलको भारित औसत व्याजदर ८.२१ प्रतिशत रहेको छ । अघिल्लो वर्षको यसै अवधिमा उक्त व्याजदर ८.७४ प्रतिशत रहेको थियो । त्यसैगरी, अघिल्लो वर्षको छैठौं महिनामा भारित औसत अन्तर-बैंक व्याजदर १२.८३ प्रतिशत रहेकोमा चालु आर्थिक वर्षको छैठौं महिनामा १०.५८ प्रतिशत कायम भएको छ ।

१.४.१२ आवधिक निक्षेप तर्फ, १-वर्षे तथा २-वर्षे र सो भन्दामाथिको मुद्दति निक्षेपको अधिकतम व्याजदर २०६७ मंसिर महिनामा क्रमशः ११.५ प्रतिशत र १३.० प्रतिशत रहेको छ । त्यस्तै, औद्योगिक, कृषि, निर्यात, व्यापारिक कर्जा तथा अधिविकर्षको अधिकतम व्याजदर मंसिर महिनामा क्रमशः १३.५ प्रतिशत, १३.० प्रतिशत, १८.० प्रतिशत, १४.० प्रतिशत र १८.० प्रतिशत रहेको छ ।

## मौद्रिक परिदृश्य

१.४.१३ आर्थिक वर्ष २०६७/६८ को पहिलो पाँच महिनामा खुद वैदेशिक सम्पत्ति रू. ३ अर्ब ३५ करोडले घटेको छ । अघिल्लो वर्षको यसै अवधिमा उक्त सम्पत्ति रू. १४ अर्ब ५५ करोडले घटेको थियो । बैंकिङ्ग क्षेत्रको कर्जा प्रवाहमा आएको कमी, व्यापार घाटामा भएको सुधार, रेमिट्यान्स आप्रवाहमा भएको वृद्धि, वैदेशिक अनुदानको विद्यमान प्रवृत्ति र वैदेशिक सहायता अन्तर्गत शोधभर्नामा भएको उल्लेख्य सुधारको आधारमा आर्थिक वर्ष २०६७/६८ मा खुद वैदेशिक सम्पत्ति रू. ९ अर्बले बढ्ने प्रक्षेपण रहेको छ ।

१.४.१४ धान र मकै जस्ता प्रमुख खाद्यान्न बालीको उत्पादनमा भएको उत्साहजनक वृद्धिका कारण समग्र आर्थिक वृद्धिमा सकारात्मक प्रभाव पर्नुको साथै यसबाट खाद्यजन्य वस्तुको मूल्यमा केही सहजता मिल्ने भएतापनि मूल्यमा जोखिमको स्थिति कायमै रहेको र शोधनान्तर स्थिति पनि घाटामा रहेकोले मौद्रिक विस्तार सन्तुलित स्तरमा कायम गर्नु पर्ने आवश्यकता छ । यसर्थ, विस्तृत मुद्राप्रदाय अघिल्लो वर्ष १४.१ प्रतिशतले बढेको तुलनामा चालु आर्थिक वर्ष ११.५ प्रतिशत र संकुचित मुद्राप्रदाय अघिल्लो वर्ष ११ प्रतिशतले बढेको तुलनामा चालु आर्थिक वर्ष १०.१ प्रतिशतले बढ्ने अनुमान छ । कुल आन्तरिक कर्जा अघिल्लो वर्ष १६.८ प्रतिशतले बढेकोमा चालु आर्थिक वर्ष उक्त कर्जाको वृद्धिदर १३ प्रतिशत रहने अनुमान गरिएको छ । आर्थिक वर्ष २०६७/६८ मा नेपाल सरकारले बैंकिङ्ग क्षेत्रबाट आन्तरिक ऋण परिचालन गर्न लिएको लक्ष्य, निजी क्षेत्रतर्फको कर्जा प्रवाह, वित्तीय संस्थाहरू तथा गैर-वित्तीय सरकारी संस्थाहरूमाथिको दावीको प्रक्षेपित वृद्धिदरको आधारमा समीक्षा वर्षमा कुल आन्तरिक कर्जाको वृद्धिदर कम रहने प्रक्षेपण गरिएको हो ।

१.४.१५ त्यसैगरी, निजी क्षेत्रतर्फको कर्जा अघिल्लो वर्ष १४.२ प्रतिशतले बढेको तुलनामा चालु आर्थिक वर्षमा १३.३ प्रतिशतले बढ्ने अनुमान छ । कर्जा-निक्षेप अनुपात तथा अधिकेन्द्रित कर्जा जोखिमलाई न्युनिकरण गर्न रियल स्टेट कर्जामा तोकिएको सीमा, औद्योगिक गतिविधिमा आएको संकुचन र सञ्चित मुद्राको वृद्धिदरमा आएको कमीका कारणले गर्दा निजी क्षेत्रतर्फ प्रवाह हुने कर्जा अघिल्लो वर्षको तुलनामा कम दरले बढ्ने प्रक्षेपण गरिएको हो ।

तालिका ३: मौद्रिक योगांकको वृद्धिदर

(प्रतिशतमा)

विवरण	२०६७/६८	
	प्रथम पाँच महिनाको यथार्थ	वार्षिक प्रक्षेपण
विस्तृत मुद्राप्रदाय	०.०	११.५
संकुचित मुद्राप्रदाय	-३.४	१०.२
कुल आन्तरिक कर्जा	२.२	१३.०
निजी क्षेत्रतर्फ प्रवाहित कर्जा	६.०	१३.३
खुद वैदेशिक सम्पत्ति (रू. अर्बमा)	-३.४	९.०
आवधिक निक्षेप	१.४	१२.१

१.५ वाह्य क्षेत्र

१.५.१ आर्थिक वर्ष २०६७/६८ को पहिलो पाँच महिनासम्ममा कुल निर्यात अघिल्लो वर्षको सोही अवधिको तुलनामा ८.५ प्रतिशतले वृद्धि भई रू. २७ अर्ब २५ करोड पुगेको छ भने कुल आयात ०.६ प्रतिशतले मात्र बढी रू. १५४ अर्ब २७ करोड पुगेको छ । परिणामस्वरूप, कुल व्यापार घाटा १.० प्रतिशतले घटी रू. १२७ अर्ब ३ करोड पुगेको छ भने कुल व्यापार १.७ प्रतिशतले वृद्धि भई रू. १८१ अर्ब ५२ करोड पुगेको छ । अघिल्लो वर्षको सोही अवधिमा कुल निर्यातमा १७.८ प्रतिशतले ह्रास आएको थियो भने कुल आयातमा ३२.२ प्रतिशतको उच्च वृद्धि भएको थियो । फलस्वरूप अघिल्लो वर्ष व्यापार घाटा ५०.१ प्रतिशत र कुल व्यापार २१.८ प्रतिशतले बढेको थियो ।

अघिल्लो वर्षको पहिलो पाँच महिनासम्ममा १२.३ प्रतिशतले घटेको भारततर्फको निर्यात यस वर्षको समीक्षा अवधिमा ११.७ प्रतिशतले वृद्धि भई रू. १७ अर्ब ३८ करोड पुगेको छ । त्यसैगरी अन्य मुलुकतर्फको निर्यात अघिल्लो वर्ष २५.५ प्रतिशतले ह्रास आएकोमा यस वर्ष ३.२ प्रतिशतले वृद्धि भई रू. ९ अर्ब ८७ करोड पुगेको छ । समीक्षा अवधिमा भारततर्फ मुख्यतया धागो, जुटका सामान, तार, अलैची, एम. एस. पाइप र अन्य मुलुकतर्फ विशेषगरी दाल, ऊनी गलैचा, छाला र पश्मिनाको निर्यातमा वृद्धि भएको कारण कुल निर्यातमा वृद्धि भएको हो ।

१.५.२ चालू आर्थिक वर्षको पहिलो पाँच महिनासम्ममा भारतबाट भएको आयात २७.१ प्रतिशतले वृद्धि भई रू. १०४ अर्ब ४० करोड पुगेको छ भने अन्य मुलुकबाट भएको आयात ३०.० प्रतिशतले ह्रास आई रू. ४९ अर्ब ८७ करोड पुगेको छ । अघिल्लो वर्षको सोही अवधिमा भारत एवं अन्य मुलुकबाट भएको आयात क्रमशः ३३.० प्रतिशत र ३१.३ प्रतिशतले बढेको थियो । भारतबाट मुख्यतया पेट्रोलियम पदार्थ, एम.एस. विलेट, रासायनिक मल, कोल्डरोल्ड सिट इन क्वाइल, हटरोल्ड सिट इन क्वाइल, र अन्य मेशिनरी तथा पार्टपुर्जा एवं अन्य मुलुकबाट विशेषगरी कच्चा पाम तेल, लत्ता कपडा, कम्प्युटर तथा पार्टपुर्जा, भिडियो टेलिभिजन तथा पार्टपुर्जा र

यातायातका साधन तथा पार्टपुर्जाको आयातमा वृद्धि भएको कारण समीक्षा अवधिमा कुल आयातमा सीमान्त मात्र वृद्धि भएको हो ।

- १.५.३ आर्थिक वर्ष २०६७/६८ को पहिलो पाँच महिनामा समग्र शोधनान्तर (Overall Balance of Payment) स्थिति रू. ३ अर्ब ३५ करोडले घाटामा रहेको छ । अघिल्लो आर्थिक वर्षको सोही अवधिमा रू. १४ अर्ब ५५ करोडको शोधनान्तर घाटामा रहेको थियो । समीक्षा अवधिमा चालू खाता (Current Account) रू. ४ अर्ब ६१ करोडले घाटामा रहेको छ । अघिल्लो वर्षको सो अवधिमा चालू खाता रू. २० अर्ब ६३ करोडले घाटामा रहेको थियो । खासगरी वस्तु तथा सेवा खाता घाटामा आएको कमी तथा विप्रेषण आप्रवाहको वृद्धिदरमा केही सुधार आउनुका कारण चालू खातामा अघिल्लो वर्षको तुलनामा सुधार भएको हो ।
- १.५.४ विप्रेषण आप्रवाह अघिल्लो वर्षको १०.४ प्रतिशतको वृद्धिको तुलनामा समीक्षा अवधिमा ११.३ प्रतिशतले बढी रू. ९६ अर्ब ५९ करोड पुगेको छ । त्यस्तै, समीक्षा अवधिमा ट्रान्सफर अन्तर्गत अनुदान २४.० प्रतिशतले बढेर रु १० अर्ब ६७ करोड पुगेको छ ।
- १.५.५ पूँजीखाता (Capital Account) अन्तर्गत समीक्षा अवधिमा रू. ५ अर्ब १३ करोड बराबर पूँजीगत ट्रान्सफर प्राप्त भएको छ । अघिल्लो वर्ष पूँजीगत ट्रान्सफर वापत रू. २ अर्ब २ करोड मात्र प्राप्त भएको थियो ।
- १.५.६ वित्तीय खाता (Financial Account) तर्फ समीक्षा अवधिमा रु ३ अर्ब ५८ करोडको प्रत्यक्ष वैदेशिक लगानी स्वदेश भित्रिएको छ । अघिल्लो वर्षको यसै अवधिमा यस्तो लगानी रु ८० करोडको मात्र रहेको थियो । त्यसैगरी, समीक्षा अवधिमा रू. २ अर्ब ४६ करोड बराबरको सरकारी ऋण आप्रवाह भएको छ भने साँवा भुक्तानी रू. ५ अर्ब १८ करोड रहेको छ । अघिल्लो वर्षको सोही अवधिमा रू. ३ अर्ब १७ करोड सरकारी ऋण आप्रवाह भएको थियो । समीक्षा अवधिमा विदेशी मुद्रा तथा निक्षेप दायित्व रू. ३५ करोडले घटेको छ ।
- १.५.७ २०६७ मंसिर मसान्तमा कुल विदेशी विनिमय संचिति २०६७ असार मसान्तको तुलनामा २.२ प्रतिशतले घटी रू. २६२ अर्ब ९० करोडमा सीमित रहेको छ । २०६६ मंसिर मसान्तमा यस्तो संचिति ११.२ प्रतिशतले घटेको थियो । अमेरिकी डलरमा भने २०६७ असारदेखि मंसिर मसान्तसम्ममा कुल संचिति १.६ प्रतिशतले बढी अमेरिकी डलर ३ अर्ब ६७ करोड पुगेको छ । अघिल्लो वर्षको सोही अवधिमा यस्तो संचिति ६.९ प्रतिशतले घटेको थियो । आर्थिक वर्ष २०६७/६८ को पाँच महिनाको आयातलाई आधार मान्दा विदेशी विनिमय संचितिको विद्यमान स्तरले ८.७ महिनाको वस्तु आयात र ७.४ महिनाको वस्तु तथा सेवा आयात धान्न पर्याप्त रहने देखिन्छ ।
- १.५.८ चालू आर्थिक वर्षको पाँच महिनासम्ममा पनि शोधनान्तर स्थितिमा अघिल्लो वर्षको सोही अवधिको तुलनामा सुधार भएपनि सन्तोषजनक भने रहेको छैन । विदेशी विनिमय संचितिको स्तरमा समेत केही ह्रास आएको देखिएकाले बाह्य क्षेत्र स्थायित्व कायम गर्ने चुनौती यथावत् रहेको छ ।
- १.५.९ मुलुकमा सापेक्षिक रुपले शान्ति सुरक्षामा सुधार एवं बन्द हडताल लगायतका समस्याहरूमा कमी हुँदै आएका कारणले उत्पादनशील क्रियाकलापहरूमा बढोत्तरी भई निर्यातमा वृद्धि भएको छ । निर्यातमा सुधार भएपनि अझै पनि निर्यात व्यापारको स्तर आर्थिक वर्ष २०६५/६६ को स्तरमा पुग्न सकेको छैन । निर्यातको आधार (base) संकुचित भएको तर आयातको आधारमा

उल्लेख्य विस्तार भएकोले चालू आर्थिक वर्षको पाँच महिनासम्म वैदेशिक व्यापारमा सुधार भएपनि शोधनान्तर स्थितिमा अपेक्षित सुधार हुन नसकेको हो ।

- १.५.१० चालू आर्थिक वर्ष तयारी पोशाक, ऊनी गलैचा, जुटका सामान, अलैची, दाल, छाला तथा जडीबुटीजन्य वस्तु तथा प्लास्टिकका सामानहरुको वाह्य मागमा वृद्धि आउने अपेक्षा रहेकोले चालू आर्थिक वर्षको अन्त्यसम्ममा कुल निर्यात अघिल्लो वर्षको तुलनामा ८.६ प्रतिशतले बढी रू. ६८ अर्ब ९४ करोड पुग्ने अनुमान गरिएको छ । त्यसैगरी वर्षको अन्त्यसम्ममा कुल आयात ५.० प्रतिशतले वृद्धि भई रू. ३८९ अर्ब ३० करोड पुग्ने अनुमान गरिएको छ । फलस्वरूप, चालू आर्थिक वर्षको अन्त्यसम्ममा एफ.ओ.बी. मूल्यमा आधारित वस्तु व्यापार घाटा ४.३ प्रतिशतले वृद्धि भई रू. ३२० अर्ब ३६ करोड पुग्ने अनुमान रहेको छ ।
- १.५.११ “नेपाल पर्यटन वर्ष-२०११” आरम्भ भई पर्यटक आगमन संख्या एवं समग्र पर्यटन गतिविधिमा तीव्रता आउने अपेक्षा एवं अन्य मुलुकबाट हुने आयातमा गिरावट आउने र सोको कारण यातायात खर्चमा ह्रास आउने अनुमान गरिएकोले खूद सेवा खाता रू. १० अर्ब ५५ करोडले मात्र ऋणात्मक हुने अनुमान गरिएको छ । चालू आर्थिक वर्षको पहिलो पाँच महिनासम्ममा हवाई मार्गबाट नेपाल भ्रमण गर्न आउने पर्यटकहरुको संख्यामा उल्लेख्य विस्तार आएकोले यस वर्षको अन्त्यसम्ममा भ्रमण आय ५.२ प्रतिशतले बढ्ने अनुमान गरिएको छ । खर्चतर्फ, चालू आर्थिक वर्षमा भ्रमण खर्च १.६ प्रतिशतले बढ्ने अनुमान गरिएको छ भने यातायात खर्च २२.० प्रतिशतले घट्ने अनुमान गरिएको छ ।
- १.५.१२ अघिल्लो वर्षको तुलनामा चालू आर्थिक वर्ष पेन्सन आयमा न्यून दरको वृद्धि भएता पनि विप्रेषण एवं चालू अनुदानको वृद्धिदरमा भने केही वृद्धि हुने अपेक्षा गरिएको छ । चालू आर्थिक वर्षको पहिलो छ महिनामा वैदेशिक रोजगारीमा जाने कामदारको संख्या अघिल्लो वर्षको सोही अवधिको तुलनामा २५.६८ प्रतिशतले बढेको छ । यसै अनुरूप यस वर्षको बाँकी महिनाहरुमा रोजगारीका लागि विदेश जाने प्रवृत्तिमा थप सुधार आउने कुरालाई दृष्टिगत गर्दा यस वर्षको अन्त्यसम्ममा निजी क्षेत्रको विप्रेषण आय अघिल्लो वर्षको १०.५ प्रतिशत वृद्धिको तुलनामा १२.५ प्रतिशतले बढी रू. २६० अर्ब ६९ करोड पुग्ने अनुमान रहेकोले खूद ट्रान्सफर आय अघिल्लो वर्षको १३.३ प्रतिशत वृद्धिको तुलनामा १३.५ प्रतिशतले बढ्ने अनुमान छ । फलस्वरूप, यस वर्ष चालू खाता करिब रू. ३ अर्ब ६२ करोडले घाटामा रहने अनुमान छ ।
- १.५.१३ चालू आर्थिक वर्ष पूँजीगत ट्रान्सफर आय रू. १९ अर्ब ११ करोड रहने अनुमान छ । चालू आर्थिक वर्षको पहिलो पाँच महिनामा चालू खाता तथा समग्र शोधनान्तर स्थिति प्रतिकूल भएपनि बाँकी महिनाहरुमा खासगरी विप्रेषण आप्रवाह तथा पूँजीगत ट्रान्सफरमा केही सुधार आउने अनुमान गरिएको हुँदा चालू वर्षको अन्त्यसम्ममा शोधनान्तर स्थिति रू. ९ अर्बले वचतमा रहने अनुमान छ । फलस्वरूप २०६८ असार मसान्तमा विदेशी विनिमय सँचिति करिब रू. २८० अर्ब १३ करोड रहने अनुमान छ । विदेशी विनिमय सँचितिको उक्त स्तर ८.८ महिनाको वस्तु आयात र ७.५ महिनाको वस्तु तथा सेवा आयात धान्न पर्याप्त हुने अनुमान रहेको छ ।

अधिल्लो वर्ष निर्यातमा भएको ह्रासको विपरित चालू वर्षको पाँच महिनासम्मको अवधिमा निर्यातको वृद्धिदर सन्तोषजनक रहेको छ । तसर्थ सरकारले निर्यात प्रोत्साहन गर्न लिएको वर्तमान नीति तथा आयात तर्फ सवारी साधान लगायत अनुत्पादक वस्तुको आयातलाई निरुत्साहित गर्ने नीतिको निरन्तरता रहेमा अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारमा रहेको उच्च व्यापार घाटालाई अनावश्यक रूपले बढ्न दिने छैन । त्यसैगरी, औषधि तथा तरकारी जस्ता वस्तुको आयात उच्च दरले बढेको सन्दर्भमा आयात प्रतिस्थापन गर्न स्वदेशमा यस्ता वस्तुको उत्पादनमा थप प्रोत्साहन दिनु उचित हुने देखिन्छ । साथै, नेपाल सरकार, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालयबाट प्रकाशित *Nepal Trade Integration Strategy, 2010* मा उल्लेख भएका सुझावहरूको कार्यान्वयनमा जोड दिन सके निर्यात क्षेत्रलाई अझ टेवा पुग्न जानेछ ।

## १.६ धितोपत्र बजार

- १.६.१ २०६७ असार मसान्तमा ४७७.७३ विन्दु रहेको नेप्से परिसूचक २०६७ पुस मसान्तमा ४०२.७५ विन्दुमा भरेको छ ।
- १.६.२ २०६७ पुस मसान्तमा बजार पूँजीकरण रू. ३ खर्ब ४९ अर्ब २८ करोड पुगेको छ । यस आर्थिक वर्षको पुस मसान्तमा कुल गार्हस्थ उत्पादनसँग बजार पूँजीकरणको अनुपात २६.४ प्रतिशत रहेको छ । २०६७ असार मसान्तमा यो अनुपात ३१.८७ प्रतिशत रहेको थियो । सूचिकृत कम्पनीहरूको बजार पूँजीकरणमा विगतमा भैं बैँक तथा वित्तीय संस्थाहरूले सबैभन्दा ठूलो हिस्सा ओगटेका छन् ।
- १.६.३ २०६७ पुस मसान्तमा नेपाल स्टक एक्सचेञ्ज लिमिटेडमा सूचीकृत भएका कम्पनीहरूको संख्या १९५ पुगेको छ । २०६७ असार मसान्तमा यो संख्या १७६ रहेको थियो । हाल सूचीकृत कम्पनीहरूमध्ये १६२ वटा बैँक तथा वित्तीय संस्था (वीमा कम्पनी समेत), १८ वटा उत्पादन र प्रशोधन गर्ने उद्योग, ४ वटा होटल, ४ वटा व्यापारिक संस्था, ४ वटा जलविद्युत कम्पनी र २ वटा अन्य समूहका कम्पनीहरू रहेका छन् ।
- १.६.४ प्राथमिक निष्काशन तर्फ आर्थिक वर्ष २०६७/६८ को पहिलो छ महिनासम्ममा नेपाल धितोपत्र बोर्डले ९ वटा कम्पनीलाई रू. ५८ करोड बराबरको साधारण शेयर र अन्य १७ वटा कम्पनीहरूलाई रू. ३ अर्ब ४१ करोड ७२ लाख बराबरको हकप्रद शेयरको लागि स्वीकृत प्रदान गरेको छ ।
- १.६.५ नेपाल स्टक एक्सचेञ्ज लिमिटेडमा २०६७ असार मसान्तसम्ममा रू. ९ अर्ब ८० करोड बराबरको ४ वटा सरकारी ऋणपत्रहरू सूचीकृत भएकोमा चालु आर्थिक वर्षको पहिलो छ महिनामा रू. ४ अर्ब ९९ करोड ९ लाख बराबरको एक वटा सरकारी ऋणपत्र सूचिकृत भएको छ । यस अवधिमा नेपाल स्टक एक्सचेञ्ज लिमिटेडमा सरकारी ऋणपत्रको दोश्रो बजार कारोवार भने भएन ।
- १.६.६ सूचीकृत कम्पनीहरूको चुक्ता पूँजी २०६७ असार मसान्तमा रू. ७९ अर्ब ७८ करोड ६० लाख रहेकोमा २०६७ पुस मसान्तमा रू. ९३ अर्ब ८१ करोड ७० लाख पुगेको छ ।

## वीमा बजार

१.६.७ २०६७ आषाढ मसान्तमा २५ वटा बीमा कम्पनीहरु रहेकोमा सूचिकृत भएका कम्पनीहरुको संख्या १९ रहेको थियो भने २०६७ मंसिर मसान्तमा यो संख्या २० पुगेको छ । २५ वटा बीमा कम्पनीहरुमध्ये १६ वटा निर्जीवन, ८ वटा जीवन र १ वटा दुवै किसिमका रहेका छन् । सूचिकृत कम्पनीहरुको बजार पूँजीकरण २०६७ आषाढ मसान्तमा रू. ९ अर्ब ७५ करोड ६६ लाख रहेकोमा २०६७ मंसिर मसान्तमा रू. १० अर्ब ५० करोड २४ लाख पुगेको छ ।

## परिच्छेद २

### बजेट बक्तव्यका मुख्य मुख्य नीति तथा कार्यक्रमहरुको कार्यान्वयन स्थिति

#### २.१ पृष्ठभूमि

विनियोजन अध्यादेश जारी भए लगत्तै आय व्ययको सार्वजनिक जानकारी बक्तव्यमा उल्लेख भएका नीति कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने सम्बन्धमा सबै मन्त्रालयका सचिवहरूसंग भएको अन्तरक्रियाको निष्कर्ष अनुसार नीति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयनको विस्तृत कार्ययोजना तयार गरिएको थियो । २०६७ मंसिर २० गते सम्ममा आयोजनाको कार्यक्रम स्वीकृत गर्ने र अन्तर्गतका निकायहरुमा पठाईसक्ने व्यवस्था मिलाउन अनुरोध गरीयो । जनतामा प्रवाह हुने सेवा र राष्ट्रिय महत्वका १५ करोड भन्दा बढी बजेट विनियोजित केही ठूला आयोजनाहरुको कार्यान्वयनलाई प्रभावकारी बनाउन माननीय अर्थ मन्त्रीको अध्यक्षतामा गठित उच्चस्तरीय अनुगमन समितिले सम्बद्ध निकायहरूसंग समन्वय गरी कार्यान्वयनमा सक्रियता ल्याउन पहल भईरहेको छ ।

आयोजनाको लगफ्रेम, कार्य प्रवाह तालिका, स्रोत साधन प्रवाह तालिका सहितको कार्यान्वयन कार्ययोजना र अनुगमनको कार्ययोजना अनुसार आयोजनाका प्रतिफल (Output) प्राप्त गर्न केन्द्रीत रही कार्यान्वयन गर्न सबै निकायहरुलाई प्रोत्साहित गरिएको छ । नीति तथा कार्यक्रमहरुको कार्यान्वयनको प्रगति अवस्था, कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पर्ने समन्वय र सहयोगका विषयहरु अनुभूत भएका समस्याहरुको पहिचान गरी नीति कार्यक्रमहरुलाई निर्वाधरूपमा कार्यान्वयन गर्ने व्यवस्था मिलाईएको छ ।

२०६७ पुस मसान्तसम्म हासिल भएको उपलब्धीहरुको स्थलगत जानकारी लिन माननीय अर्थ मन्त्री, बरिष्ठ आर्थिक सल्लाहकार, अर्थ सचिव, राजस्व सचिव र अन्य पदाधिकारीबाट स्थलगत निरीक्षण र अन्तरक्रिया गरीयो । क्षेत्रगत मन्त्रालयबाट प्राप्त विवरणको आधारमा नीति तथा कार्यक्रमको प्रगति निम्न बमोजिम प्रस्तुत गरिएको छ :-

#### २.२.१ प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय

बुंदा नं.	नीति तथा कार्यक्रमको व्यहोरा	पहिलो ६ महिनाको प्रगति विवरण
४३	गरीबी निवारण कोष मार्फत गरीबीको रेखामुनी रहेका महिला, दलित, मधेशी, जनजाति तथा पिछडिएका वर्गलाई लक्षित गरी सामाजिक परिचालन, आय आर्जन, स्वरोजगारी सिर्जना, साना सामुदायिक पूर्वाधार विकासकार्यक्रम, क्षमता अभिवृद्धि र सिर्जनशील कार्यक्रमहरु संचालन गर्ने	<ul style="list-style-type: none"> <li>२०६७ पुस महिनासम्ममा ५९३ वटा आयमूलक आयोजना र २० वटा साना पूर्वाधार निर्माण कार्यक्रमको लागि सम्झौता भई कार्यक्रम संचालन गरिएको छ ।</li> <li>आयोजनाबाट लाभान्वित गरीब घरधुरीसंख्या १५०३० रहेको छ । जसमध्ये २७६८ दलित, ६१२६ जनजाती र ६१३६ अन्य घरधुरी छन् भने ७३७९ जना महिला रहेका छन् ।</li> </ul>

#### २.२.२ अर्थ मन्त्रालय

बुंदा नं.	नीति तथा कार्यक्रमको व्यहोरा	पहिलो ६ महिनाको प्रगति विवरण
५४	यसै आर्थिक वर्ष भित्र सार्वजनिक गोदाम विधेयक तर्जुमा गरिने छ ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>विधेयक तर्जुमा प्रयोजनार्थ कार्यदल गठन भई कार्य प्रारम्भ भएको ।</li> </ul>
५५	कृषि तथा पशु बीमा गर्दा लाग्ने प्रिमियमको ५० प्रतिशत रकम अनुदानको रूपमा उपलब्ध गराउने नीतिलाई निरन्तरता दिएको छ ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>यस्तो अनुदानको लागि हालसम्म निकास माग भई आएको छैन ।</li> </ul>
८६	चालू आर्थिक वर्षमा कुनै निकायले एक पटकमा १०० जना भन्दा बढी हवाई मार्गबाट नेपाल आउने विदेशी राहदानी वाहकहरुलाई सहभागी गराई सभा, सम्मेलन, गोष्ठी, बैठक वा अन्तर्क्रिया आयोजना गरेमा त्यस्तो	<ul style="list-style-type: none"> <li>कार्यविधि तयार भई स्वीकृतिका लागि मन्त्रीपरिषदमा प्रस्ताव पेश भएको ।</li> </ul>

	आयोजकलाई प्रमाणको आधारमा कार्यक्रम सम्पन्न भएको ७ दिन भित्र नेपाल सरकारका तर्फबाट रु. ५ लाख नगद सहयोग उपलब्ध गराइने छ।	
४७	मासु उत्पादनमा आत्मनिर्भर भै निर्यात प्रवर्द्धन गर्न पशुपालन कार्यक्रम अभियानकै रूपमा संचालन गरीने छ। साना किसान विकास बैक र साना किसान सहकारी मार्फत पशुपालक कृषकहरूलाई सहूलियत ब्याजदरमा कर्जा उपलब्ध गराउन रु. १ अर्ब विनियोजन गरेको छ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>मन्त्रीपरिषदबाट कार्यविधि स्वीकृत भई रु. ३० करोड निकास भईसकेको।</li> </ul>
९९	निजी क्षेत्रको सहकार्यमा पूर्वाधार बैक स्थापनाको लागि नेपाल सरकारको तर्फबाट पूँजी योगदान गर्न आवश्यक रकम छुट्टयाएको छ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>बैंक तथा साना वित्तीय संस्था सम्बन्धी विधेयक व्यवस्थापिका संसदमा विचाराधिन छ।</li> </ul>
१००	गत वर्ष शुरु गरिएको निक्षेप सुरक्षण कार्यक्रम अन्तर्गत ख,ग,घ बर्गका बैक तथा वित्तीय संस्थाहरूमा रहेका रु. २ लाखसम्म निक्षेपको बीमा गर्ने व्यवस्थाको कार्यान्वयन गरीनेछ। यस प्रयोजनका लागि चालु आर्थिक वर्षमा नेपाल सरकारले निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण निगममा थप रु. २५ करोड पूँजी लगानी गर्नेछ। निगमको अधिकतम पुँजी क्रमशः बढाउँदै लगी रु. २ अर्ब पुऱ्याइने छ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>निक्षेप बीमा सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था गर्न ऐनको मस्यौदा तर्जुमा सम्पन्न भएको छ।</li> </ul>
१०५	नेपालले अन्तर्राष्ट्रिय समुदायसँग गरेको प्रतिवद्धता अनुरूप सम्पति शुद्धीकरण निवारणकालागि निगरानी र कारवाही व्यवस्थालाई अभि सशक्त बनाइने छ। आतंककारी गतिविधिलाई वित्तीय सहयोग पुऱ्याउने कार्य र संगठित अपराधलाई नियन्त्रण गर्न अन्तर्राष्ट्रिय अभिसन्धीको अनुमोदनकालागि कारवाही अगाडी बढाई सकिएको छ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>संगठन संरचना स्वीकृत भई कार्यान्वयन भएको।</li> </ul>
१३४	यो बजेट कार्यान्वयनको आवधिक समीक्षा गरीने छ। रु. १५ करोड भन्दा बढि रकम विनियोजन भएका आयोजनाहरूको भौतिक तथा वित्तीय प्रगतीको आवधिक अनुगमन अर्थ मन्त्रीको नेतृत्वमा रहेको उच्चस्तरीय समितिले गर्ने व्यवस्था मिलाएको छ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>प्रत्येक २/२ महिनामा अर्थ मन्त्रीको नेतृत्वमा रहेको उच्चस्तरीय समितिले अनुगमन गर्ने व्यवस्था मिलाईएको।</li> </ul>
१२७	सार्वजनिक लेखा समितिका सदस्यको अध्यक्षतामा गठित "सरकारी बजेट व्यवस्थापन तथा खर्च प्रणाली पुनरावलोकन आयोग"ले केहि समय अधिमात्र प्रतिवेदन बुझाएको छ। आयोगका केहि सुझावहरू यही बजेट मार्फत कार्यान्वयन गर्न प्रस्ताव गरेको छ। अन्य सुझाव क्रमशः कार्यान्वयन गरीने छ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>केहि सुझावहरू चालु आर्थिक वर्ष मै कार्यान्वयन भई सकेको र अन्य सिफारिशहरू आगामी आर्थिक वर्ष हरुमा क्रमशः गर्दै जाने गरी कार्ययोजना तर्जुमा गरिएको।</li> </ul>
१५०	दोस्रो जनआन्दोलन पछिका तीन आर्थिक वर्षहरूमा मूलकले समयमै बजेट पाउन सकेन। आगामी दिनहरूमा निश्चित मितिमा बजेट प्रस्तुत गर्ने कानूनी व्यवस्था गर्न अत्यावश्यक देखिएको छ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>सरोकरवाला सम्बद्ध निकाय/व्यक्तिहरूसँग छलफल भई रहेको। आगामी आर्थिक वर्षको बजेट प्रस्तुतीका लागि मध्यावधि समितिमा सिफारिस गरिएको।</li> </ul>

### २.२.३ उर्जा मन्त्रालय

बुँदा नं.	नीति तथा कार्यक्रमको व्यहोरा	पहिलो ६ महिनाको प्रगति विवरण
२८	स्वदेशी लगानी र प्राविधिक जनशक्तिबाटै निर्माण गर्न लागिएको तामाकोशी जलविद्युत आयोजना आर्थिक वर्ष २०७१/७२ सम्ममा सम्पन्न गर्ने गरी सिभिल संरचना निर्माण प्रारम्भ भएको छ। यस आयोजनाका लागि रु. २ अर्ब निकास भईसकेको छ। यो आयोजना सम्पन्न गर्न वित्तीय स्रोतमा कमी हुन दिइनेछैन।	<ul style="list-style-type: none"> <li>सिंगटी-लामाबगर प्रवेशमार्गको २८.६ कि.मि. टूटाकलाई आयोजनास्तरमा विस्तार गर्न सिभिल निर्माण कार्यको ठेकेदारद्वारा सम्पन्न गर्ने गरी हस्तान्तरण भएको।</li> <li>दोलखा-सिंगटी खण्डको प्रवेशमार्ग सुदृढीकरण कार्य ३५ कि.मि. सम्पन्न।</li> <li>लट नं. १ मुख्य सिभिल निर्माण कार्यको मोबिलाइजेशन शुरु भई निर्माण उपकरणहरू साइटमा ढुवानी भइरहेको।</li> <li>नागरीक लगानी कोष र राष्ट्रिय बीमा संस्थानसँग रु. २/२ अर्ब ऋण लिने सम्बन्धमा सम्झौता भएको।</li> <li>कर्मचारी सञ्चय कोषसँग रु. १० अर्ब ऋण लिने</li> </ul>

		<p>सम्भौता सम्पन्न ।</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● मुख्य निर्माण कार्यका निम्ति अन्तर्राष्ट्रिय परामर्शदाताको प्रस्ताव स्वीकृत गरी खरीद सम्भौता भएको ।</li> <li>● लट नं. २ हाइड्रोमैकानिकलको PQ को प्राप्त प्रस्ताव खोली मूल्यांकन प्रतिवेदन अनुसार पूर्वयोग्यता निर्धारण भएको ।</li> <li>● लट नं. ३ मैकानिकल तथा इलेक्ट्रिकल कार्यको प्राप्त प्रस्तावहरू मूल्यांकन सम्पन्न भई पूर्वयोग्यता निर्धारण भएको ।</li> <li>● लट नं. ४ प्रशारण लाइनको पूर्वयोग्यता निर्धारण भएको ।</li> </ul>
७८	<p>६० मेगावाटको त्रिशुली ३ए, १४ मेगावाटको कुलेखानी तेस्रो, ३० मेगावाटको चमेलिया र ३० मेगावाटको राहुघाट जलविद्युत निर्माण कार्य सम्पन्न गर्न बजेट विनियोजन गरिएको छ ।</p>	<p><u>माथिल्लो त्रिशुली ३ए जलविद्युत आयोजना</u></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● आयोजनास्थलमा निर्माणसँग सम्बन्धित प्रारम्भिक कार्यहरू शुरु गरीसकेको ।</li> <li>● २२० के.भी. प्रशारण लाइन र १३२ के.भी. बे एक्स्टेन्सन कार्य निर्माणको लागि बोलपत्रको मूल्यांकन गर्ने कार्य अन्तिम चरण रहेको ।</li> <li>● त्रिशुलीदेखि मातातिर्थसम्मको २२० के.भी. प्रशारण लाइन निर्माणका लागि आवश्यक IEE अध्ययन बारे कारवाही भइरहेको ।</li> <li>● जग्गा अधिग्रहणसम्बन्धी कार्य सुचारु भइरहेको ।</li> <li>● त्रिशुली नदीको हेडवर्क्स साइटबाट डिस्चार्ज डाटा मेजरमेण्ट कार्य जारी । सेडिमेण्ट स्याम्प्लड एनालाइसिसको अन्तिम प्रतिवेदन प्राप्त भइसकेको ।</li> </ul> <p><u>कुलेखानी तेस्रो जलविद्युत आयोजना</u></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● विद्युतगृह बन्ने स्थलमा जग खन्ने कार्य सम्पन्न भएको तथा मुख्य सुरुङको downstream मा जम्मा १०१२ मि. खन्ने कार्य सम्पन्न ।</li> <li>● Intake मा excavation कार्य शुरु ।</li> <li>● Adit 3 मा portal निर्माण कार्य जारी ।</li> <li>● Adit 4 मा १९० मि. सुरुङ खन्ने कार्य सम्पन्न ।</li> <li>● Adit 1A मा ३०७ मि. सुरुङ खन्ने कार्य सम्पन्न ।</li> <li>● Penstock tunnel २३४ मि. खन्ने कार्य सम्पन्न ।</li> <li>● Penstock tunnel को downstream side मा breakthrough भएको ।</li> <li>● Access road to Adit 3 को १५०० मि. ट्रयाक निर्माण कार्य सम्पन्न ।</li> <li>● आवास निर्माण कार्य ६५ प्रतिशत सम्पन्न ।</li> <li>● राप्ती नदीमा पुल (crossing) को निर्माण कार्य सम्पन्न ।</li> <li>● इलेक्ट्रोमैकानिकल, हाइड्रोमैकानिकल र प्रशारण लाइनको ठेक्का सम्भौता सम्पन्न ।</li> <li>● हेडवर्क्स र डिसेण्डर एक्स्काभेसन कार्य जारी ।</li> </ul> <p><u>चमेलिया जलविद्युत आयोजना</u></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● जग्गा मुआब्जा वितरण कार्य ९८ प्रतिशत सम्पन्न ।</li> <li>● १७ वटा भवन निर्माण कार्य सम्पन्न ।</li> <li>● प्रवेशमार्ग निर्माण कार्य ५५ प्रतिशत सम्पन्न ।</li> <li>● प्रवेशमार्गमा पर्ने पुलहरूको निर्माण कार्य ( जमाडीगाडको वेलीब्रिजसमेत) सम्पन्न ।</li> </ul>

		<ul style="list-style-type: none"> <li>● ३३/११ के.भी. सबस्टेशन निर्माणका लागि मालसामान उपलब्ध ९१ प्रतिशत सम्पन्न ।</li> <li>● १३२/३३ के.भी. २X१० एम.भी.ए. सबस्टेशनको बोलपत्र तयारी १४ प्रतिशत सम्पन्न ।</li> <li>● मुख्य सिभिल निर्माण कार्य ५६.६ प्रतिशत सम्पन्न ।</li> <li>● इलेक्ट्रोमेकानिकल, हाइड्रोमेकानिकल तथा १३२ के.भी. प्रशारण लाइनको डिजाइन तथा सर्भे कार्य ५१ प्रतिशत सम्पन्न ।</li> <li>● सल्लाहकार सेवा ७२.५ प्रतिशत सम्पन्न ।</li> </ul> <p><u>राहघाट जलविद्युत आयोजना</u></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● जग्गा अधिग्रहणसम्बन्धी मुआब्जा वितरण कार्य चालु रहेको ।</li> <li>● सिभिल निर्माण कार्यको ठेक्का सम्भौता सम्पन्न ।</li> <li>● परामर्श सेवाका लागि Expression of Interest पुनः माग गरिएको ।</li> <li>● Camp facilities निर्माण कार्यको ठेक्का सम्भौता सम्पन्न ।</li> </ul>
७९	प्रत्येक विकास क्षेत्रमा कम्तिमा एक-एकवटा ठूला तथा मध्यमस्तरका जलाशययुक्त आयोजनाहरूको निर्माण थालिने छ । यसैक्रममा ६०० मेगावाटको बुढीगण्डकी, ४०० मेगावाटको नलस्याउगाड, ३०० मेगावाटको तमोर र १७५ मेगावाटको आँधीखोला आयोजनाहरूलाई उपयुक्त साभेदारको सहभागीतामा कार्यान्वयनमा लगिनेछ । तामाकोशी पाँचौँ र माथिल्लो अरुण आयोजनाको सम्भाव्यता अध्ययन गरीनेछ ।	<p><u>बुढीगण्डकी जलाशययुक्त जलविद्युत आयोजना</u></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● आर्थिक मोडेलको व्यवस्था हुने कार्य जारी ।</li> <li>● हाइड्रोलोजिकल अध्ययन भइरहेको ।</li> <li>● Topographical survey कार्य चालु ।</li> <li>● वातावरणीय र त्यससंग सम्भाव्यता अध्ययन कार्य जारी</li> </ul> <p><u>नलस्याउगाड जलाशययुक्त जलविद्युत आयोजना</u></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● हाइड्रोलोजी तथा सेडिमेण्ट सर्भे कार्य चालु ।</li> <li>● ड्रिलिङ तथा सेस्मिक सर्भे कार्य चालु ।</li> <li>● डिजाइन कार्य चालु ।</li> </ul> <p><u>तमोर जलाशययुक्त जलविद्युत आयोजना</u></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● Scope of work सम्बन्धी कार्य तयार भएको ।</li> </ul> <p><u>तामाकोशी पाँचौँ (तल्लो तामाकोशी)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● सर्भेक्षण अनुमति प्राप्त भई डिजाइन कार्य शुरु ।</li> <li>● EIA कार्य शुरु ।</li> <li>● ड्रिलिङ कार्यसम्बन्धी प्रतिवेदन प्राप्त ।</li> </ul>
४	राष्ट्रिय ग्रीडलाई विस्तार गरीनेछ । उच्च क्षमताका अन्तर्देशियाप्रशारण लाइन निर्माणलाई तीव्रता दिइनेछ ।	<p><u>ढल्केवर-मुजफरपुर ४०० के.भी. प्रशारण लाइन आयोजना</u></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● सर्भे लाइसेन्स प्राप्त भई route alignment survey सम्पन्न भएको । feasibility study र वातावरणीय अध्ययन कार्य सम्पन्न भएको । आर्थिक मोडेलको व्यवस्था हुने कार्य जारी ।</li> </ul>

## २.२.४ उद्योग मन्त्रालय

बुँदा नं.	नीति तथा कार्यक्रमको व्यहोरा	पहिलो ६ महिनाको प्रगति विवरण
९३	<p>औद्योगिक पूर्वाधार विकास कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिइएको, उदयपुर, मकवानपुर, धादिङ्ग, रोल्पा, दाङ्ग जिल्लामा स्थापना गरीने निर्माणाधीन सिमेन्ट उद्योगहरूको लागि सडक निर्माण एवं विद्युत प्रसारण लाइन विस्तार कार्य उच्च प्राथमिकताका साथ सम्पन्न गरीने छ ।</p> <p>औद्योगिक पूर्वाधार विकास कार्यक्रम, विशेष आर्थिक क्षेत्र आयोजना</p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>● ठेक्का बन्दोवस्त भई निर्माण कार्य भइरहेको ।</li> <li>● जग्गा विकास कार्य भइरहेको</li> </ul>

## २.२.५ कानून, न्याय तथा संसदीय व्यवस्था मन्त्रालय

बुँदा नं.	नीति तथा कार्यक्रमको व्यहोरा	पहिलो ६ महिनाको प्रगति विवरण
१३६	सरकारी कार्यालयमा सुरक्षित कागजात प्रयोग गर्ने व्यवस्था लागू गरीने छ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>सुरक्षायुक्त सरकारी छाप तथा कागजात प्रयोग गर्ने सम्बन्धमा के कस्ता कागजातहरूमा सुरक्षायुक्त छाप तथा कागजात प्रयोग गर्नु पर्ने हो सो को लगानी सहितको विवरण २०६७ साउन महिनामा नै सवै मन्त्रालयबाट माग गरिएकोमा विज्ञान प्रविधि, उर्जा, सूचना तथा संचार मन्त्रालय र प्र.म.तथा मं.प.को कार्यालयबाट मात्र विवरण प्राप्त भएको।</li> <li>नेपाल कानून किताव व्यवस्था समितिमा सुरक्षायुक्त सरकारी छाप तथा कागजात प्रयोग गर्ने निर्देशन दिईएकोमा सुरक्षायुक्त छाप डिजाइनको टुंगो लागेको र सो को कार्यान्वयन अन्तिम चरणमा पुगेको।</li> </ul>

## २.२.६ कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय

बुँदा नं.	नीति तथा कार्यक्रमको व्यहोरा	पहिलो ६ महिनाको प्रगति विवरण
३२	दुर्गम क्षेत्रमा खाद्यान्न, नुन, बीउ-विजन र रासायनिक मलको ढुवानी अनुदानका लागि पर्याप्त रकम विनियोजन गरेको छ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>खाद्य संकट सम्बोधन कार्यक्रममा विनियोजित रु.४८,१०,८९,००० मध्ये मल र बीउ ढुवानीको लागि रु. ७,३७,०९,००० छुट्याइएको र ढुवानीको लागि सूचना प्रकाशन कार्य भएकोमा ३ जिल्लाले सम्झौता सम्पन्न गरीसकेका छन्।</li> <li>सम्झौता भएका जिल्लामा १४६ मे.ट.रासायनिक मल र २.६ मे.ट. बीउ ढुवानी कार्य भएको छ।</li> </ul>
४८	बिगतदेखि संचालनमा रहेको कर्णाली अञ्चल विशेष कृषि उत्पादन कार्यक्रमका लागि बजेट वृद्धि गरेको छ। खाद्यान्न अभावको संभावना देखिएका अन्य जिल्लाहरूमा पनि कृषि उत्पादन बढाउन मलखाद ढुवानी, बिउ-विजन, साना सिचाई, तालिम र प्रसार लगायतका कार्यक्रमहरू संचालन गर्न जोड दिएको छ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>कर्णाली अञ्चल विशेष कृषि उत्पादन कार्यक्रममा विनियोजित रु. ३,५३,००,००० मध्ये स्याउ तथा सिमि ढुवानी, स्याउको बगेचा स्थापना तथा व्यवस्थापन र आलु वाली विकास कार्यक्रम सञ्चालनको लागि छुट्याइएको छ।</li> <li>कर्णाली अञ्चल विशेष कृषि उत्पादन कार्यको लागि रु. २,५४,००,००० को अख्तियारी कृषि विभागले मंसिर महिनाको चौथो हप्तामा सम्बन्धित कार्यालयहरूमा पठाएको। यस आर्थिक वर्ष मा निम्न जिल्लाहरूले निम्न परिमाणमा स्याउ ढुवानी गरेका छन्।</li> <li><b>जुम्ला</b> : कार्यविधि अनुसार सहकारी संघ/संस्था मार्फत ६१ मे.टन स्याउ ग्रेडिङ्ग गरी हवाइजहाजबाट ढुवानी गरिएको। त्यसमध्ये ४० मे.टन अर्गानिक सर्टिफाइड भएको।</li> <li><b>डोल्पा</b> : कार्यविधि अनुसार १५ मे.टन स्याउ ढुवानी भएको।</li> <li><b>मुस्ताङ्ग</b> : कार्यविधि अनुसार सरहकारी संघ/संस्था मार्फत २०० मे.टन ढुवानी भएको। अन्य कार्टुन प्रयोगबाट ३००० मे.टन ढुवानी भएको। ३०० मे.टन स्थानीय उपभोग।</li> <li><b>मनाङ्ग</b> : कृषकहरूको आफ्नै पहलमा २०० मे.टन स्याउ बोरामा हाली खच्चरबाट ढुवानी भएको। सिमी स्थानीय उपभोगमा नै खपत भएको।</li> <li><b>सोलुखुम्बु</b> : कृषकहरूको आफ्नै पहलमा ६० मे.टन ढुवानी भएको। १५०० मे.टन स्थानीय बजारमा र २४० मे.टन कृषकहरूले आफैँ उपभोग गरेका। सिमी ४० मे.टन उत्पादनमा २ मे.टन ढुवानी, ५ मे.टन स्थानीय बजारमा र बाँकी खाद्यान्नको रुपमा प्रयोग</li> </ul>

		<p>भएको ।</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>● जुम्ला जिल्लामा जि.वि.स./गा.वि.स., गैर सरकारी संघ/संस्था समेतको सहयोगमा प्रति गा.वि.स.२५ विरुवाको दरले ४०० नयाँ बगैँचा स्थापना गर्ने कार्यक्रम रहेअनुरूप सो सम्बन्धी समन्वयको कार्य भएको र प्रत्येक गा.वि.स.मा सम्भावना र सम्भाव्यताको आधारमा वडाहरु छनौट गर्ने कार्य भएको ।</li> <li>● सोलुखुम्बुमा १ घर १ बगैँचा कार्यक्रम अन्तरगत ३० वटै गा.वि.स.मा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने लक्ष निर्धारण गरीयो</li> <li>● बजेट शिर्षक नं. ४०-३/४-४६४ सहकारी खेती, साना सिंचाई तथा मल बीउ ढुवानी कार्यक्रम हालसम्म ५९ मे.ट. रासायनिक मल र १७६ मे.ट. उन्नत बीउ ढुवानी भएको ।</li> </ul>
४९	कृषकहरुलाई रासायनिक तथा प्राङ्गारिक मलमा दिईने अनुदानमा उच्च वृद्धि गरी रु. २ अर्ब ७५ करोड विनियोजन गरेको छु ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>● बजेट शिर्षक नं. ४०-३/४-२४१ विशेष कृषि उत्पादन कार्यक्रममा विनियोजित रु. २,७५,६२,७१,००० मध्ये २ लाख मे.ट. रासायनिक मल कृषकहरुलाई अनुदानमा उपलब्ध गराउनको लागि रु.२ अर्ब ५० करोड, प्राङ्गारिक मलमा अनुदानका लागि रु.१८ करोड, प्राङ्गारिक मल कारखाना स्थापना गर्न अनुदान रु. ६ करोड र प्राङ्गारिक कृषि उत्पादन निर्यात प्रमाणिकरण अनुदानका लागि रु.१ करोड छुट्याइएको छ ।</li> <li>● प्रथम चौमासिकमा यस प्रयोजनको लागि कृषि सामग्री कंपनीलाई रु. ४६ करोड निकासो उपलब्ध गराइसकिएको छ ।</li> <li>● कृषि सामग्री कंपनी लि. ले हालसम्ममा ६९,३३० मे. ट. रासायनिक मल आयात गरी ४३,५७९ मे. ट. विक्री वितरण गरेको छ । हाल कंपनी सँग १४,७६० मे. ट. रासायनिक मल मौज्जात रहेको छ भने चालु आ. व. को लागि १,२९,३३० मे. ट. रासायनिक मल आपूर्ति गर्ने व्यवस्था मिलाइएको छ ।</li> </ul>
		<ul style="list-style-type: none"> <li>● कार्यक्रमअनुसार माटो व्यवस्थापन निर्देशनालय, कृषि विभागले २०६७ पुस २९ गतेको गोरखापत्रमा प्राङ्गारिक मल उत्पादन कारखाना स्थापना गर्न चाहने निजी फर्म , कंपनी वा संघ संस्थालाई कारखाना स्थापना गर्न अनुदान प्राप्तिको लागि आवेदन पेश गर्न ३० दिने सुचना प्रकाशन गरेको छ ।</li> </ul>
५०	साना किसानहरुको सहकारी संस्थाहरुलाई अलैची, अदुवा, चिया कफी, र मह प्रशोधन गर्ने मेशिन औजार खरिदमा ५० प्रतिशत अनुदान दिने व्यवस्था मिलाएको छु । साना किसान सहकारी संस्थाहरुको अनुशरण तथा क्षमता विकास कार्यक्रमलाई बढावा दिन रकम विनियोजन गरेको छु ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>● सहकारी प्रशिक्षण केन्द्र तथा सहकारी सुदृढिकरण आयोजनाबाट २४०० जनाले विभिन्न प्रकृतिका सहकारी सम्बन्धि तालिम पाएका छन् ।</li> <li>● सहकारी संस्थाले संचालन गर्ने कृषि उद्यमहरुका लागि पूँजगत सामान खरिद गर्दा ५० प्रतिशत अनुदान प्रदान गर्नका लागि रु.१ करोड २० लाखको कार्यक्रम स्वीकृत भई मिति २०६७/१०/१२ को कान्तिपुर पत्रिकामा प्रकाशित सार्वजनिक सुचना मार्फत सम्बन्धित सहकारी संस्थाहरुबाट प्रस्ताव आन्धान गरिएको छ ।</li> </ul>

५१	कृषि क्षेत्रमा अनुसन्धान तथा विकास कार्यक्रम संचालन गर्न रु. ९८ करोड विनियोजन गरेको छु ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>• तोरीका विभिन्न जातहरूमध्ये Morang छनौट गरिएको</li> <li>• मुसुरोको उन्नत जातहरूको छनौट प्रक्रियामा ILL7723 उत्कृष्ट रहेको छ भने रहर बालिमा ICT 7035 छनौटको अन्तिम प्रक्रियामा रहेको ।</li> <li>• रेवा, हाडे र गर्दी जातका माछा प्रजनन तथा भुरा उत्पादन सम्बन्धि तथ्यांक संकलन भइरहेको ।</li> <li>• नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद् अन्तरगतका फार्म केन्द्रहरूमा यस आ. व. को प्रथम चौमासिकसम्ममा निम्नानुसारको श्रोत बीउ, बेर्ना, पाठापाठी र माछाका भुरा उत्पादन भएको प्रारम्भिक अनुमान छ । श्रोत बीउ (धान, मकै, गहुँ ) ४५.३३ मे.ट., बेर्ना विरुवा, ९४,९८९ वटापाठापाठी पाडापाडी, १,९४० वटा, माछाको भुरा १३,२३,०००, च्याउ बीउ ७०० बोतल राईजोवियम कल्चर ६०० प्याकेट</li> </ul>
५२	ठुला कृषि र पशु फार्महरूको स्थापना र संचालन गर्न सहकारी क्षेत्रलाई उत्प्रेरित गरीने छ । सहकारी खेती संवन्धी कानून तर्जुमा गरीने छ । सहकारी खेतीका लागि सरकारले सडक, सिंचाई तथा विद्युत जस्ता पूर्वाधारको व्यवस्था गर्दै जाने छ ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>• सहकारी खेती सम्बन्धि कानूनको मस्यौदा तर्जुमा गर्ने कार्यक्रम स्वीकृत भइसकेकाले कार्यान्वयनको प्रकृयामा रहेको</li> <li>• कैलाली, बर्दिया, बाँके, दाङ, सप्तरी, भद्रा, मोरङ, सर्लाही, उदयपुर, रामेछाप, धादिङ, सिन्धुपाल्चोक, स्याङजा, दोलखा, रसुवा, काभ्रे, धनुषा, भक्तपुर, नवलपरासी, लमजुङ, पर्वत, सिन्धुली, पर्सा, मकवानपुर, महोत्तरी र बागलुङ जिल्लामा कार्यक्रम संचालनको लागि प्रारम्भिक कार्य भइरहेको ।</li> </ul>
५३	फलफूल तथा तरकारी संकलन केन्द्र, दुध चिस्यान केन्द्र, कोल्ड स्टोरेज र पशु बधशाला स्थापना र संचालन गर्न चाहने सहकारहीरुलाई प्रोत्साहन दिन यस्ता कार्यको पूर्वाधार निर्माणमा लाग्ने पूँजीगत खर्चमा अनुदान दिने व्यवस्थालाई निरन्तरता दिएको छु ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>• फलफूल तथा तरकारी संकलन केन्द्र तथा हाटबजारहरू निर्माणको लागि रु.१०,९२,५०,००० छुट्याइएको ।</li> <li>• दुग्ध चिस्यान केन्द्रको लागि परेका १०८ वटा प्रस्ताव मूल्यांकनको क्रममा रहेको ।</li> <li>• बधशाला/ बधस्थलको लागि परेका २० वटा प्रस्ताव मूल्यांकनको क्रममा रहेको ।</li> </ul>
७६	रासायनिक मलमा अनुदान दिनको लागि रु. १ अर्ब ५० करोड विनियोजन गरेको ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>• कृषि सामग्री कम्पनी लिमिटेडबाट ३७५०० मे.टन रासायनिक मल आयात भएको ।</li> <li>• अधिल्लो वर्षको मौज्दात र आयात मध्येबाट ४०५८१ मे.टन रासायनिक मल विक्री वितरणको व्यवस्था मिलाइएको, १०००० मे.टन आयातको प्रक्रिया पुरा भई भित्रिने क्रममा रहेको ।</li> <li>• कृषि सामग्री कम्पनी लि.लाई मूल्य अनुदान उपलब्ध गराई मल आयातको व्यवस्था मिलाइएको ।</li> </ul>
७७	स्थानीयस्तरमा प्राङ्गारिक मल उत्पादनलाई प्रोत्साहन गर्न आवश्यक नीति तथा पूर्वाधारको व्यवस्थाका साथै, प्राङ्गारिक कृषि उत्पादन निर्यातका लागि अन्तर्राष्ट्रिय मान्यताप्राप्त प्रमाणपत्र निःशुल्क उपलब्ध गराउने व्यवस्था । सहकारी संस्थाहरूले स्थापना गर्ने प्राङ्गारिक मल कारखानालाई मेशिन उपकरण लागतको ५० प्रतिशत पूँजीगत अनुदान उपलब्ध गराउने ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>• प्राङ्गारिक मल उत्पादन प्रोत्साहन कार्यविधि २०६६ र प्राङ्गारिक कृषि उत्पादन निर्यातका लागि अन्तर्राष्ट्रिय मान्यता प्राप्त प्रमाणपत्र निःशुल्क उपलब्ध गराउने सम्बन्धी कार्यविधि तयार भई स्वीकृतिको चरणमा रहेको ।</li> </ul>
७९	उच्चमूल्य र अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा तुलनात्मक लाभ भएका चिया, कफी, जडिबुटी, मह, जुनार, अदुवा र दुग्ध उत्पादक सहकारी संस्थाहरूले स्थापना गर्ने प्रशोधन उद्योगहरूलाई मेशिन उपकरण लागतको २५ प्रतिशत अनुदान दिइने ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>• उच्च मूल्यका कृषि उपज प्रशोधन उद्योग स्थापना गर्न सहकारी संस्था एवं निजी स्तरमा समेत अनुदान उपलब्ध गराउने प्रयोजनका लागि कार्यविधि स्वीकृतिको चरणमा रहेको ।</li> </ul>
८१	किसानहरूकै सहभागितामा “उखु बोर्ड” गठन गरीने ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>• उखु तथा चिनी विकास समिति गठन आदेश जारी भएको ।</li> </ul>
८२	उच्च तथा मध्य पहाडका २३ जिल्लामा खाद्यसंकट	<ul style="list-style-type: none"> <li>• साना सिंचाई मर्मत, संभार तथा निर्माणका लागि</li> </ul>

	सम्बोधन कार्यक्रम संचालन गर्ने ।	<p>निवेदन माग भएकोमा कृषक समूह एवं संघ संस्थाहरुबाट कूल १८२१ वटा निवेदन प्राप्त भएको छ । प्राप्त निवेदनहरु मध्येबाट उपयुक्तताको आधारमा आयोजना छनौटको कार्य शुरु भइसकेको छ ।</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>सामुदायिक बीज केन्द्र स्थापनाका लागि सम्भाव्यता अध्ययन, डिजाईन र ड्रइङ्ग कार्य FAO मार्फत गर्नको लागि कार्यक्रम र बजेटको पुनरावलोकन गरी कार्यप्रस्ताव स्वीकृतिका लागि विश्व बैंकमा पठाइएको ।</li> <li>रासायनिक मल वीउ हुवानी कार्यक्रम संचालनका लागि २१ जिल्लाले मल विउ हुवानीको लागि सम्झौता गरीसकेका छन् । यसै क्रममा रुकुम र जाजरकोटमा क्रमशः १०७ र २१ मे.टन रासायनिक मल आपूर्ति भएको छ ।</li> </ul>
८३	कृषि उत्पादकत्व बढाउन “गाउँ-शहरमा सहकारी, घर घरमा रोजगारी” कार्यक्रम अन्तर्गत सहकारी खेतीलाई प्रोत्साहन गरीने । सहकारी खेतीमा आवद्ध संस्थाहरुलाई पूर्वाधार निर्माण, प्राविधिक सेवा, मल, वीउ अनुदान तथा कृषियन्त्र लगायतका सुविधाहरु उपलब्ध गराइने । सहकारी संस्थाहरुको क्षमता बढाउन र सहकारीलाई अभियानको रुपमा सञ्चालन गर्न सहकारी बोर्ड मार्फत राष्ट्रिय सहकारी महासंघलाई अनुदान दिने व्यवस्था मिलाएको । राष्ट्रिय सहकारी बैंकको पूँजीकोष वृद्धि गर्न १ करोड रुपैया ऋण लगानी गर्ने ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>सहकारी खेती कार्यक्रम संचालनको लागि सहकारी खेती कार्यविधि स्वीकृत भएको ।</li> <li>सहकारीमा आधारित साना सिंचाई स्किम संचालन सम्बन्धी सूचना प्रकाशन पश्चात स्किम संचालनको लागि ५७५ निवेदन प्राप्त भएकोमा २२ छनौट भई २ वटा आयोजनामा कार्य शुरु भैसकेको ।</li> <li>सप्तरी, बाँके, बर्दिया, दाङ र कैलालीमा फलोअप कार्यक्रम</li> <li>१० नयाँ जिल्लाहरु भ्रपा, मोरङ उदयपुर, सर्लाही, दोलखा, स्याङ्गा, रसुवा, रामेछाप, सिन्धुपाल्चोक र सप्तरीको कार्यक्रममा यस वर्ष पशु विकास तर्फ १५ जिल्लामा कृषुरा तथा वंगुर सहकारी खेती कार्यक्रम संचालन भएको ।</li> <li>सहकारी संघ संस्थाहरुको क्षमता विकासको लागि १० वटा संघ संस्थाहरुका लागि स्वीकृत कार्यक्रम संचालनका लागि ४५ लाख निकास भएकी ।</li> </ul>
८४	सहकारी-निजी साभेदारीमा जुम्ला, काठमाडौं, भरतपुर, ढल्केवर, हरिऔन र बुटवलमा खाद्यान्न, फलफूल तथा तरकारी संकलन केन्द्र तथा थोक बजार निर्माण गरीने । काठमाडौं महानगरपालिका र अन्य नगरपालिकाहरुमा व्यवस्थित तरकारी बजारको निर्माण तथा सुधार गरीने । काठमाडौंमा व्यवस्थित पशुवधशालाको व्यवस्था गर्न मासु व्यवसायीहरुको सहकारीलाई पूँजीगत अनुदान दिइने ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>हरिवन सर्लाहीमा कृषि उपज थोक बजारमा स्टल निर्माणका लागि उपभोक्ता निर्माण समिति गठन भएको । ढल्केवरमा कृषि उपज थोक बजारमा कम्पाउण्ड वाल र बजार सेड निर्माणका लागि उपभोक्ता समिति गठन भई डिजाइन इष्टिमेटको कार्य भैरहेको, भरतपुरमा जग्गा प्राप्तीको लागि प्रयास भइरहेको छ । काठमाण्डौंको लप्सिफेदिमा कृषि उपज संकलन केन्द्र निर्माणका लागि उपभोक्ता समिति गठन भई डिजाइन इष्टिमेटको कार्य भइरहेको र जुम्लामा कृषि उपज संकलन केन्द्र सुदृढीकरणका लागि सरोकारवालाहरूसँग छलफल भैरहेको ।</li> <li>काठमाण्डौं महानगरपालिका क्षेत्र भित्र पशु वधशाला र मासु जाँच ऐन २०५५ लागु गर्न एक समिति कार्यरत रहेको ।</li> <li>मासु व्यावसायीहरुको सहकारी संस्थासँगको सहकार्यमा पशु वधशाला/वधस्थल निर्माण गर्नको लागि कार्यविधिको मस्यौदा तयार भई स्वीकृतिको क्रममा रहेको ।</li> </ul>
८५	कृषकको मांग अनुसारका आधुनिक एवं अनुशरणित अनुसन्धान गर्न नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषदलाई सुदृढीकरण गरीने । मौसम परिवर्तनबाट कृषि उत्पादनमा पर्न सक्ने प्रतिकूल प्रभाव न्यूनीकरण गर्न वातावरण अनुकूलको कृषि प्रणालीको अनुसन्धानमा जोड दिइने ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>परिषदको संरचनात्मक सुधारको लागि ५ सदस्यीय कमिटी गठन भई २०६६ फागुन भित्र प्रतिवेदन पेश गर्न समय दिइएको ।</li> <li>जीन बैंक भवन निर्माण सम्पन्न भई रेफ्रिजरेटर तथा प्रयोगशालामा जडान गर्नुपर्ने उपकरणहरुको स्फिसिफिकेसन तयार गर्ने कार्य भैरहेको ।</li> <li>धान तथा मकै विउको लागि आवश्यक प्रशोधन कार्य</li> </ul>

		भइरहेको । ● गहुँ, दलहन , तेल वाली तथा अन्य वाली लक्ष्य अनुरूप लगाइएको ।
८६	तराईका जिल्लाहरूमा अभियानको रूपमा माछा उत्पादन गर्न किसानहरूलाई प्रोत्साहन गरीने । सरकारी स्वामित्वमा रहेका माछा फार्महरू क्रमशः किसानहरूको समूहलाई हस्तान्तरण गरीने । माछा उत्पादन गर्न सघाउ पुऱ्याउन करीब १२ करोड माछाका भूरा उत्पादन गरी वितरण गरीने । काठमाडौँ उपत्यकाभित्र सहकारी संस्थाले स्थापना गर्ने कोल्ड स्टोरेज सुविधा सहितको आधुनिक माछा बजारको पूर्वाधार विकासको लागि पूँजीगत अनुदान उपलब्ध गराइने ।	● बारा, चितवन, रुपन्देही, बर्दिया, पर्सा र नवलपरासी गरी तराइका ६ जिल्लामा माछा अभियान कार्यक्रम संचालन भइरहेको । ● ह्याचलिङ २८०२५ हजार, फाई ४४०० हजार, फिङ्गरलिङ्ग २४८८ हजार उत्पादन तथा वितरण भएको ।
८७	तराई-मधेश, मध्यपहाडी र उच्चपहाडी भेगका २७ जिल्लामा सञ्चालनमा रहेका विशेष पशुपालन कार्यक्रमलाई निरन्तरता ।	● सघन पशु विकास कार्यक्रम र बजारीकरण गरी ७ जिल्लामा १६ प्रजनन केन्द्र स्थापना भई पशु नश्ल सुधार भइरहेको । ● प्यूठान दाङ, तनहुँ, नवलपरासी, अर्घाखाँची, गुल्मी र वाग्लुङ जिल्लामा बाखा शोधकेन्द्र स्थापनाको लागि कार्य भैरहेको । ● सघन पशु विकास कार्यक्रम संचालन भएको पकेट कार्यक्रम अन्तर्गत गठित समुदायमा पशु धन सुरक्षण कार्यक्रम संचालन । ● २७ गैर सरकारी संस्थाहरूसँग सहकार्य पुरा भएको ।
८८	बर्ड फ्लु, स्वाइन फ्लु तथा अन्य (ट्रान्स-बाउण्ड्री) पशु जन्य रोगहरू रोकथाम/नियन्त्रण गर्न विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरीने ।	● स्वाइन फ्लु सर्भिलेन्स सम्बन्धी कार्यविधि निर्माण भएको । ● ग्रामिण कुखुरा सर्भिलेन्स १९४९ पटक, व्यवसायिक कुखुरा सर्भिलेन्स ३२८१ पटक, पि.पि.आर भ्याक्सिन उत्पादन १२८० हजार मात्र भएको ।
१९७	सहकारी पसलको व्यवस्थामा पुनरावलोकन गरी सञ्चालन अनुदानका अतिरिक्त आपूर्ति प्रणालीमा सुधार ल्याइने ।	● सुपथ मूल्यका पसल संचालन कार्यविधि परिमार्जनको लागि सहकारी नियमावली संशोधन स्वीकृतिका लागि कानून मन्त्रालयमा पठाइएको ।
१९९	कर्णाली अञ्चलका सबै जिल्ला, मुस्ताङ तथा उपल्लो मनाङ्ग र सोलुखुम्बुको स्याउ, सिमी क्रमशः नेपालगञ्ज, पोखरा र विराटनगरसम्म ल्याउंदाको ढुवानी लागत नेपाल सरकारले व्यहोर्ने । कृषकका सहकारी संस्थाहरूले स्थानीय उत्पादन खरिद गरी ढुवानी र बजारीकरणको व्यवस्था मिलाएमा यस्तो अनुदान सम्बन्धित कृषि विकास कार्यालय मार्फत सहकारी संस्थालाई उपलब्ध गराइने ।	● उच्च पहाडी जिल्लाको स्याउ र सिमीको खरिद, ढुवानी र बजारीकरणमा अनुदान उपलब्ध गराउने कार्यको लागि मौजुदा कार्यविधि परिमार्जनको काम भइरहेको ।

## २.२.७ गृह मन्त्रालय

बुँदा नं.	नीति तथा कार्यक्रमको व्यहोरा	पहिलो ६ महिनाको प्रगति विवरण
९२.	राष्ट्रको आर्थिक-सामाजिक रुपान्तरणका लागि पुर्ण विश्वास र उत्साहका साथ लगानी गर्न म नीजि क्षेत्रसंग अपिल गर्दछु । नीजि क्षेत्रको सहज विकासका लागि नेपाल सरकारका तर्फबाट व्यवसाय लागत घटाउन र लगानीको वातावरण सुधार गर्न निम्न बमोजिमको व्यवस्था मिलाएको छु । पाँचसय जना भन्दा बढी नेपालीले प्रत्यक्ष रोजगारी पाएका उत्पादनशील उद्योगहरूको सुरक्षा प्रबन्धका लागि हातहतियार सहित कम्तिमा पाच जना प्रहरी रहने गरी प्रहरी बीट स्थापना गरीने छ ।	● पाँच सय जना भन्दा बढी नेपालीले प्रत्यक्ष रोजगारी पाएका उत्पादनशील उद्योगहरूको लगत सीघ्र उपलब्ध गराईदिन उद्योग मन्त्रालयमा मिति २०६७।२८ मा पत्र पठाएकोमा हालसम्म उद्योगहरूको लगत प्राप्त भएको छैन ● यसरी उद्योगहरूको लगत प्राप्त नहुंदा कूल प्रहरी जनशक्ती प्रक्षेपण गर्ने, प्रहरी विट स्थापना गर्ने लगायतका कार्यहरू अगाडी बढ्न सकेका छैनन् ।
९५	मूल्य मिलेमतो (Price Cartelling), परिमाण साँठगाँठ र कुनै पनि स्वरूपको सिण्डिकेट गर्ने जुनसुकै संगठनहरू गैरकानूनी मानिने छन् । यस्ता संगठनहरूको दर्ता स्वतः खारेज हुनेछ ।	● मूल्य मिलेमतो, परिमाण साँठगाँठ र कुनै पनि स्वरूपको सिण्डिकेट गर्ने जस्ता गैरकानूनी कार्य तत्काल रोक्न र त्यस्ता संगठनहरू खारेजी गर्न गृह मन्त्रालयबाट स्थानीय प्रशासनलाई निर्देशन दिई

		सकिएको छ ।
९७	अपराधिक गतिविधिको प्रभावकारी नियन्त्रण गरी सुरक्षा व्यवस्थालाई विश्वसनीय बनाउन विशेष जोड दिइनेछ ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>सुरक्षा व्यवस्थालाई प्रभावकारी बनाउन आ.ब. २०६६/६७ देखि लागू भएको शान्ति सुरक्षाको प्रभावकारीता, दण्डहिन्ताको अन्त्य र मानव अधिकारको संरक्षण सम्बन्धी विशेष कार्यक्रम २०६६ लाई चालू आ.ब. मा पनि निरन्तरता दिइएको छ ।</li> </ul>

## २.२.८ भौतिक योजना तथा निर्माण मन्त्रालय

बुँदा नं.	नीति तथा कार्यक्रमको व्यहोरा	पहिलो ६ महिनाको प्रगति विवरण
२४	मध्य-पहाडी लोकमार्ग (पुष्पलाल लोकमार्ग)को हालसम्म तयार भएको ट्याकलाई फराकिलो बनाइ बाँकी खण्डको ट्याक खोल्ने कार्य पुरा गर्न रु. १ अर्ब २१ करोड बजेट छुट्याएको छ । यसको स्तरोन्नति र कालोपत्रे गर्न थप लगानीको खोजीलाई पनि मैले प्राथमिकतामा राखेको छु ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>४७ कि.मी. ट्याक खोलिएको ।</li> <li>४ कि.मी. सडक स्तरोन्नती (ग्राभेल) भएको ।</li> </ul>
२५	उत्तर-दक्षिण जोडने लोकमार्ग अन्तर्गत स्याफ्रूवेशी-रसुवागढीको निर्माण सम्पन्न गर्न रु. ६३ करोड विनियोजन गरेको छु । कर्णाली, काली गण्डकी, कोशी कोरिडोरका उत्तर-दक्षिण लोकमार्ग, ताप्लेजुङ्ग-ओलाङ्गचुङ्गगोला र तामाकोशी-लामाबगर-फलाटे सडक निर्माणलाई रु. ५४ करोड छुट्याएको छु ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>उत्तर दक्षिण लोकमार्ग: <ul style="list-style-type: none"> <li>(क) कालिगण्डकी १ कि.मी. ट्याक खोलिएको ।</li> <li>(ख) कोशी कोरीडोर १ कि.मी. ट्याक खोलिएको ।</li> <li>(ग) ताप्लेजुङ्ग ओलाङ्गचुङ्गगोला १.५ कि.मी. ट्याक खोलिएको ।</li> </ul> </li> </ul>
२६	तराई-मधेशको पूर्व पश्चिम छिचोल्ने हुलाकी राजमार्गको प्रथम चरणको ६ सय ४० किलोमिटर सडक आगामी ३० महिना भित्र सम्पन्न गरीने छ । यस राजमार्ग अन्तर्गत निर्माण गर्नुपर्ने ३९ वटा पुलहरू मध्ये २२ वटा पुलको निर्माण यसै वर्ष थाली बाँकी १७ वटा पुलको डिजाइन सम्पन्न गरीने छ । यी कार्यहरू सम्पन्न गर्नकालागि रु. २ अर्ब ८१ करोड छुट्याएको छु ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>जग्गा अधिकरण कार्य २०५ सकिएको ।</li> <li>EIA अध्ययन कार्य ४०५ सम्पन्न भएको ।</li> <li>सडक स्तरोन्नती कार्य ५५ सम्पन्न भएको ।</li> <li>पुल डिजाइन कार्य २०५ सम्पन्न भएको ।</li> </ul>
२७	काठमाडौँ-तराई/मधेश द्रुत मार्गको ट्याक निर्माणलाई उच्च प्राथमिकता दिइने छ । आगामी वर्ष ट्याक खोल्ने कार्य सम्पन्न गर्न रु. ६८ करोड बजेट विनियोजन गरेको छु । यो द्रुत मार्गमा पर्ने सम्पूर्ण जग्गाहरूको अधिग्रहण छ महिना भित्र सम्पन्न गर्न एक अधिकार सम्पन्न उच्चस्तरीय समिति गठन गरीने छ ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>नेपाली सेनातर्फ रु. १५ करोडको कार्यक्रम स्वीकृत भएको ।</li> <li>६ महिनाभित्र जग्गा अधिकरण गर्न सम्पन्न समिति गठन गर्नकालागि मन्त्रपरिषद्मा प्रस्ताव पेश भएको ।</li> <li>BOT अन्तर्गत निर्माणका लागि EOI आव्हान भइसकेको ।</li> <li>मुआवजा वितरण सम्बन्धि सर्वेक्षण कार्य भइसकेको (दुइवटा गाविस, इपा र सिस्नेरी)</li> </ul>
६२	जग्गा विकास गरेर आवास गृह बनाउन चाहने व्यक्ति वा कम्पनीले यस्तो जग्गामा पाँच वर्ष भित्र आवास निर्माण कार्य सम्पन्न गरी विक्रीकालागि सबै तयारी पुरा गरी सक्नुपर्नेछ । वचत परिचालन गर्ने संस्थाहरूलाई संयुक्त लगानीमा आवास गृह निर्माण गरी प्राथमिकताका आधारमा लक्षित वर्गलाई विक्री गर्ने नीति अवलम्बन गरीने छ ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>सम्बन्धित सरोकारवालाहरूसंग छलफलको प्रक्रियामा रहेको ।</li> </ul>
६६	सडकहरूको नियमित तथा पटक पटक मर्मत सुधारकालागि रु. २ अर्ब ५२ करोड विनियोजन गरेको छु ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>प्रि-ट्रिटमेन्ट कार्य भइरहेको ।</li> <li>अन्य तयारी चरणका कार्यहरू भइरहेका ।</li> </ul>
६७	रेल्वे तथा मेट्रो निर्माण र जलमार्ग विकास गर्न बजेट विनियोजन गरेको छु । साथै केवल कारको विकासमा प्रक्रियागत सरलीकरण गरीनेछ ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>मेची महाकाली तथा काठमाण्डौँ पोखरा रेलमार्ग सम्भाव्यता अध्ययन कार्य सम्पन्न ।</li> <li>आर्थिक वर्ष २०६७/६८ को कार्यक्रम पेश भएको ।</li> </ul>
६८	अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारका मार्गहरू वीरगन्ज-पथलैया, बेलहिया-बुटवल र रानी-इटहरी तथा सूर्य विनायक-धुलीखेल सडकलाई छ लेन बनाउन रु. ७० करोड बजेट विनियोजन गरेको छु ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>Feasibility (सम्भाव्यताको) रिपोर्ट तयार हुँदै ।</li> </ul>

बुंदा नं.	नीति तथा कार्यक्रमको व्यहोरा	पहिलो ६ महिनाको प्रगति विवरण
६९	निर्माणाधीन सडकका पुलहरूको निर्माण कार्यलाई निरन्तरता दिइने छ । साथै लोकमार्ग एवं जिल्ला सदरमुकाम छुने सडकका पुलहरूको निर्माणको कार्यलाई प्राथमिकता दिएको छु । यसकालागि रु. १ अर्ब ९० करोड बजेट विनियोजन गरेको छु । रणनीतिक महत्वका पुराना पुलहरू मध्ये धनगढीको गोदावरी पुल, सुर्खेतको भेरी पुल, धार्के तथा मुग्लिङको पुल र पथलैयादेखि कोशीसम्मका पुलहरूको प्राथमिकताका साथ मर्मत गरीने छ ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>• २२६ वटा पुल निर्माण कार्य भइरहेको ।</li> </ul>
७०	बसन्तपुर-तेह्रथुम, हिलेपानी-दिक्तेल, राक्से-मंगलबारे-नेपालटार, चन्द्र निगाहपुर-गौर, टोखा-गुर्जे भञ्ज्याङ्ग, दक्षिण ढोका-साँखु-काउले, माल्दुङ्गा-वेनी, भालुवाङ्ग-प्युठान, अमेलीया-तुलसीपुर-सल्यान, चकचके-लिवाङ्ग, सुर्खेत-सियाकोट, साँफेवगर-मङ्गलसेन र साँफेवगर-मार्तडी सडकहरूको स्तरोन्नति सम्पन्न गर्न बजेट छुट्टयाएको छु ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>• ४५ कि.मि. कालोपत्रे सडक सम्पन्न भएको छ ।</li> </ul>
७१	सेती लोकमार्ग निर्माणका लागि रु. ८ करोड छुट्टयाएको छु ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>• १ कि.मी. ट्रायाक खोल्ने कार्य सम्पन्न ।</li> </ul>
७२	सुस्त गतिमा निर्माणाधीन रहेका वा धेरै अधि निर्माण भई मरम्मत सम्भारमा समुचित ध्यान पुग्न नसकेका पर्यटकीय महत्वका सडकहरूको स्तरोन्नतिकालागि बजेट छुट्टयाएको छु ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>• कार्यक्रम स्वीकृतीको लागि पेश भएको ।</li> </ul>
७३	मध्य पहाडी लोकमार्ग र उत्तर-दक्षिण कोरिडोर आसपासमा व्यवसाय तथा बसोवासकालागि १० ठूला आधुनिक शहरहरू निर्माण गर्न स्थानको पहिचान र संभाव्यता अध्ययन गरी पूर्वाधार नक्शाङ्कनको कार्य चालू आर्थिक वर्षदेखि शुरु गरीने छ ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>• अध्ययनको लागी परामर्शदाताको छनौटको लागी LOI सम्पन्न गरी RFP माग गरिएको ।</li> </ul>
७४	“जनता आवास कार्यक्रम”लाई निरन्तरता दिएको छु । साथै, चालू आर्थिक वर्षदेखि यो कार्यक्रमलाई चेपाङ्ग, राउटे र कुसुण्डा बस्तीहरूमा पनि विस्तार गरीने छ ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>• आवासको अवस्थाको अध्ययन सम्पन्न भई नमुना आवासको डिजाइन, लागत अनुमान तयारको क्रममा रहेको</li> </ul>
७५	जनसंख्याको ठूलो हिस्सा बसोवासकालागि शहरीक्षेत्रमा केन्द्रीत हुदै गएवाट शहरभित्र र वरपरका उर्वर भूमिहरूमा अव्यवस्थितरूपले आवास भवन निर्माण गर्ने प्रवृत्ति बढेर गएको छ । यसरी बढी रहेको अव्यवस्थित शहरीकरण तथा बस्ती विकासलाई व्यवस्थित र आधुनिक सुविधा सम्पन्न बनाउन राष्ट्रिय भवन संहितालाई चालू वर्षभित्र परिमार्जन गरी कार्यान्वयनमा ल्याइने छ ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>• संशोधन गर्नुपर्ने वुंदाहरू भवन निर्माण व्यवस्था सुदृढीकरणमा पेश भई छलफल भएको ।</li> </ul>
९२	राष्ट्रको आर्थिक-सामाजिक रूपान्तरणकालागि पूर्ण विश्वास र उत्साहका साथ लगानी गर्न म निजी क्षेत्रसंग अपील गर्दछु । निजी क्षेत्रको सहज विकासकालागि नेपाल सरकारको तर्फबाट व्यवसाय लागत घटाउन र लगानीको बातावरण सुधार गर्न निम्न बमोजिमको व्यवस्था मिलाएकोछु । एकसय जना भन्दा बढी नेपालीलाई प्रत्यक्ष रोजगारी दिने सबै उत्पादनशील उद्योगहरूको परिसरसम्मको सडकलाई कालोपत्रे गरीने छ । यसका साथै विजुलीको प्रसारणलाईन र खानेपानी सुविधा समेत उपलब्ध गराइने छ ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>• सिमेन्ट उद्योग जोड्ने वाटोको वार्षिक कार्यक्रम स्वीकृतीको लागि उद्योग मन्त्रालयमा पठाइएको छ</li> </ul>
१२४	नवलपरासी लगायत तराइका जिल्लाहरूमा आर्सेनिकमुक्त पिउने पानीको आपूर्ति व्यवस्था मिलाइने छ । यसैगरी भक्तपुरको खानेपानी समस्या समाधान गर्न विशेष जोड दिइने छ ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>• कार्यक्रम स्वीकृतीको लागि पेश भएको ।</li> <li>• ५०५ भौतिक प्रगति भएको ।</li> </ul>
१२५	आकाशे पानी संकलन गरी प्रयोगमा ल्याउने कार्यलाई प्रोत्साहित गरीने छ ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>• कार्यक्रम स्वीकृतीको लागि पेश भएको ।</li> <li>• तयारी चरणका कार्यहरू भइरहेको ।</li> </ul>
१२२	सेती र महाकाली अञ्चलका सबै जिल्लाहरू, कर्णाली अञ्चलको हुम्ला र भेरी अञ्चलको दैलेख जिल्लामा खानेपानी, सुलभ चर्पी एवं सरसफाई, सिंचाई र लघु जलविद्युत उत्पादनका कार्यहरू संचालन गर्न “ग्रामीण	<ul style="list-style-type: none"> <li>• यस आर्थिक वर्ष ०६/०६८ मा ५५० मी. सडक निर्माण सम्पन्न ।</li> <li>• लामीडांडा प्रवेश मार्ग सडक २.२ कि.मि. निर्माण सम्पन्न</li> </ul>

बुंदा नं.	नीति तथा कार्यक्रमको व्यहोरा	पहिलो ६ महिनाको प्रगति विवरण
	जलस्रोत व्यवस्थापन परियोजना" संचालन गरीने छ ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>सुन्दरीजल पानी प्रशोधन केन्द्र निर्माण सम्बन्धि वोलपत्र प्राप्त भई अध्ययन र मूल्यांकन भइरहेको ।</li> </ul>
१२१	मेलम्ची खानेपानी आयोजनाको आठ किलोमिटर सुरुङ्ग निर्माण र लामिडाँडा प्रवेश मार्गको काम चालू आर्थिक वर्षमा सम्पन्न गरीने छ । सुन्दरीजलमा पानी प्रशोधन केन्द्रको निर्माण कार्य थालिने छ । यी कामहरुकोलागि रु. २ अर्ब १७ करोड बजेट विनियोजन गरेको छु ।	<ul style="list-style-type: none"> <li></li> </ul>

## २.२.९ पर्यटन तथा नागरीक उड्डयन मन्त्रालय

बुंदा नं.	नीति तथा कार्यक्रमको व्यहोरा	पहिलो ६ महिनाको प्रगति विवरण
८५	“पर्यटनकालागि ऐक्यबद्धता” भन्ने उद्घोषकासाथ सञ्चालन गरीने “पर्यटन वर्ष २०११” को राष्ट्रिय अभियान अन्तर्गत १० लाख पर्यटक भित्र्याउने कार्यक्रम संचालनकालागि बजेट व्यवस्था गरेको छु । आ-आफ्नो क्षेत्रबाट सहयोग र उत्साहजनक सहभागीताकालागि पर्यटन व्यावसायीहरु, निजीक्षेत्र, नागरीक समाज, सामुदायिक संघसंस्थाहरु र सबै राजनैतिक दलहरूसँग म हार्दिक अपिल गर्दछु ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>सम्माननीय राष्ट्रपतिज्यूबाट मिति २०६७९।३०मा नेपाल पर्यटन वर्ष २०११ को औपचारिक शुभारम्भ घोषणा भएको ।</li> <li>मिति २०६७९।२९ मा एशियाली पर्यटन मन्त्रीहरुको बैठक सम्पन्न ।</li> <li>मिति २०६७/९/२८मा एशियाली पर्यटन सचिवहरुको बैठक सम्पन्न ।</li> <li>मिति २०६७९।३० मा UNWTO का महासचिव सहित एशियाली पर्यटन मन्त्रीहरु बीच Conclave कार्यक्रम सम्पन्न ।</li> <li>काठमाण्डौ उपत्यका बाहेकका ७२ जिल्लाहरुमा प्रमुख जिल्ला अधिकारीको अध्यक्षतामा नेपाल पर्यटन वर्ष २०११ जिल्ला समन्वय समिति गठन गरिएको ।</li> <li>पर्यटन वर्ष २०११को प्रवर्द्धन गर्ने व्याच, ब्रोसर, स्टिकर, सि.डि.आदि तयार गरी वितरण गरिएको ।</li> <li>नेपाल पर्यटन वर्ष २०११ का वारे व्यापक जनचेतना अभिवृद्धि गर्न मिति २०६७७।३०का दिन विभिन्न आठ स्थानहरु (विराटनगर, जनकपुर, भैरहवा, कोदारी, पोखरा, नेपालगञ्ज, धनगढी, महेन्द्रनगर) मा ६० दिने काउन्टडाउन कार्यक्रम सम्पन्न गरिएको ।</li> <li>हवाई मार्गबाट आउने पर्यटकहरुको त्रि.अ.वि. तथा स्थलमार्गबाट आउने पर्यटकहरुको गणना कोदारी, काकडभित्ता, वीरगंज, भैरहवा, नेपालगंज, धनगढी र महेन्द्रनगर नाकामा रहेका अध्यागमन कार्यालयहरुबाट गणनाको व्यवस्था गरिएको ।</li> <li>आर्थिक वर्ष को साउन देखि पुस मसान्तसम्म हवाई मार्गबाट २१९६१९.२ स्थलमार्गबाट ८१३२८ गरी जम्मा ३००९४७ जना पर्यटक नेपाल भित्रिएको तथ्यांक प्राप्त भएको ।</li> </ul>
८६	चालु आर्थिक वर्षमा कुनै निकायले एक पटकमा १०० जना भन्दा बढी हवाई मार्ग बाट नेपाल आउने विदेशी राहदानी वाहकहरुलाई सहभागी गराई सभा, सम्मेलन, गोष्ठी, बैठक वा अन्तर्क्रिया आयोजना गरेमा त्यस्तो आयोजकलाई प्रमाणको आधारमा कार्यक्रम सम्पन्न भएको ७ दिन भित्र नेपाल सरकार का तर्फबाट रु.५ लाख नगद सहयोग उपलब्ध गराइने छ ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>कार्यविधि तयार भई स्वीकृतिका लागि मन्त्रीपरिषदमा प्रस्ताव प्रस्तुत</li> </ul>
८७	पर्यटन वर्षको सन्दर्भमा अन्तर्राष्ट्रिय संचार माध्यमबाट प्रचार प्रसार गर्न आवश्यक रकम छुट्याएको छु ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>अन्तरराष्ट्रिय प्रचार प्रसारको लागि सम्बन्धित संस्थाहरुबाट आशय पत्र माग गरिएको ।</li> </ul>
८८	जनकपुरको वैवाहिक आदर्श, पोखराको प्राकृतिक रोमाञ्चकता र लुम्बिनीमा रहेको जन्मको पवित्रताको अनुपम आकर्षणलाई पर्यटकीय यात्राको अन्योन्याश्रित र	<ul style="list-style-type: none"> <li>रणनीतिक योजना तयारीको लागि अध्ययनको कार्यशर्त (ToR) तयार गर्ने, परामर्श छनौट गर्ने</li> </ul>

बुंदा नं.	नीति तथा कार्यक्रमको व्यहोरा	पहिलो ६ महिनाको प्रगति विवरण
	परिपुरक त्रिकोणीय गन्तव्यको रूपमा विकास गर्न यसै वर्ष रणनीतिक गुरुयोजना तयार गरीने छ	समेत कार्यको लागि समिति गठन भएको
९१	निजगढमा अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल निर्माणकालागि विस्तृत संभाव्यता अध्ययन कार्यलाई निरन्तरता दिइने छ । यसैगरी पोखरा, गौतम बुद्ध र जनकपुर विमानस्थललाई अन्तर्राष्ट्रियस्तरको उडान संचालन हुन सक्ने गरी पूर्वाधार विकास गरीने छ । रुम्जाटार विमानस्थलको स्तरोन्नती गरीने छ ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>विस्तृत सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने जिम्मा पाएको कोरियन कम्पनी LMW बाट अध्ययन प्रतिवेदन पेश हुने चरणमा रहेको ।</li> </ul>

## २.२.१० विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय

बुंदा नं.	नीति तथा कार्यक्रमको व्यहोरा	पहिलो ६ महिनाको प्रगति विवरण
८२	इन्टरनेट सेवा प्रदायकहरुबाट प्रदान भईरहेको सेवाको गुणस्तर, सूचनाको सम्भावित दुरुपयोग नियन्त्रण र प्रविधि विकासलाई व्यवस्थित तुल्याउन आचार संहिता तर्जुमा गरीने छ । चालू आर्थिक वर्ष भित्र सफ्टवेयर विकासको मापदण्ड समेत निर्धारण गरीसकिने छ ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>सफ्टवेयरको मापदण्ड तयार गर्ने सम्बन्धी TOR तयार भै सो को आधारमा Information technology professional forum सँग प्रस्ताव मांग गरिएको ।</li> <li>सूचना प्रविधि आचार संहिता तयारीका लागि परामर्श सेवा लिन तयारी भै रहेको ।</li> </ul>

## २.२.११ भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय

बुंदा नं.	नीति तथा कार्यक्रमको व्यहोरा	पहिलो ६ महिनाको प्रगति विवरण
६१	हाल प्रचलनमा रहेको भूमि बर्गिकरणको पद्धतिलाई परिमार्जन गरीने छ । अवदेखि जग्गालाई कृषि, औद्योगिक, वन, व्यवसायिक, आवासीय र सार्वजनिक गरी छ वर्गमा बर्गिकरण गरीने छ । यसै अनुरूप स्वामित्व प्रमाणपत्र जारी गरीने छ ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>उपयोगको आधारमा भूमि वर्गीकरण सम्बन्धि कार्ययोजना तयार भएको ।</li> </ul>
१४५	राजस्वको दायरा वढाउन निम्न रणनीति अवलम्बन गरीने छ । तीन सय जना वा सो भन्दा माथि प्रत्यक्ष रोजगारी प्रदान गर्ने उत्पादनमूलक उद्योगहरुले उद्योग स्थापना वा विस्तार गर्दा खरिद गर्ने जग्गामा लाग्ने रजिष्ट्रेशन दस्तुरमा ५० प्रतिशत छुट हुने व्यवस्था मिलाएको छ । महिलाको नाममा स्वामित्व प्राप्त हुने लिखतमा लाग्ने रजिष्ट्रेशन दस्तुरमा गाउँ विकास समितिहरुमा तीस प्रतिशत छुट हुने व्यवस्था मिलाएको छ । मालपोत दस्तुर तथा घर जग्गा कर प्रचलित दरका आधारमा अग्रिम रूपमा पाँच वर्षसम्मकालागि एकमुष्ट भुक्तानी गर्न सक्ने व्यवस्था मिलाएको छ । आर्थिक ऐन, २०६६ को दफा ८ को उपदफा (९) बमोजिमको अवधिभित्र स्वयम घोषणा गरी शिक्षा सेवा कर बुझाएका शिक्षण संस्थाहरुको हकमा सो स्वयम घोषणा गरी बुझाएको रकम अन्तिम मानिने छ । साथै आर्थिक वर्ष २०६६/६७ को शिक्षा सेवा शुल्कको पहिलो, दोश्रो र तेश्रो चौमासिक अवधिको बुझाउनुपर्ने एक प्रतिशत शिक्षा सेवा शुल्कको विवरण र रकम २०६७ चैत्र मसान्त भित्र दाखिला गरेमा त्यस्ता शिक्षण संस्थाले उक्त आर्थिक वर्षको पहिलो, दोश्रो र तेश्रो चौमासिक अवधिको विवरण ढिला बुझाए वापतको रकम र व्याज मिन्दा हुने व्यवस्था मिलाएको छ ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>आर्थिक अध्यादेश २०६७ जारी हुने वित्तिकै लागु भै सकेको ।</li> </ul>

## २.२.१२ महिला बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय

बुदा नं.	नीति तथा कार्यक्रमको व्यहोरा	पहिलो ६ महिनाको प्रगति विवरण
३६	लैंगिक हिंसा विरुद्धको विशेष अभियान अन्तर्गत संचालित कार्यक्रमहरूको निरन्तरताकालागि छुट्टै कोष स्थापना गर्न बजेट विनियोजन गरेको छु ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>सरोकार निकायसंग परामर्श बैठकहरू गर्ने</li> </ul>
३७	एक्काइसौं शताब्दीमा आइपुग्दा पनि दाइजो नल्याएको कारण र बोक्सी भएको आरोपमा महिलाहरूले क्रुर र अमानवीय पीडा भोग्नु परेका घटनाहरू बेलाबखत घटिरहेका छन् । त्यस्तै, साना-साना बालिका र किशोरहरू पनि बलात्कारको पीडा भोग्न बाध्य भएका हृदयविदारक उदाहरणहरू पनि हाम्रो समाजमा अबै देखिन्छन् । यस्ता अक्षम्य र निर्दयी कुकृत्य मानव सभ्यता उपरकै लाजमर्दो उपहास पनि हो । अबदेखि यस प्रकृतिको अपराधलाई सरकारवादी मुद्दा बनाइ कानूनी प्रक्रियामा पीडितको पक्षमा लागेको सम्पूर्ण खर्च राज्यकोषबाट व्यहोर्ने व्यवस्था मिलाइने छ ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>विवरण प्रस्तुत गर्ने विधि तयार गर्ने ।</li> </ul>
१३२	गैर सरकारी संस्थाहरूले प्राप्त गरेको वैदेशिक सहायताको विवरण प्रत्येक वर्ष व्यवस्थापिका-संसदमा प्रस्तुत गर्ने व्यवस्था मिलाई वित्तीय पारदर्शीता सुनिश्चित गरीने छ ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>विवरण प्रस्तुत गर्ने ढाँचा सम्बन्धमा छलफल भैरहेको ।</li> </ul>

## २.२.१३ युवा तथा खेलकुद मन्त्रालय

बुदा नं.	नीति तथा कार्यक्रमको व्यहोरा	पहिलो ६ महिनाको प्रगति विवरण
३९	२०६७ फागुन महिनामा आयोजना गरीने छैठौं वृहत राष्ट्रिय खेलकुद प्रतियोगिताकोलागि रु. १० करोड विनियोजन गरेको छु । फुटबल खेलमा युवाहरूको दक्षता बृद्धि गर्न स्थानीयस्तरमा लिग म्याच संचालन गरीने छ ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>छैठौं वृहत राष्ट्रिय खेलकुद प्रतियोगिता सञ्चालनका लागि युवा तथा खेलकुद मन्त्री माननीय गणेश तिवारी नेपाली को अध्यक्षतामा २०१ सदस्यीय मूल आयोजक समिति र राष्ट्रिय खेलकुद परिषदका सदस्य-सचिवको अध्यक्षतामा २१ सदस्यीय तयारी तथा आयोजना कार्यकारी समितिको गठन गरिएको ।</li> <li>वृहत राष्ट्रिय खेलकुद प्रतियोगिता लगायतका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने सम्बन्धमा बनेको राष्ट्रिय खेलकुद परिषद् : कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०६७ स्वीकृत गरिएको ।</li> <li>वृहत राष्ट्रिय खेलकुद प्रतियोगिताको तयारी स्वरुप स्थानिय स्तरमा खेलाडि प्रशिक्षण सुरु गरिएको ।</li> </ul>
४०	ओलम्पिक, एशियाली र सार्क खेलकुदमा स्वर्ण पदक विजेता नेपाली खेलाडीहरूलाई नगद पुरस्कार उपलब्ध गराउने व्यवस्था मिलाइने छ । साथै, प्रत्येक जिल्लामा खेलकुद पूर्वाधार विकास र आवधिक खेलकुद प्रतियोगिता संचालन गर्ने व्यवस्था मिलाइने छ ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>२०६८ वैशाख २ गते देखि फुटबल खेलको लिग म्याच संचालन गर्ने गरी स्थानीय स्तरमा लिग म्याच संचालनका लागि आवश्यक कार्य प्रक्रिया अगाडि बढाइएको ।</li> </ul>
४१	सुनसरी, चितवन र कैलालीमा क्षेत्रीयस्तरको खेल मैदान निर्माण कार्यलाई निरन्तरता दिइने छ । भापाको दमकमा रङ्गशाला निर्माण गरीने छ ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>साफ खेलका स्वर्ण पदक विजेताहरूलाई गत आ. व. मा पुरस्कार उपलब्ध गराई सकिएको र अरु खेलमा स्वर्ण पदक विजेता खेलाडि नभएकोले यस आ. व. का लागि खेलाडिहरूलाई नगद पुरस्कार उपलब्ध गराउने कार्यक्रम नभएको ।</li> </ul>
४२	काठमाडौंको मूलपानी र रुपन्देहीको भैरहवामा अन्तर्राष्ट्रियस्तरको क्रिकेट खेल मैदान निर्माण गर्न रु. ४ करोड छुट्टयाएको छु ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>यस सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गर्न मन्त्रालयले कार्यविधि स्वीकृत गरेको ।</li> </ul>

## २.२.१४ वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय

बुंदा नं.	नीति तथा कार्यक्रमको व्यहोरा	पहिलो ६ महिनाको प्रगति विवरण
६४	जैविक विविधता एवं प्राकृतिक स्रोतको महत्वपूर्ण भण्डार र तराई क्षेत्रको दीर्घकालीन सामाजिक-आर्थिक हितको आधारको रूपमा रहेको चुरे क्षेत्रको एकिकृत संरक्षणकालागि यसै वर्षदेखि राष्ट्रपति चुरे भावर क्षेत्र संरक्षण कार्यक्रम संचालन गर्ने प्रस्ताव गरेको छु ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>कार्यक्रम संचालन गर्न कार्यक्रम र कार्यविधि तयार भएको । उक्त कार्यक्रम स्वीकृतार्थ राष्ट्रिय योजना आयोगमा पठाएको ।</li> </ul>
६५	विश्वमै अति दुर्लभ र लोपोन्मुख मानिएको बाघको संरक्षण गर्ने अभियान संचालनकालागि बजेट व्यवस्था गरेको छु ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>बाघ संरक्षण विशेष कार्यक्रम वन विभाग र राष्ट्रिय निकुन्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग वाट २०६७६८ मा संचालन हुने गरी विशेष कार्यक्रमको लागि रु. ६ करोड प्रस्ताव तयारी भएको ।</li> </ul>

## २.२.१५ बाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय

बुंदा नं.	नीति तथा कार्यक्रमको व्यहोरा	पहिलो ६ महिनाको प्रगति विवरण
३२	दुर्गम क्षेत्रमा खाद्यान्न, नुन, बीउ-विजन र रासायनिक मलको ढुवानी अनुदानका लागि पर्याप्त रकम विनियोजन गरेको छु ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>५३५३ बीउ विजन मे.टन.ढुवानी (३७%)</li> <li>१७६९७ क्वीन्टल रासायनिक अल (३७%) प्रगति वार्षिक लक्ष्यको तुलनामा</li> </ul>
९२	उत्पादनशील उद्योग वा होटलले औद्योगिक वा व्यवसायिक प्रयोजनका लागि एक ट्यांकरमा नघटाई नेपाल आयल निगमबाट सोभै डिजेल खरिद गर्न चाहेमा निगमको डिजेल मूल्यमा खरिद गर्न पाउने सुविधा दिइनेछ	<ul style="list-style-type: none"> <li>डिजल वितरण सम्बन्धी कार्यविधि तयार भई लागू भैसकेको ।</li> </ul>
९२	निर्यात गरेर प्राप्त गरेको परिवर्त्य विदेशी मुद्रा बैंकमा दाखिला भएको प्रमाणको आधारमा यसरी निर्यात गर्ने उद्योगलाई २ प्रतिशत बराबरको नेपाली रुपैया नगद प्रोत्साहन उपलब्ध गराउने व्यवस्था गरेको छु । यसरी निर्यात गरेको बस्तुको मूल्य अभिवृद्धि ५० प्रतिशत भन्दा बढी भएमा ३ प्रतिशत र ८० प्रतिशत भन्दा बढी भएमा ४ प्रतिशत उपलब्ध गराइने छ । यस्तो निर्यातबाट आर्जित आयमा २५ प्रतिशत आयकर समेत छुट दिने व्यवस्था मिलाइनेछ ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>यस सम्बन्धी कार्यविधि तयार गरी अनुसूचीसमेत संलग्न राखी अर्थ मन्त्रालय, राष्ट्र बैंक र उद्योग मन्त्रालयमा रायको लागि पठाइएकोमा राष्ट्र बैंक र उद्योग मन्त्रालयबाट राय प्राप्त भई आवश्यक कारवाही भइरहेको</li> </ul>
९४	अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा चिया र कफीको सामूहिक व्यापार चिह्न दर्ता गर्नका लागि अनुदान उपलब्ध गराइनेछ ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>यस कार्यका लागि NTIS २०१० कार्यक्रम अन्तर्गत रु.४७ लाख बजेट विनियोजन गरी कार्यक्रम स्वीकृत भएको । पूर्व तयारी कार्य पूरा गरी निकासामा गरीएको ।</li> </ul>
९५	मूल्यमिलोमतो (Price Cartelling), परिमाण साँठगाँठ र कुनै पनि स्वरूपको सिण्डिकेट गर्ने जुनसुकै संगठनहरु गैरकानूनी मानिने छन् । यस्ता संगठनहरुको दर्ता स्वतः खारेज हुनेछ ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>यस सम्बन्धी कार्यविधिको मस्यौदा तयार गरी मन्त्रालयमा प्राप्त भएको । त्यस उपर श्रम, गृह तथा भौतिक योजना मन्त्रालयका प्रतिनिधिहरुलाई बोलाई छलफल गरी अन्तिम रूप दिने क्रममा रहेको ।</li> </ul>

## २.२.१६ वातावरण मन्त्रालय

बुंदा नं.	नीति तथा कार्यक्रमको व्यहोरा	पहिलो ६ महिनाको प्रगति विवरण
९२	स्थानीय निकायको अग्रसरतामा स्थानीय पूँजी परिचालन गरी लघु जलविद्युत उत्पादन कार्यलाई अभियानकै रूपमा अघि बढाइने छ । राष्ट्रिय ग्रीड पुऱ्याउन सम्भव नहुने र लघु जलविद्युतको सम्भावना रहेका सबै पहाडी तथा हिमाली क्षेत्रमा लघु जलविद्युत संचालन गरीने छ । यसकालागि रु. १ अर्ब विनियोजन गरेको छु । अन्य बैकल्पिक उर्जाका कार्यक्रमहरु पनि संचालनमा ल्याइने छ । यसैगरी, थर्मल प्लान्टको सम्भाव्यता अध्ययन गरीने छ ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>विभिन्न जिल्लामा ८४ कि.वा. विद्युत उत्पादन गर्न आयोजनाको निर्माण सम्पन्न भएको छ । यसबाट ८४० घरपरिवारहरुलाई विद्युत सेवा उपलब्ध ।</li> <li>६६४९ वटा सौर्य घरेलु विद्युत प्रणाली जडान गरी ६६४९ घरपरिवारलाई विद्युत सेवा उपलब्ध भएको ।</li> <li>१२९ वटा साना सौर्य विद्युत प्रणाली जडान गरिएको छ ।</li> <li>१८२ वटा गोवरग्यांस प्लान्ट जडान गरिएको छ ।</li> <li>२२६ वटा सुधारीएको फलामको चुलो जडान गरिएको</li> </ul>

बुंदा नं.	नीति तथा कार्यक्रमको व्यहोरा	पहिलो ६ महिनाको प्रगति विवरण
		छ ।

### २.२.१७ सघीय मामिला, संविधानसभा, ससंदीय व्यवस्था तथा संस्कृति मन्त्रालय

बुंदा नं.	नीति तथा कार्यक्रमको व्यहोरा	पहिलो ६ महिनाको प्रगति विवरण
८९	विश्व शान्तिका अग्रदूत गौतम बुद्धको जन्मस्थल लुम्बिनी, क्रिडास्थल कपिलवस्तु, देवदह, रामग्राम समेतको एकीकृत विकास गरी "अन्तर्राष्ट्रिय शान्ति शहर" निर्माण गर्ने व्यवस्थापिका-संसदको संकल्प प्रस्तावलाई अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग समेत परिचालन गरी क्रमशः कार्यान्वयनमा लगिने छ ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>कार्यक्रम स्वीकृती भई अख्तियारी पठाईएको ।</li> </ul>
९०	स्वर्गद्वारीको सम्पत्ती संरक्षण र दीर्घकालीन विकासको गुरुयोजना तयार पारिने ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>स्वर्गद्वारी क्षेत्र विकास समितिको गठन आदेश तयार गरीदै ।</li> </ul>

### २.२.१८ सूचना तथा संचार मन्त्रालय

बुंदा नं.	नीति तथा कार्यक्रमको व्यहोरा	पहिलो ६ महिनाको प्रगति विवरण
८३	विज्ञापन तथा व्यवसायिक प्रचार प्रसारलाई व्यवस्थित र मर्यादित बनाउन चालू आर्थिक वर्षको चैत्र मसान्त भित्र विज्ञापन आचार संहिता तर्जुमा गरीने छ ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>कार्यदल गठन भएको</li> <li>कार्यदलको बैठकहरु बसेको</li> <li>नेपाल विज्ञापन संघ, नेपाल टेलिभिजन, काठमाडौं महानगरपालिका, प्रेस काउन्सिल आदिबाट तयार भएका आचारसंहिता, नीति, निर्देशिका अध्ययन गर्ने कार्य सम्पन्न भएको ।</li> <li>Policy Paper को प्रारम्भिक मस्यौदा तयार भएको ।</li> </ul>
८४	लोककल्याणकारी विज्ञापनको व्यवस्थालाई निरन्तरता दिएको छ । सरकारका तर्फबाट प्रवाह हुने सूचनाहरुको न्यायोचित वितरण गर्न उपयुक्त संस्थागत व्यवस्था गरीने छ ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>कार्यदल गठन भएको</li> <li>कार्यदलको बैठकहरु बसेको</li> <li>प्रारम्भिक कार्यहरु भएको</li> </ul>

### २.२.१९ सिंचाई मन्त्रालय

बुंदा नं.	नीति तथा कार्यक्रमको व्यहोरा	पहिलो ६ महिनाको प्रगति विवरण
५७	बारा जिल्लाको जमुनी सिंचाई आयोजना र बर्दियाको बवई नदीमा साईफन निर्माण गर्न बजेट छुट्टयाएको छ । निर्माणाधीन यी दुवै आयोजनाको कार्यान्वयनबाट थप ४१ हजार हेक्टर क्षेत्रफलमा सिंचाई सुविधा पुग्ने छ ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>बवई सिंचाई आयोजनामा ब्रान्च, सेकण्डरी र टर्सरी नहरको ४.५० कि.मी. निर्माण कार्य सम्पन्न भएको</li> <li>बवई नदिमा साईफन र ढाडरी लिंक नहर निर्माणको कार्यको पुर्व तयारी भैरहेको ।</li> </ul>
५८	निर्माणाधीन मभौला सिंचाई आयोजनाहरु सम्पन्न गर्न र नयाँ आयोजनाहरुको अध्ययनकालागि रु. ८६ करोड बजेट छुट्टयाएको छ ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>क्रमागत केहि सिंचाई आयोजनाहरुको निर्माण कार्य चालु रहेको ।</li> <li>७ वटा सिंचाई आयोजनाहरुको अध्ययन कार्य भईरहेको ,</li> </ul>

### २.२.२० सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालय

बुंदा नं.	नीति तथा कार्यक्रमको व्यहोरा	पहिलो ६ महिनाको प्रगति विवरण
१३१	गत आर्थिक वर्षदेखि शुरु गरिएको विद्युतीय खरिद प्रणाली (E-Ttendering) लाई २०६८ वैशाख १ गतेदेखि रु. २ करोड भन्दा माथिको ठेक्काकालागि अनिवार्य गरिएको छ ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>संसोधन प्रस्ताव प्रधानमन्त्री तथा मन्त्री परिषदको कार्यालयमा पठाईएको ।</li> </ul>

### २.२.२१ श्रम तथा यातायात व्यवस्था मन्त्रालय

बुंदा नं.	नीति तथा कार्यक्रमको व्यहोरा	पहिलो ६ महिनाको प्रगति विवरण
३४ र ९२ (क)	३४. गत वर्षदेखि प्रारम्भ गरिएको सामाजिक सुरक्षा वापतको १ प्रतिशत गरेको रकम अलगगै कोषमा विनियोजन गर्ने व्यवस्था मिलाएको छु । यो रकम योगदानकर्ता कर्मचारी तथा मजदुरको सामाजिक हितमा उपयोग गर्न कामदार, रोजगारदाता र सरकारका प्रतिनिधि सम्मिलित एउटा त्रिपक्षीय प्रतिनिधित्वको संचालक समिति रहने स्थायी संयन्त्र स्थापना गरीनेछ । राष्ट्रको आर्थिक सामाजिक रुपान्तरणको लागि पूर्ण विश्वास र उत्साहका साथ लगानी गर्न म निजी क्षेत्रसँग अपिल गर्दछु । निजी क्षेत्रको सहज विकासका लागि नेपाल सरकारका तर्फबाट व्यवसाय लागत घटाउन र लगानीको वातावरण सुधार गर्न निम्न बमोजिमको व्यवस्था मिलाएको छु । (ख) सामाजिक सुरक्षा कोषमा योगदान गरेका उद्योगमा कार्यरत कर्मचारी तथा मजदुरहरूको आर्थिक सुरक्षाको निम्ति संचालन गरीने स्किमको सम्बन्धमा मैले प्रस्ताव गरेको संयन्त्रले चाँडै आवश्यक तयारी गर्ने छ ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>सामाजिक सुरक्षा कोषको नियमावली तर्जुमा गरी स्वीकृतको लागि मन्त्रीपरिषद्मा पेश गरिएको</li> </ul>
९२(ख)	मजदुरहरूको हितका लागि मजदुर मात्र सदस्य रहने गरी औद्योगिक परिशर भित्र श्रमिक सहकारी संस्था संचालन गर्न प्रोत्साहन दिइने छ	<ul style="list-style-type: none"> <li>सरोकारवालासँग प्रारम्भिक छलफल गरी अवधारणा पत्र तयार भएको । विधान मस्यौदा कार्य दलको गठन भएको ।</li> </ul>
१४५(ब)	जुनसुकै सवारी साधनका धनीले चाहेमा लाग्ने सवारी साधन कर प्रचलित दरका आधारमा एकमुष्ट रुपमा पाँच वर्षसम्मका लागि भुक्तानी गरी नवीकरण गराउन सक्ने व्यवस्था मिलाएको छु	<ul style="list-style-type: none"> <li>सेवाग्राहीहरूलाई एकमुष्ट रुपमा भुक्तानी गरी नवीकरण गर्ने सुविधा उपलब्ध गराइएको ।</li> </ul>

## २.२.२२ स्थानीय विकास मन्त्रालय

बुंदा नं.	नीति तथा कार्यक्रमको व्यहोरा	पहिलो ६ महिनाको प्रगति विवरण
३०	सामाजिक सुरक्षा भत्तालाई निरन्तरता दिन रु. ८ अर्ब ९५ करोड बजेट छुट्याएको छु । भत्ताको वितरण क्रमशः बैकिङ्ग प्रणाली मार्फत गरीने छ ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>१२ लाख ९२ हजार जनालाई पहिलो किस्ता सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरण गरिएको ।</li> <li>जेष्ठनागरीक : ८,७०,०००</li> <li>एकल महिला: ३,७५,०००</li> <li>लोपोन्मुख जाति: २२,०००</li> <li>अति अशक्त:१८,१००,आंशिक अशक्त:६८७५</li> </ul>
३१	देशभरिका विपन्न-दलित र कर्णाली अञ्चलका सबै परिवारका पाँच वर्ष मुनिका बालबालिकालाई लक्षित गरी गत वर्ष प्रारम्भ गरिएको “बाल संरक्षण अनुदान” लाई निरन्तरता दिएको छु ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>जिल्ला हरूमा रकम निकास पठाईएको ।</li> <li>आर्थिक वर्ष २०६६/६७ मा ३ लाख ९० हजार भएकोमा आर्थिक वर्ष २०६७/६८मा ४,५०,००० जना लाई अनुदान दिइने ।</li> </ul>
४४	कर्णाली रोजगार कार्यक्रमकालागि रु. २५ करोड बजेट विनियोजन गरेको छु ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>०६६ साउन देखि ०६७ कार्तिक सम्ममा कूल ५५० वटा योजना सम्पन्न भएका जसद्वारा ७५३०४ जना बेरोजगार लाभान्वित भएका । चालु आर्थिक वर्ष को वार्षिक कार्यक्रम स्वीकृतीको चरणमा रहेको ।</li> </ul>
७६	स्थानीय निकायहरूलाई उपलब्ध गराउँदै आइएको अनुदानलाई निरन्तरता दिएको छु । निकास र खर्चको कार्यविधिमा समयानुकूल परिमार्जन गरीने छ ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>जिविस अनुदान निर्देशिका, २०६७ जारी भई कार्यान्वयनमा आएको ।</li> <li>नगरपालिका अनुदान संचालन कार्यविधि, २०६७ जारी भई कार्यान्वयनमा आएको ।</li> </ul>
१२२	सेती र महाकाली अञ्चलका सबै जिल्लाहरू, कर्णाली अञ्चलको हुम्ला र भेरी अञ्चलको दैलेख जिल्लामा खानेपानी, सुलभ चर्पी एवं सरसफाई, सिंचाई र लघु जलविद्युत उत्पादनका कार्यहरू संचालन गर्न “ग्रामीण जलस्रोत व्यवस्थापन परियोजना” संचालन गरीने छ ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>उक्त परियोजनाबाट २६११ जना जनता लाभान्वित भएका ।</li> </ul>

## २.२.२३ स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय

बुदा नं.	नीति तथा कार्यक्रमको व्यहोरा	पहिलो ६ महिनाको प्रगति विवरण
१३६	सरकारी कार्यालयमा सुरक्षित कागजात प्रयोग गर्ने व्यवस्था लागू गरीने छ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>सुरक्षायुक्त सरकारी छाप तथा कागजात प्रयोग गर्ने सम्बन्धमा के कस्ता कागजातहरूमा सुरक्षायुक्त छाप तथा कागजात प्रयोग गर्नु पर्ने हो सो को लगानी सहितको विवरण २०६७ साउन महिनामा नै सबै मन्त्रालयबाट माग गरिएकोमा विज्ञान प्रविधि, उर्जा, सूचना तथा संचार मन्त्रालय र प्र.म.तथा मं.प.को कार्यालयबाट मात्र विवरण प्राप्त भएको।</li> <li>नेपाल कानून किताव व्यवस्था समितिमा सुरक्षणत्त सरकारी छाप तथा कागजात प्रयोग गर्ने निर्देशन दिईएकोमा सुरक्षायुक्त छाप डिजाइनको टुंगो लागेको र सो को कार्यान्वयन अन्तिम चरणमा पुगेको।</li> </ul>
९२	पाचसय जना भन्दा बढी नेपालीले प्रत्यक्ष रोजगारी पाएका उत्पादनशील उद्योगहरूमा नेपाल सरकारको तर्फबाट स्वास्थ्यकर्मी सहितको उपस्वास्थ्य चौकी सरहको संस्था खोली स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध गराउने	<ul style="list-style-type: none"> <li></li> </ul>
११६	निःशुल्क आधारभूत स्वास्थ्य सेवा, बाल तथा मातृ स्वास्थ्य प्रवर्धन, विपन्न एवं लोपोन्मुख वर्गको स्वास्थ्य सेवामा पहुँच र जेटा नागरीकहरूको उपचार गर्ने	<ul style="list-style-type: none"> <li>हाल सम्ममा ११,६७,३४३ जनालाई सेवा प्रदान गरिएको</li> <li>२७,४२६ जनालाई डि.पि.टि.३ त्सेओ मात्रा तथा २६,६१४ जनालाई बि.सि.जी. खोप र २७३५६ जनालाई पोलियो-३ खोप सेवा प्रदान गरिएको</li> <li>- ७५ वर्ष माथिका ४४ जना र १५ वर्ष मुनिका ३९८ जना गरी जम्मा ४४२ जनालाई निःशुल्क मुटुरोगको उपचार गरिएको</li> <li>-१७७ जनाको निःशुल्क मुटुको भल्भ फुकाई उपचार गरिएको</li> <li>४२ जना विरामीको २३५ सेसन डाइलाइसिस गरिएको।</li> </ul>
११७	“आमा सुरक्षा कार्यक्रम” अन्तर्गत सामुदायिक अस्पतालदेखि केन्द्रीय स्तर सम्मका अस्पतालहरूबाट प्रदान गर्दै आईएको प्रसुती सेवालाई चालू आर्थिक वर्षदेखि गैर नाफामूलक स्वास्थ्य संस्थाहरूमा पनि विस्तार गर्ने	<ul style="list-style-type: none"> <li>हाल सम्म १,००,५५० जनालाई निःशुल्क प्रसूति सेवा प्रदान गरिएको</li> <li>स्वीकृति लिएका संस्थाहरूमा आमा सुरक्षा कार्यक्रम संचालन भै रहेको र सोका लागि जिल्लामा वजेट गैसकेको।</li> </ul>
११८	बाल कुपोषण अन्त्य गर्न संचालित कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिने	<ul style="list-style-type: none"> <li>आहार वितरण भैरहेको</li> </ul>
११९	आइ खस्ने समस्याबाट पीडित महिलाहरूका लागि उपचारात्मक र निरोधात्मक सेवा प्रदान गर्ने कार्यक्रमलाई घुम्ती शिविर मार्फत समेत घरटोलमा पुऱ्याउने। पूर्व प्रसुती सेवा र प्रसुती पछिको सेवा लिने महिलाहरूलाई दिइदै आएको विशेष भत्तालाई पनि निरन्तरता दिने। स्वास्थ्य संस्थाहरूमा अभियान कै रूपमा प्रसुती कक्ष (बर्थिङ सेन्टर) को निर्माण गर्ने	<ul style="list-style-type: none"> <li>- शिविर संचालनको लागि वजेटको व्यवस्था गरिएको</li> <li>- ५ वटै क्षेत्र तथा क्षेत्रीय तथा अंचल अस्पतालहरूबाट काम संचालन भैरहेको</li> <li>जिल्लामा वजेट पठाई सकिएको</li> <li>५२ वटा निर्माणाधीन र १८ वटा सम्पन्न हुने क्रममा रहेका</li> </ul>

## २.२.२४ राष्ट्रिय योजना आयोग

बुदा नं.	नीति तथा कार्यक्रमको व्यहोरा	पहिलो ६ महिनाको प्रगति विवरण
७७	स्थानीयस्तरकालागिछुट्टयाइएको वजेटवाटै प्रत्येक निर्वाचन क्षेत्रमा कम्तिमा रु. १ करोड लागत बराबरका पूर्वाधार	<ul style="list-style-type: none"> <li>सम्बन्धित जिल्ला विकास समितिको जिल्ला परिषद् सम्पन्न भएपछि मात्र कार्यक्रमहरू अगाडि बढ्ने।</li> </ul>

बुंदा नं.	नीति तथा कार्यक्रमको व्यहोरा	पहिलो ६ महिनाको प्रगति विवरण
	निर्माण आयोजनाहरु संचालन गर्ने नीतिगत व्यवस्था गरेको छु ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>माघ-फाल्गुन जिल्ला परिषदको समय हो ।</li> </ul>

## २.२.२५ शान्ति तथा पुननिर्माण मन्त्रालय

बुंदा नं.	नीति तथा कार्यक्रमको व्यहोरा	पहिलो ६ महिनाको प्रगति विवरण
४५	द्वन्द्व प्रभावित व्यक्ति वा समूहकालागि राहत	<ul style="list-style-type: none"> <li>द्वन्द्व प्रभावित व्यक्ति, परिवार संरचनाको लगत संकलन कार्यदलसंग राहत तथा पुनस्थापना इकाईले संपत्ति क्षतिको विवरण प्रविष्ट वारे बैठक सम्पन्न गरेको ।</li> <li>वावु आमा गुमाएका बालबालिका पुनस्थापना कार्यक्रम निर्देशिका तयारी समितिको बैठक राहत तथा पुनस्थापना इकाईले सम्पन्न गरेको ।</li> </ul>
४६	माओवादी सेनाका लडाकुहरुको समायोजन र पुनस्थापना नहुन्जेलसम्मकालागि निजहरुलाई उपलब्ध गराइ आएको मासिक भत्ता, भरणपोषण र अस्थायी शिविरहरुको व्यवस्थापनकालागि रु. १ अर्ब ८८ करोड बजेट विनियोजन गरेको छु ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>नियमित रुपमा उपलब्ध भईरहेको छ ।</li> </ul>

## २.२.२६ शिक्षा मन्त्रालय

बुंदा नं.	नीति तथा कार्यक्रमको व्यहोरा	<ul style="list-style-type: none"> <li>पहिलो ६ महिनाको प्रगति विवरण</li> </ul>
१०७	आर्थिक र सामाजिक हिसाबले अति विपन्न वर्गका बालबालिकाको शिक्षामा पहुँच विस्तार गर्न हाल सञ्चालनमा रहेका २६ हजार ७ सय ७३ बाल विकास केन्द्रलाई निरन्तरता दिने । चालू वर्षमा थप २ हजार बाल विकास केन्द्रहरु स्थापना गर्ने ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>कार्यक्रम तथा अख्तियारी जिल्लामा पठाइएको ।</li> <li>दलित, सीमान्तीकृत समुदाय जनजाती रहेका समुदाय लक्षित गरी बालविकास केन्द्रस्थापना गर्ने स्थान पहिचान गर्न र स्थापना गर्न निर्देशन पठाइएको ।</li> </ul>
१०८	विद्यालयहरुमा शिक्षक-विद्यार्थी अनुपात मिलाउन चालू वर्ष विद्यालयहरुको नक्शाडकन गरी शिक्षक दरबन्दीलाई पुनसंरचना गर्ने ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>ड्राफ्ट अवधारण पत्र तयार भई सरोकारवालासँग छलफलमा रहेको ।</li> <li>सप्तरी जिल्ला बाहेक ७४ जिल्लामा कार्यरत शिक्षकहरुको नामनामेसी सहितको तलवी विवरण संकलन भइ इन्ट्री कार्य भएको ।</li> </ul>
१०९	विज्ञान विषय सञ्चालन गर्न तोकिएका सामुदायिक विद्यालयहरुको भवन निर्माण, प्रयोगशाला स्थापना र गणित तथा विज्ञान शिक्षकको व्यवस्था गर्ने साथै प्रत्येक सामुदायिक विद्यालयमा इन्टरनेटको पहुँच पुऱ्याउने ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>कार्यक्रम स्वीकृत भई विद्यालय छनौटका लागि जिल्लामा पत्राचार तथा कार्यक्रम अधिकृतलाई प्रबोधिकरण तालिम दिइएको ।</li> <li>भौगोलिक क्षेत्र तथा हालसम्म पनि विज्ञान विषय सञ्चालन नभएका र यस वर्षबाट सञ्चालन प्रारम्भ भएका हालसम्म सुविधा नपाएका विद्यालयहरुको पहिचान गर्ने र विवरण तयार गर्ने कार्य भइरहेको ।</li> <li>सामुदायिक विद्यालयमा इन्टरनेटको पहुँच पुऱ्याउने कार्यक्रमको कार्यान्वयन प्रक्रियाको मस्यौदा तयार भएको</li> </ul>
११०	नेपालको शैक्षिक विकासमा योगदान पुऱ्याएका २००७ साल अगाडी स्थापित विभिन्न जिल्लाका पुराना विद्यालयहरु, नन्दीरात्री विद्यालय र पंडित नारायणप्रसाद पोखरेल स्मृति विद्यालयको भवन निर्माण तथा मरम्मत सुधार गर्ने ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>पुराना विद्यालयहरु पहिचान गर्ने कार्य हुदै गरेको र केही विद्यालयहरुको विवरण संकलन भइसकेको</li> </ul>
१११	चालू वर्ष ५ हजार ४ सय विद्यालयहरुको व्यवस्थापनको जिम्मा समुदायमा हस्तान्तरण गर्ने ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>२०६७ साउनदेखि हालसम्म प्रा.वि. ६२३ तह, नि.मा.वि. २४२ तह र मा.वि. ८५ गरी जम्मा ९५० विद्यालयको व्यवस्थापन समुदायलाई जिम्मा दिएको ।</li> </ul>

बुंदा नं.	नीति तथा कार्यक्रमको व्यहोरा	
		<ul style="list-style-type: none"> <li>पहिलो ६ महिनाको प्रगति विवरण</li> </ul>
११२	पुस्तकालय, कक्षाकोठा, फर्निचर, खानेपानी, शौचालय, खेल मैदान र पाठ्य सामग्रीहरू जस्ता भौतिक पूर्वाधारहरूको व्यवस्था मिलाउने । प्रत्येक सामुदायिक विद्यालयमा अनिवार्यरूपमा छात्रा शौचालय निर्माण गर्ने ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>पाठ्यपुस्तक तथा पाठ्य सामग्री छपाई तथा वितरण निर्देशिका २०६७ तयारी ।</li> <li>छात्रा शौचालय नभएका विद्यालय पहिचान र छनौट गर्न निर्देशन पठाइए अनुसार जिल्लाहरूमा विवरण संकलन भइरहेको ।</li> </ul>
११३	यसैगरी उच्च माध्यमिक विद्यालयहरूमा पनि विद्यार्थी संख्याको अनुपातमा शिक्षण अनुदान उपलब्ध गराउन दिइदै आएको अनुदान दोब्बर गर्ने ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>विद्यालय विवरण तयार पार्ने कार्य</li> </ul>
११४	सामुदायिक विद्यालयमा कक्षा १ देखि ८ सम्म अध्ययनरत बालिका, दलित र अति सीमान्तीकृत सबै बालबालिकालाई छात्रवृत्ति प्रदान गर्ने ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>जिल्लाहरूमा तथ्याङ्क संकलन भइरहेको ।</li> </ul>
११५	गत आर्थिक वर्षको बजेट प्रस्तुत गर्दा प्रस्ताव गरीएका नयाँ विश्वविद्यालयको सञ्चालनका लागि आवश्यक अनुदानको व्यवस्था गर्ने ।	<ul style="list-style-type: none"> <li>सु.प.विश्वविद्यालय, म.प.विश्वविद्यालय र रामपुर कृषि तथा पशुविज्ञान</li> <li>विश्वविद्यालयलाई बजेट बाँडफाँड गर्ने अन्तिम तयारी भएको ।</li> </ul>

### २.३ निष्कर्ष

बजेट ढिलो आएको कारण खर्च गर्ने अख्तियारी र कार्यक्रम स्वीकृति पनि स्वतः ढिलो भएकोले पुस मसान्तसम्म सबै नीति तथा कार्यक्रमको प्रगति विवरण प्राप्त हुन सकेको छैन । नीति, आयोजना र कार्यक्रम प्रस्ताव गर्दा पुरा गर्नु पर्ने आधारभूत पक्षहरूको पर्याप्त तयारीमा कमि कमजोरी देखियो । उदाहरणको लागि अधिकांश आयोजनाहरूको व्यवसायिक योजना (Business plan), खरिद योजना (Procurement Plan), तयार भएको पाईएन । जसले गर्दा कुन नीति तथा कार्यक्रममा कति स्रोत साधन खर्च गरेर के कस्ता क्रियाकलाप सम्पादन गरी के कस्तो प्रतिफल प्राप्त गर्ने र त्यसबाट सेवाग्राहीले के कस्तो लाभ प्राप्त गर्छन् र राष्ट्रिय विकास प्रयासमा के कस्तो योगदान पुग्छ भन्ने कुराहरूको विस्तृत विवरण उपलब्ध हुन सकेन । एउटै नीति र कार्यक्रम बारे अन्तर निकायगत बुझाइमा समेत एकरूपता नदेखिएको अवस्था समेत रहेको छ ।

विभिन्न अनिश्चयको बावजुद आयोजनाहरूको अख्तियारी दिने काम, कार्यक्रम स्वीकृत लगायतका कामहरू तिब्रताकासाथ भएको स्थलगत निरीक्षणको क्रममा देखियो । केही आयोजनाहरूको माघ महिनाको तेस्रो साता सम्म पनि अख्तियारी गईनसकेको, कार्यक्रम स्वीकृत नभएको अवस्था समेत पाईयो । सरकारले नीतिगत घोषणा गरे मात्र पनि समाजमा त्यसले सकारात्मक प्रभाव पारी सुधार हुँदोरहेछ भन्ने सन्देश केही नीतिहरूले दिएका छन् । उदाहरणका लागि संगठित मिलोमतो (Syndicate) र साँठगाँठ गर्ने संगठनहरू गैर कानूनी मानिने नीतिले यस्तो प्रथाको अन्त्य गरी स्वस्थ प्रतिस्पर्धा गर्न सबै पक्षलाई प्रोत्साहन गरेको छ । स्वयं उद्योग तथा सेवा व्यवसायीको संगठित मिलोमतोले पनि सिंडिकेट प्रथालाई गैर कानूनी ठहर्‍याएको छ । समग्रमा प्रथम चौमासिकको अन्तपछि बजेट प्रस्तुत भएको कारण नीति तथा आयोजना कार्यान्वयनमा केही सुस्तता देखिएपनि प्राप्त भएको उपलब्धीहरूलाई अझ प्रभावकारी बनाउँदै बाँकि ६ महिनाको अवधिमा घोषित नीति तथा कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयनमा प्रभावकारिता ल्याउन सके बजेटले अपेक्षा गरेको प्रतिफल हासिल हुन सक्नेमा आशावादी हुन सकिन्छ । यसका लागि सम्बद्ध निकायको थप क्रियाशीलता र घनिभूत समन्वयको जरुरी छ ।

## परिच्छेद ३

### वजेट तथा खर्च प्रणालीमा गरीएका सुधारका प्रयासहरु र उपलब्धी

#### ३.१ पृष्ठभूमी

दुर्गम तथा पिछडिएका क्षेत्रलाई लक्षित गरी शुरुमा वजेट विनियोजन गरीए पनि आर्थिक वर्षको बीचमा सुगम क्षेत्रमा रकमान्तर गर्ने प्रवृत्तिले सन्तुलित विकासको नीति कार्यान्वयन हुन सकेको छैन। त्यसै गरी राष्ट्रिय महत्वका ठूला आयोजनाहरुमा विनियोजित वजेट रकमान्तर गरी स-साना कम महत्वका आयोजनाहरुमा छर्ने प्रवृत्तिले निरन्तरता पाई नै रहेको छ।

आर्थिक वर्षको शुरुदेखि नै चरणबद्धरूपमा कार्ययोजना बनाई काम नगर्ने अनि आर्थिक वर्षको अन्तमा जसरी पनि काम गरेको देखाई खर्च लेख्ने परिपाटीले सार्वजनिक निर्माणका कार्यहरु गुणस्तरीय हुन सकेनन। यसबाट वित्तीय अनुशासन कायम गर्न कठिन भएको छ।

सार्वजनिक खरीदका प्रकृयाहरु पारदर्शी हुन नसक्दा ठेक्कापट्टामा मिलोमतो, बल प्रयोग जस्ता विसंगतीहरु देखिएका छन। फलस्वरूप, खरीद प्रणाली प्रतिस्पर्धी र मितव्ययी हुन सकेको छैन।

सार्वजनिक क्षेत्रको विद्यमान लेखा तथा वित्तीय व्यवस्थापन प्रणाली अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरूप नभएको, भुक्तानी केन्द्रहरु धेरै भएका, समयमै तथ्याङ्क उपलब्ध नहुने, नगद प्रवाह व्यवस्थापन प्रभावकारी नभएको जस्ता कारणले वित्तीय जोखिमको अवस्था विद्यमान रहेको छ।

विकास आयोजना / कार्यक्रमहरुको अनुगमन तथा मूल्यांकन गर्ने धेरै निकाय भएता पनि मूल्यांकन नतिजामूलक हुन सकेको छैन। कार्यक्रम/आयोजनाहरुको कार्यान्वयनका उपलब्धि, प्रभाव, समस्या तथा भावी रणनीति स्पष्ट आउन नसकेको कारण वजेटमा उत्साह र प्राथमिकतासाथ ल्याईएका आयोजनाहरु र कार्यक्रमहरुको कार्यान्वयन प्रभावकारी बन्न सकेको छैन। नेपालको वजेट प्रणाली, सार्वजनिक खर्च र सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापनमा यी र यस्तै प्रकारका समस्या र चुनौतीहरु विद्यमान रहेका छन।

#### ३.२ सुधारका प्रयासहरु र कार्यान्वयनको अवस्था

माथि उल्लेखित समस्या र चुनौतिको सामना गरी वजेट तर्जुमा, कार्यान्वयन र अनुगमन तथा मूल्यांकन प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउन विगतदेखि शुरु गरीएका सुधार कार्यक्रमहरुलाई चालु वर्षमा पनि निरन्तरता छ। ती सुधारका प्रयासहरु र तिनको उपलब्धी निम्न बमोजिम देखिएको छ :

##### ३.२.१ सुदूर र मध्य पश्चिम क्षेत्रको वजेट रकमान्तर गर्न निषेध

पूर्वाधार विकास तथा मानव विकास सूचकांकका दृष्टिले पछाडि परेका मध्य पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्र र सुदूर पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रमा विनियोजन भएको वजेट अन्यत्र रकमान्तर गर्न निषेध गरिएको छ। आर्थिक वर्षको शुरुमा निश्चित कार्यक्रमका लागि वजेट विनियोजन गरीने भएतापनि आर्थिक वर्षको बीचमा विभिन्न बहानामा रकमान्तर गरीदा सम्बन्धित क्षेत्रको विकासका लागि श्रोतको प्रतिबद्धता देखिएन। यसरी रकमान्तर गर्ने प्रवृत्तिले पछाडि परेका क्षेत्रको विकासको गति सुस्त बन्न पुगेको देखिन्छ। क्षेत्रीय सन्तुलनका दृष्टिले समेत यी विकास क्षेत्रमा विनियोजन गरेको रकम अन्य क्षेत्रमा रकमान्तर गर्नु उपयुक्त नहुने देखिन्छ। चालु आर्थिक वर्षको वजेट तथा अख्तियारी मार्फत यस नीतिलाई कार्यान्वयनमा ल्याईएको छ। यसबाट सम्बन्धित विकास क्षेत्रमा विनियोजन भएको वजेट सोही क्षेत्रमा खर्च भै विकास क्रियाकलापहरु समय मै सम्पन्न हुने अपेक्षा गरिएको छ। हालसम्म विनियोजित वजेट

कार्यान्वयनको प्रारम्भिक चरण नै रहेकाले रकमान्तरको चाप परेको छैन । तर, अर्थ मन्त्रालय, राष्ट्रिय योजना आयोग र सम्बन्धित मन्त्रालयहरु आर्थिक वर्षको अन्तमा यस किसिमको रकमान्तर हुन नदिने तर्फ चनाखो हुनु जरुरी देखिएको छ ।

### ३.२.२ कर्णाली अञ्चल लगायत १२ दुर्गम जिल्लाको पुजीगत वजेट फिज गरीने

कर्णाली अञ्चल लगायत १२ दुर्गम जिल्लामा एक आर्थिक वर्षको लागि विनियोजित पूंजीगत वजेट अर्को आर्थिक वर्षको कात्तिक मसान्तसम्म खर्च गर्न पाउने व्यवस्थाबाट सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापनमा अनेक विसंगतिहरु देखिए । आयोजनाहरुको शोधभर्ना प्राप्ति, लेखापरीक्षण र आर्थिक विवरण तयार गर्न समस्या देखियो । आर्थिक वर्षको पहिलो चौमासिकमा भएको खर्च दुवै आर्थिक वर्षको खर्चमा समावेश हुन सक्ने समेत देखियो । उक्त समस्यालाई समाधान गर्न आर्थिक वर्षको अन्त्यमा खर्च नभई बाँकी रहेको सबै रकम फिज गरीने व्यवस्था गरिएको छ । २०६८ कात्तिक महिनाभित्र कार्य सम्पन्न हुने गरी २०६८ असारमसान्तभित्र ठेक्का सम्भौता भई भुक्तानी हुन बाँकी रहेको पूंजीगत खर्च अर्को वर्ष थप निकास दिने व्यवस्था मिलाईएको छ । प्रस्तुत व्यवस्थाबाट वजेट कार्यान्वयन तथा प्रतिवेदन प्रणालीमा एकरूपता आउने देखिन्छ । दुर्गम जिल्लाहरुको विकास निर्माण कार्यमा यस नीतिले सकारात्मक प्रभाव पार्ने अपेक्षा समेत गरिएको छ ।

### ३.२.३ आर्थिक वर्षको अन्त्यमा खर्च गर्ने रकमको सीमा तोकिएको

विनियोजित वजेटबाट संचालन गरीने कार्यक्रम तथा आयोजनाहरुका सबै प्रकृयाहरु पुरा गरी समयमा नै कार्य शुरु नगर्ने तर आर्थिक वर्षको अन्तमा जसरी पनि काम सम्पन्न गरी भुक्तानी गर्ने प्रवृत्ति विद्यमान छ । यसको कारण आर्थिक वर्षको तेश्रो चौमासिकमा बढी खर्च भएको देखिन्छ । आर्थिक वर्षको अन्तमा काम सम्पन्न गर्ने तर्फ मात्र ध्यान दिदा कामको गुणस्तरीयता कमजोर देखिएको छ । प्रस्तुत समस्यालाई वजेटका वार्षिक तथा अर्ध वार्षिक मूल्यांकन प्रतिवेदन मार्फत पटक पटक उजागर गरिएको थियो । सो समस्यालाई समाधान गर्नको लागि वैशाखदेखि असारसम्म वार्षिक विनियोजनको ४० प्रतिशत र असार महिनामा वार्षिक विनियोजनको २० प्रतिशत भन्दा बढी खर्च गर्न नपाउने गरी सीमा निर्धारण गरिएको छ । उक्त कार्यको अनुगमनको लागि महालेखा नियन्त्रक कार्यालयलाई जिम्मेवारी समेत प्रदान गरिएको छ ।

### ३.२.४ विद्युतीय खरीद प्रणाली अनिवार्य गरिएको

ठूला पूर्वाधार आयोजनाहरुका ठेक्कालाई निष्पक्ष, पारदर्शी र प्रतिस्पर्धी बनाउन विद्युतीय माध्यमबाट बोलपत्र दाखिला गर्ने व्यवस्था आर्थिक वर्ष २०६६/६७ बाट शुरु गरिएको हो । गत वर्ष सडक आयोजनाहरुमा यो प्रणालीको प्रयोगले अत्यन्त राम्रो नतिजा दिएको थियो । प्रस्तुत व्यवस्थालाई आवश्यक परिमार्जन सहित विस्तार गर्ने सिलसिलामा २०६८ वैशाख १ गतेदेखि रु.२ करोडभन्दा माथिका ठेक्काका लागि विद्युतीय खरीद प्रणाली अनिवार्य गरिएको छ । यो प्रणाली अवलम्बन नगर्ने आयोजनाहरुको निकास रोकका राखिने समेत व्यवस्था गरिएको छ । सिंचाई मन्त्रालय र भौतिक योजना तथा निर्माण मन्त्रालयले आगामी वैशाख १ गतेदेखि नै यो प्रणालीमा जान आवश्यक तयारी गरीसकेको जानकारी प्राप्त भएको छ । International Competitive Bidding मा यो व्यवस्था लागू गर्न कठिनाई भए पनि अन्य सम्पूर्ण सार्वजनिक खरीदका कार्यहरुमा यो प्रणाली लागू गरीने जानकारी प्राप्त भएको छ । सार्वजनिक खरीद अनुगमन कार्यालयबाट विद्युतीय खरीद प्रणालीलाई उपयुक्त हुने कानूनी संरचना निर्माणको

लागि सार्वजनिक खरीद ऐन, नियमावलीमा संशोधनको कार्य प्रारम्भ गरीसकिएको छ । साथै, सार्वजनिक निकायहरूमा विद्युतीय खरीद प्रणालीको विकास, विस्तार र व्यवस्थापनका लागि परामर्शदाता छनौटको कार्य प्रारम्भ गरीसकिएको छ ।

### ३.२.५ वित्तीय पारदर्शिता सुनिश्चित गर्ने प्रतिवद्धता

गैर सरकारी संस्थाहरू मार्फत दातृ निकायले दिने वैदेशिक सहायता रकम सरकारको बजेट प्रणालीभन्दा बाहिरबाट खर्च हुने प्रवृत्ति रहेको छ । यसरी गरिएको खर्च राष्ट्रिय लेखामा समावेश हुन सकेको छैन । यसको कारण वैदेशिक सहायता अन्तर्गतको वास्तविक खर्चको अवस्था थाहा पाउन सकिएको छैन । सरकारको बजेट संरचनाभन्दा बाहिरबाट भएका खर्चहरूबाट सम्पन्न भएका सार्वजनिक निर्माण कार्यहरूको मर्मत सम्भारको आकस्मिक भार सरकारले व्यहोर्नु पर्दा बजेट व्यवस्थापनमा समेत कठिनाई पर्न गएको देखिन्छ । यसरी प्राप्त हुने वैदेशिक सहायतालाई पारदर्शी बनाउनको लागि सहायताको विवरण प्रत्येक वर्ष व्यवस्थापिका संसदमा प्रस्तुत गर्ने व्यवस्था गरिएको छ । उक्त नीति कार्यान्वयनको लागि महिला बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालयले कार्यविधि तयारीको कार्य गरीरहेको जानकारी प्राप्त हुन आएको छ ।

### ३.२.६ निकासालाई सोधभर्नासंग आवद्ध गरिएको

प्रतिवद्धता प्राप्त भएको वैदेशिक सहायताको रकमलाई समयमै उपयोग गर्न सकिएमा त्यसको प्रतिफल प्राप्त गर्न सकिने हुन्छ । वैदेशिक सहायता तर्फ खर्च भएको अर्बौं रुपैया शोधभर्ना प्राप्त हुन नसकी सरकारी श्रोतबाट व्यहोर्नु परेको र सरकारी कोष ऋणात्मक रहँदै गएको अवस्था छ । २०६७ असार मसान्तसम्म यसरी शोधभर्ना प्राप्त हुन नसकेको रकम रु. ३२ अर्ब २१ करोड छ । सोधभर्नाका लागि जिम्मेवार निकाय र पदाधिकारीको उदासिनताको कारण यो अवस्था आएको हो । चालु आर्थिक वर्षदेखि सोधभर्नालाई आयोजनाको निकाससंग आवद्ध गराइएको छ । उक्त कार्यको कार्यान्वयन महालेखा नियन्त्रक कार्यालय मार्फत गराइएको छ । महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले वैदेशिक श्रोतको निकास फुकुवा सम्बन्धी कार्यविधि तयार गरी सबै मन्त्रालयहरूलाई जानकारी गराएको र सोही कार्यविधिको आधारमा वैदेशिक सहायताबाट संचालित आयोजनाहरूको निकास फुकुवा गरेको छ । यसको कारण २०६७ पुस मसान्तसम्म रु. १५ अर्ब ३५ करोड शोधभर्ना प्राप्त भैसकेको छ । निकासालाई सोधभर्नासंग आवद्ध गरी कडाईका साथ कार्यान्वयन गरीएका कारण यसको परिणाम राम्रो देखिएको हो । २०६७ माघ महिनासम्ममा वक्यौता शोधभर्ना प्राप्त भईसक्ने र तत्पश्चात शोधभर्ना प्रक्रियाको लागि स्थापित प्रणालीको सबैले पालना गर्ने अपेक्षा गरिएको छ ।

### ३.२.७ आयोजनाहरूको भौतिक तथा वित्तीय प्रगति अनुगमन तथा बजेटको आवधिक समीक्षा

ठुला आयोजनाहरूको सफल कार्यान्वयनबाट पुजीगत खर्चमा वृद्धि हुने तथा बजेटका उद्देश्यहरू प्राप्त गर्न सहज हुन्छ । यसै तथ्यलाई मध्यनजर गरी चालु आर्थिक वर्षमा रु. १५ करोड माथिका छानिएका ७२ वटा आयोजनाहरूको भौतिक तथा वित्तीय प्रगतिको अनुगमन अर्थमन्त्रीको नेतृत्वमा रहेको उच्चस्तरीय समितिले गर्ने व्यवस्था गरिएको छ । चालु आर्थिक वर्षको लागि पुर्ण आकारको बजेट २०६७ मंसिरमा मात्र प्रस्तुत भएका कारण पुजीगत खर्चमा पर्न सक्ने प्रतिकूल प्रभावलाई कम गराउन तथा कार्यान्वयनमा रहेका समस्याहरूलाई तत्काल समाधान गर्न यस्तो अनुगमनले सहयोग पुऱ्याउने अनुभव गरिएको छ ।

यसका साथै बजेट प्रणालीलाई नतिजामूलक बनाउनका लागि चालु आर्थिक वर्ष देखि बजेट वक्तव्यको अनुसूची १० मा उल्लेखित क्षेत्रगत उपलब्धी सूचकहरूको अनुगमन समेत सोही उच्चस्तरीय समितिले गर्ने व्यवस्था मिलाईएको छ । आयव्ययको सार्वजनिक जानकारी वक्तव्यमा उल्लेखित नीति तथा कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयनको समीक्षा प्रत्येक २ महिनामा अर्थ मन्त्रालयमा भैरहेको छ ।

### ३.२.८ सरकारी स्थिर सम्पत्तिहरूको एकीकृत लगत तयार गरीने

सरकारी निकायहरूबाट वार्षिकरूपमा हुने खर्चको ठुलो अंश विभिन्न प्रकारका सम्पत्ति प्राप्त गर्न खर्च हुने गरेको छ । यसरी प्राप्त भएका सम्पत्तिको व्यवस्थापन कमजोर रहेको देखिन्छ । धेरै लगानीबाट प्राप्त सम्पत्तिको अभिलेख नभएको तथा सरकारको मौजुदा जिन्सी लेखा प्रणालीले पनि सबै सम्पत्तिलाई व्यवस्थित गर्न नसकेको अवस्था छ । सरकारी सम्पत्तिलाई व्यवस्थित गर्ने प्रयासरूप नेपाल सरकारको स्वामित्वमा रहेका जमीन, भवन, सवारी साधन जस्ता स्थिर सम्पत्तिको एकीकृत लगत तयार गरी प्रत्येक वर्ष व्यवस्थापिका संसदमा पेश गर्ने व्यवस्था मिलाईएको छ । महालेखा नियन्त्रक कार्यालयलाई यस कार्यको व्यवस्थापन गर्ने जिम्मेवारी प्रदान गरिएको छ । समीक्षा अवधिसम्म स्थिर सम्पत्तिको लगत तयार गर्न समिति गठन भएको भै समितिको कार्यविधि समेत तयार भैसकेको छ । घरजग्गा, सवारी साधन र रु. १ लाखभन्दा बढी मूल्यका स्थिर सम्पत्तिको विवरण कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयहरू र मन्त्रालयहरू मार्फत माग गरीसकिएको छ । उल्लेखित विवरणहरू प्राप्त भएपछि २०६८ जेठ सम्ममा एकीकृत लगत तयार गरीने र तत्पश्चात व्यवस्थापिका संसदमा पेश गर्ने जानकारी प्राप्त हुन आएको छ ।

### ३.२.९ सरकारी बजेट व्यवस्थापन तथा खर्च प्रणाली पुरावलोकन आयोगका सुझावहरू क्रमशः कार्यान्वयन गरीने

आर्थिक वर्ष २०६६/६७ मा सरकारी बजेट, योजना तथा खर्च प्रणालीमा देखिएका विसंगतीहरूलाई सुधार गर्न आवश्यक अध्ययन गरी सुझाव लिन सार्वजनिक लेखा समितिका माननीय सदस्यको अध्यक्षतामा सरकारी बजेट व्यवस्थापन तथा खर्च प्रणाली पुनरावलोकन आयोग गठन गरिएको थियो । उक्त आयोगले आफ्ना सुझाव सहितको प्रतिवेदन २०६७ कात्तिक मसान्तमा बुझाई सकेको छ । प्रतिवेदनका केही सुझावहरू आर्थिक वर्ष २०६७/६८ को बजेट मार्फत कार्यान्वयनमा ल्याइएसकिएको छ । बाँकी सुझावहरू क्रमशः कार्यान्वयन गर्दै जाने प्रतिवद्धता व्यक्त समेत भएको छ । सोही प्रतिवद्धता अनुरूप सुझावहरू कार्यान्वयनका लागि कार्ययोजना तयारीको कार्य अन्तिम चरणमा पुगेको छ ।

### ३.२.१० सार्वजनिक खर्च तथा वित्तीय उत्तरदायित्व प्रवर्द्धन कार्ययोजनाको कार्यान्वयन

सार्वजनिक खर्च र वित्तीय उत्तरदायित्व सम्बन्धमा गरिएको अध्ययनबाट प्राप्त सुझावको आधारमा सार्वजनिक खर्च व्यवस्थापनलाई सुदृढ गरी आर्थिक अनियमितता रोक्न र वित्तीय जोखिम कम गर्न तयार गरिएको कार्ययोजना कार्यान्वयनको क्रममा रहेको छ । आगामी १० वर्षभित्र नेपालको सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापन प्रणालीलाई अन्तराष्ट्रियस्तरको बनाउने सोंचका साथ कार्ययोजना कार्यान्वयन गर्न नेपाल सरकारले स्वीकृति प्रदान समेत गरेको छ । कार्य योजना कार्यान्वयनको कार्य सार्वजनिक खर्च तथा वित्तीय उत्तरदायित्व सचिवालयले गर्ने गरी संस्थागत व्यवस्था समेत गरिएको छ । कार्ययोजना कार्यान्वयनमा क्षमता विकास लगायतका कार्यहरू चालु आर्थिक वर्षमा भैरहेका छन् ।

### ३.२.११ सार्वजनिक क्षेत्र लेखामान लागू गर्ने

सार्वजनिक क्षेत्रको लेखा तथा प्रतिवेदन प्रणालीमा सुधार गर्ने, वित्तीय सूचनाहरूलाई व्यवस्थित र पारदर्शी बनाउने, आन्तरिक वित्तीय प्रणालीलाई विश्वासिलो बनाई सार्वजनिक वित्तीय क्षेत्रमा राष्ट्रिय अन्तराष्ट्रिय प्रतिष्ठा अभिवृद्धि गर्नका लागि नेपाल सार्वजनिक क्षेत्र लेखामान लागू गर्ने निर्णय नेपाल सरकारले गरेको छ । सोही प्रयोजनका लागि लेखा प्रणालीको सिद्धान्त तथा नीतिको तयारी गर्ने, लेखांकन तथा प्रतिवेदनका सफ्टवेयरहरू निर्माणको कार्यहरू चालु आर्थिक वर्षमा भैरहेका छन् ।

### ३.२.१२ एकल खाता कोष प्रणाली कार्यान्वयनको विस्तार

वित्तीय व्यवस्थापन अन्तर्गत नगद प्रवाहको अवस्था र वित्तीय सूचना प्रणालीलाई सुधार गर्दै जाने नीति अनुसार आर्थिक वर्ष २०६६/६७ देखि पहिलो चरणमा भक्तपुर र ललितपुर जिल्लामा विनियोजन र धरौटीतर्फ एकलखाता कोष प्रणाली लागू गरिएको थियो । त्यसपछिका दुई आर्थिक वर्ष भित्र सबै मुख्य मुख्य जिल्लाहरूमा र तीन वर्ष भित्र सबै जिल्लाहरूमा यो प्रणाली लागू गर्ने उद्देश्यले तयारीको कार्य तिब्र रूपमा अगाडी बढाईएको छ । आर्थिक वर्ष २०६७/६८ को साउन देखि नुवाकोट, बागलुङ, धादिङ, कास्की, बाँके र सुर्खेत गरी थप ६ जिल्लामा विनियोजन र धरौटी खातातर्फ उक्त प्रणाली लागू भै कार्य भैरहेको छ । एकल खाता कोष प्रणालीलाई अन्य जिल्लामा विस्तार गर्ने कार्यक्रम अनुरूप २०६७ माघ १ गते देखि थप १० जिल्लामा विनियोजन तथा धरौटी तर्फ लागू गर्ने निर्णय भैसकेको छ । २०६७ माघदेखि १८ जिल्लामा यो प्रणाली कार्यान्वयनमा आएको छ । हालसम्म विनियोजन र धरौटी तर्फ मात्र कार्यान्वयन गरिएकोमा २०६७ माघदेखि भक्तपुर जिल्लामा राजश्व तर्फ समेत उक्त प्रणाली लागू गर्ने निर्णय भैसकेको छ । यो प्रणाली कार्यान्वयन कै चरणमा रहेकोले यसको विस्तृत मूल्यांकन त गरिएको छैन तर प्रारम्भिक नतिजाहरू सन्तोषजनक नै पाईएको छ ।

### ३.२.१३ नतिजामा आधारित बजेट प्रणालीको शुरुवात

नतिजामा आधारित बजेट प्रणाली लागू गर्ने क्रममा व्यवसायिक कार्य योजना सहित बजेट तथा कार्यक्रम प्रस्ताव गर्ने कार्य चालु आर्थिक वर्षदेखि शुरु भएको छ । स्थानीय विकास मन्त्रालय, शिक्षा मन्त्रालय, आवास तथा भौतिक योजना मन्त्रालय, यातायात व्यवस्था विभाग र उपत्यका ट्राफिक कार्यालय लगायतका निकायहरूमा नतिजामा आधारित बजेट प्रणाली लागू गरिएको छ । विकास क्रियाकलापसंग सम्बन्धित अन्य निकायहरूमा समेत यो प्रणालीलाई विस्तार गर्ने लक्ष्य राखिएको छ । क्षेत्रगत उपलब्धी सूचकहरू शुरुमा नै निर्धारण गर्ने र त्यसको प्रगतिको नियमित अनुगमन गर्ने प्रणालीको स्थापना गरिएको छ । आगामी आर्थिक वर्षको बजेट छलफल गर्दा प्रत्येक बजेट शीर्षक अन्तर्गत खर्च गरीने रकमको उपलब्धी समेत अनुमान गरी त्यसमा छलफल गर्ने व्यवस्था मिलाईएको छ । नेपाल सरकारको बजेट प्रणालीलाई नतिजामा आधारित बनाउने दिशामा यस व्यवस्थाले योगदान पुऱ्याउने छ ।

### ३.२.१४ कार्य सम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन प्रणालीको विस्तार

विनियोजित बजेट समयमै खर्च गर्ने तथा सदाचार पद्धतिमा सुधार ल्याउने उद्देश्यकासाथ आर्थिक वर्ष २०६३/६४ देखि कार्य सम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन प्रणालीको शुरुवात गरिएको हो । यो प्रणाली लागू गरीएका निकायहरूमा देखिएका प्रतिफलका आधारमा अन्य निकायहरूमा समेत विस्तार गर्दै लैजाने नीति नेपाल सरकारको रहेको छ । सो अनुरूप चालु आर्थिक वर्षमा एकल खाता कोष प्रणाली लागू गरीएका कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयहरूमा कार्य

सम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन प्रणाली लागु गर्न मन्त्री परिषद्मा प्रस्ताव पेश गर्ने सहमति प्रदान गरीसकिएको छ । साथै कौशीतोषाखाना कार्यालयमा समेत यो प्रणाली लागू गर्ने तर्फ कारवाही भैरहेको छ ।

### ३.२.१५ **GFS Manual 2001** अनुरूप तयार गरीएका आर्थिक वर्गीकरण र संकेतको कार्यान्वयन

बजेट निर्माण तथा कार्यान्वयनका क्रममा प्रयोग हुने तथ्याङ्कहरूलाई एक आपसमा Sharing गर्न सकिने प्रणालीको विकास गर्न तथा राजस्व र खर्चको वर्गीकरणलाई अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड अनुकूल बनाउन **Government Financial Statistics Manual 2001** अनुरूप तयार गरीएका आर्थिक वर्गीकरण र संकेत लागु गर्ने निर्णय भई सकेको छ । चालु आर्थिक वर्षमा पर्याप्त तयारीको अभावमा **GFS** संकेत लागु गर्न सकिएन । यसको कार्यान्वयनको लागि आवश्यक पर्ने फारामहरू तर्जुमा गर्ने तथा बजेट तर्जुमा दिग्दर्शनमा संशोधन गर्ने काम भई रहेको छ । आगामी आर्थिक वर्षको बजेट तर्जुमा देखि नै लागु गर्ने गरी तयारी भईरहेको छ ।

### ४. **निष्कर्ष**

सुधार निरन्तर चलिरहने प्रकृया हो । नेपाल सरकारको बजेट प्रणाली, सार्वजनिक खर्च व्यवस्थापन र सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापनमा विगत वर्षदेखिको सुधार प्रकृत्यालाई निरन्तरता दिईएको छ । यसबाट सकारात्मक नतिजा प्राप्त भएको छ । अर्थ मन्त्रालयको आफ्नै अनुभव र नेपाल सरकारको बजेट प्रणाली तथा सार्वजनिक खर्च पुनरावलोकन आयोग, २०६६ को सुझावको आधारमा चालु वर्ष सुधारका थप नीतिहरू अवलम्बन गरीएका छन् । आयोगका सुझावलाई क्रमशः कार्यान्वयन गर्दै जाने प्रतिबद्धता व्यक्त गरिएको छ । यसबाट नेपालको बजेट प्रणाली, सार्वजनिक खर्च प्रणाली र सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापनमा अपेक्षित सुधार आई वित्तीय पारदर्शिता र वित्तीय उत्तरदायित्व प्रवर्द्धन हुने अपेक्षा गरिएको छ । साथै सीमित साधनको अधिकतम उपयोग हासिल भई करदाताको पैसाको मूल्य (Value for Money) उच्च हुने विश्वास गर्न सकिन्छ ।

## राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त मुख्य मुख्य आयोजना/कार्यक्रमहरूको प्रगति

### ४.१ पृष्ठभूमि

मुलुकमा उत्पन्न विशेष राजनीतिक अवस्थाको कारणबाट समयमै बजेट प्रस्तुत हुन नसक्नाले धेरैजसो कार्यक्रम तथा आयोजनाहरूको कार्यान्वयन समीक्षा अवधिमा कार्यक्रम स्वीकृतिको अवस्थामा मात्र सीमित रहेको पाइयो । केही राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाहरू बाहेक अन्य आयोजना/कार्यक्रमको भौतिक तथा वित्तीय प्रगति सन्तोषजनक छैन । राष्ट्रिय वित्तीय स्रोतबाटै सम्पन्न गर्न शुरुवात गरीएका आयोजना र बहुवर्षीय ठेक्का गरी शुरुवात गरीएका कार्यक्रम/आयोजनाहरूको भौतिक तथा वित्तीय प्रगति उत्साहजनक पाइएको छ ।

बजेट प्रस्तुत भइसकेपछि कार्यक्रम स्वीकृतिका लागि क्षेत्रगत मन्त्रालयबाट राष्ट्रिय योजना आयोगमा लामो समय लगाउने गरेको पाइयो । रु.१५ करोड भन्दा बढी विनियोजन भएका आयोजनाहरूको भौतिक तथा वित्तीय प्रगतिको आवधिक अनुगमन अर्थ मन्त्रीको नेतृत्वमा रहेको उच्चस्तरीय समितिले गर्ने गरी छनौट भएका ७२ वटा आयोजनाहरू मध्ये समीक्षा अवधिमा ५१ वटाको मात्र कार्यक्रम स्वीकृत भएको छ । यसबाट बजेट कार्यान्वयनमा जान ढिला हुन गएको देखिएको छ । बजेट प्रस्तुत भैसकेपछि मात्र कार्यक्रमको अन्तिम रुप र बाँडफाँड गरी स्वीकृत गराउने गरेको कारण कार्यक्रम कार्यान्वयनमा ढिलाई हुनु नियमित जस्तै बन्दै गइरहेको छ ।

यस्तो परिस्थितिका बीच केही राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त तथा अन्य केही प्रतिनिधिमूलक आयोजनाहरूको मध्यावधि मूल्याङ्कन गर्ने प्रयास गरिएको छ । मूलतः क्षेत्रगत मन्त्रालयहरूबाट प्राप्त भौतिक तथा वित्तीय प्रतिवेदनका आधारमा कार्यक्रम तथा आयोजनाहरूको समीक्षा गर्ने काम भएको छ भने केही कार्यक्रम तथा आयोजनाहरूको स्थलगत अध्ययनलाई समेत आधार लिइएको छ । राष्ट्रिय महत्वका तथा अन्य केही आयोजनाहरूको कार्यान्वयन स्थिति निम्नानुसार रहेको छ :

### ४.२. मुख्य मुख्य आयोजनाहरूको प्रगति समीक्षा

#### ४.२.१ सार्वजनिक संस्थान सुधार कार्यक्रम (व.उ.शी.नं.३५-३/४-४८२)

हाल नेपाल सरकारको पूर्ण वा अधिकांश स्वामित्वमा ३६ वटा संस्थानहरू संचालनमा रहेका छन् ।

आर्थिक वर्ष ०६५।०६६ को अन्त्यमा सार्वजनिक संस्थानहरूमा नेपाल सरकारको ऋण लगानी रु. ७९ अर्ब ४ करोड रहेको छ । संस्थान समन्वय महाशाखाबाट २०६७ साउन देखि २०६७ पुस सम्ममा भए गरेका मुख्य मुख्य कार्यहरू निम्नानुसार रहेका छन् :

#### ४.२.१.१ ऋण तथा शेयर लगानी

१. यस अवधिमा नेपाल ओरिण्ड म्यान्नेसाईट प्रा.लि.का कर्मचारीको तलब भुक्तानी गर्न रु. १२ लाख २५ हजार ऋण लगानीमा निकास भएको छ ।
२. नेपाल वायु सेवा निगमले जहाज खरिद गर्न कर्मचारी सञ्चयकोषबाट ऋण लिने र सो ऋणकोलागि नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालय जमानत बस्ने

सन्दर्भमा सार्वजनिक लेखा समिति र अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयागमा छलफल, अध्ययन तथा विश्लेषण भईराखेको छ ।

३. साल्ट ट्रेडिङ्ग कर्पोरेसन लि.ले प्रयोग गर्दै आएको भौतिक सम्पत्ति तथा नुन कोषको रकमहरु ऋण लगानी जनाउने व्यवस्था मिलाउन वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय र साल्ट ट्रेडिङ्ग कर्पोरेसन लि. संग ऋणका शर्तहरुका वारेमा छलफल भई रहेकोछ ।

४. ग्रामिण आवास कम्पनी लि. ले चुक्ता पूजा बृद्धि गर्न आवश्यक रकम रु. २ करोड ८६ लाख ५१ हजार ६ सय निकासाको प्रक्रियामा रहेको छ । नेपाल टेलिभिजनले चालु आर्थिक वर्ष मा ऋण लगानीमा विनियोजन भएको रु. ६ करोड १७ लाख ५० हजार शेयर लगानीमा परिणत गर्न अनुरोध गरेको सम्वन्धमा छलफल तथा परामर्श भईराखेको छ ।

#### ४.२.१.२ सार्वजनिक संस्थानहरुको संरचना तथा व्यवस्थापन सुधार

१. टिम्बर कर्पोरेशन अफ नेपाल लि., नेपाल इन्जिनियरिङ्ग कन्सल्टेन्सी सेवा केन्द्र लिमिटेड (नेपिकन), नेपाल औषधि लि. र NCCN मा स्वैच्छिक अवकास योजनाहरु लागु गरी संस्थानको व्यवस्थापनलाई चुस्त र सक्षम तुल्याउने प्रयास प्रारम्भ भएकोछ ।

२. चालु आर्थिक वर्ष को बजेट बक्तव्यमा उल्लेख भए अनुसार उच्चस्तरीय सार्वजनिक संस्थान व्यवस्थापन बोर्ड गठन आदेशको मस्यौदा तयार पारी विभिन्न पक्षवाट अध्ययन विश्लेषण तथा छलफल भईरहेको छ ।

३. नेपाल विद्युत प्राधिकरणको आर्थिक पुनःसंरचना गर्ने सम्वन्धमा विभिन्न पक्षवाट अध्ययन विश्लेषण तथा छलफल भईरहेको छ ।

#### ४.२.१.३ सम्पत्ती तथा दायित्व व्यवस्थापन

१. जनकपुर चुरोट कारखानाको काठमाडौं स्थित घर तथा जग्गा नागरीक लगानी कोषलाई विक्री गर्ने कार्य सम्पन्न भएकोछ ।

२. सार्वजनिक संस्थानहरुको घर/जग्गा तथा सम्पत्तिको अभिलेख र संरक्षण भए नभएको अनुगमन गरी अर्थ मन्त्रालय मार्फत नेपाल सरकार समक्ष प्रतिवेदन पेश गर्न गठित समिति कार्यरत छ ।

#### ४.२.१.४ निजीकरण/विनिवेश सम्वन्धी

१. निजीकरण समितिको सिफारिसमा नेपाल सरकारको निर्णयानुसार साना किसान विकास बैक लिमिटेडमा नेपाल सरकारको स्वामित्वमा रहेको २ लाख कित्ता शेयर साना किसान सहकारी संस्थाहरुलाई मात्र विक्री गर्ने निर्णय भए अनुसार प्रति कित्ता रु. १००/- का दरले रु २ करोडमा २०५ साना किसान सहकारी संस्थाहरुलाई विक्री गर्ने कार्य सम्पन्न भएकोछ ।

२. कृषि विकास बैकको पूजा संरचना परिवर्तन गर्ने सम्वन्धमा निजीकरण समितिको सिफारिसमा नेपाल सरकार, मन्त्रपरिषद्ले ग्रामिण वित्त क्षेत्रमा कृषि विकास बैकको सशक्त उपस्थिती रहने गरी नेपाल सरकारको

स्वामित्वको ३०% शेयर रणनीतिक साभेदारलाई विनिवेश गर्ने निर्णय भए अनुसार टेण्डर डकुमेन्ट तयार पार्ने काम प्रारम्भ भएकोछ ।

#### समस्या तथा चुनौतिहरु :

१. सरकारले संचालन गर्न आवश्यक नदेखिएका संस्थानहरुको विनिवेश/विघटन गर्न राजनैतिक सहमती आवश्यक पर्ने र एकै पटक ठूलो दायित्व सिर्जना हुने हुनाले कार्यान्वयन गर्न कठिनाई परिरहेकोछ ।
२. निजीकृत प्रतिष्ठानको अनुगमन निरीक्षण र मूल्याङ्कन गर्ने कार्य सम्पन्न गर्न त्यस्ता प्रतिष्ठानहरुको अभिलेख व्यवस्थित नभएको, मूल्याङ्कन पश्चातको उद्देश्य स्पष्ट नभएको जस्ता समस्याहरु विद्यमान रहेकाछन् ।
३. व्यवस्थापकीय नेतृत्व छनौटमा निष्पक्षता कायम गर्न र संस्थानहरुको पुनः संरचना गर्न यस मन्त्रालयलाई संस्थानसंग सम्बन्धित मन्त्रालयहरुको सहमति र सहकार्य आवश्यक पर्ने तर त्यस्तो सहमती प्राप्त गर्ने कार्य निकै चुनौतिपूर्ण रहेकोछ ।
४. अन्तरिम त्रिवर्षीय योजनामा प्रत्येक वर्ष संस्थानहरुको कूल क्रमागत बेरुजुको ५०% फछ्यौट गर्दै लगिने लक्ष्य रहेकोमा प्राय जसो संस्थानहरुले बेरुजु लगत नभएको भनी बेरुजु फछ्यौट विवरण उपलब्ध गराउन सकेका छैनन् ।

#### चालु आर्थिक वर्षमा सम्पन्न गरीने कार्यहरु :

१. कुन कुन संस्थान सरकारले संचालन गर्ने, कुन कुन विनिवेश गर्ने र कुन कुन विघटन गर्ने भन्ने सम्बन्धी अध्ययन र सार्वजनिक संस्थानहरुको अनुगमन, मूल्यांकन सम्बन्धी Check list/Framework निर्माण तथा समयानुकुल परिमार्जन गर्ने कार्य लाई निरन्तरता दिइने छ ।
२. सार्वजनिक संस्थानहरुलाई अनुदान र ऋण निकासी उपलब्ध गराउने कार्य र सार्वजनिक संस्थान/निकायका संचालक समितिका पदाधिकारहीरुको भत्ता एवं सुविधा प्रदान गर्न र परिमार्जन गर्नको लागि आवश्यकता अनुसार सहमति/स्वीकृति दिने कार्य लाई निरन्तरता दिइनेछ ।
३. सार्वजनिक संस्थान/निकायमा अर्थ मन्त्रालयको तर्फबाट प्रतिनिधित्व गर्ने संचालकमा उपयुक्त उम्मेदवारको मनोनयन गर्ने कार्य लाई निरन्तरता दिइनेछ ।
४. सार्वजनिक संस्थानहरुको वार्षिक स्थिति समीक्षा (Yellow Book) तयार पारी छपाई तथा प्रकाशन कार्य २०६८ सालको आषाढ महिनामा सम्पन्न गरीनेछ ।
५. हेटौडा कपडा उद्योग लि.को लिक्विडेशन कार्य सम्पन्न गरीनेछ ।
६. रघुपति जुट मिल्स र नेपाल रोजिन एण्ड टर्पेन्टाइन लि. को समायोजन कार्य सम्पन्न गरीनेछ ।
७. निजीकरण भएका संस्थानहरुको प्रभाव मूल्याङ्कन गर्ने कार्यलाई निरन्तरता दिईनेछ । साथै, यस्तो मूल्याङ्कन स्वतन्त्र वाह्य संरचना वा विज्ञ मार्फत गराउने कार्य पनि शुरु गरीने छ ।

#### ४.२.२ औद्योगिक पुर्वाधार विकास कार्यक्रम (विशेष आर्थिक क्षेत्र समेत) (३८-३/४-६०५)

औद्योगिक पुर्वाधार विकास कार्यक्रम (विशेष आर्थिक क्षेत्र समेत) अन्तर्गत सम्भाव्यता अध्ययन भई सिमेन्ट उद्योग स्थापनाको क्रममा रहेका दांग, रोल्पा, मकवानपुर, ललितपुर, पाल्पा तथा सिराहा जिल्ला स्थित उद्योगहरू स्थापना स्थलसम्म सडक निर्माण र विद्युत प्रसारणको लागि चालु आर्थिक वर्षमा जम्मा रु. ६० करोड वाँडफाँड गरिएको छ ।

सडक निर्माण तथा विद्युत प्रसारण लाईन विस्तार गर्ने सम्बन्धमा राष्ट्रिय योजना आयोगबाट कार्यक्रम स्वीकृत भै कार्यान्वयनका लागि सडक विभाग तथा नेपाल विद्युत प्राधिकरणलाई पठाईसकिएको छ । स्वीकृत कार्यक्रम अनुसार क्रियाकलापहरू कार्यान्वयन गर्ने सन्दर्भमा ठेक्का बन्दोवस्त गर्ने तयारी कार्य भै रहेको व्यहोराको प्रतिवेदन प्राप्त हुन आएको छ ।

#### ४.२.३ विशेष कृषि उत्पादन कार्यक्रम (४०-३/४-२४९)

विशेष कृषि उत्पादन कार्यक्रमको मुख्य उद्देश्य कृषकहरूलाई सहज र सुपथ मूल्यमा मलखाद उपलब्ध गराउनु हो । विगत वर्षदेखि रासायनिक मल आपूर्तिमा अनुदान दिईदै आएकोमा गत आर्थिक वर्ष देखि प्रारंगिक मलको उपयोग बढाउने नीति अनुरूप प्रारंगिक मलको लागि पनि अनुदान उपलब्ध गराउने व्यवस्था गरिएको छ । गत वर्ष यस्तो अनुदान १.५ अर्ब रहेकोमा यसवर्ष २.७५ अर्ब पुऱ्याइएको छ ।

चालु आर्थिक वर्षमा २ लाख मे.ट. मलखादमा अनुदान उपलब्ध गराउने लक्ष्य लिईएकोमा समीक्षा अवधि भित्र ५९,३०० मे.ट. मल आयात भई रु. ५० करोड २ लाख ८९ हजार खर्च भएको छ, जुन भौतिक लक्ष्यको २९.६६ प्रतिशत र बजेटको १८.१९ प्रतिशत हुन आउँछ । एक लाख मे.ट. मल खरिदको प्रकृत्यामा रहेको छ । प्राङ्गारिक मलको मापदण्ड तयार हुने क्रममा रहेको छ । प्राङ्गारिक मल कारखाना स्थापना गर्न चाहने फर्म, कम्पनी तथा संस्थालाई पुँजीगत अनुदान दिने निर्देशिका तथा मूल्यांकन कार्यविधि तयार गरी सूचना प्रकाशित भैसकेको छ ।

रासायनिक मलको आपूर्ति गत वर्षहरूमा सहज रूपमा नभएको अनुभवलाई ध्यानमा राखि कृषि तथा सहकारी मन्त्रालयको अनुगमनलाई प्रभावकारी बनाउन र कृषि सामाग्री कम्पनीको कार्यक्षमतामा अभिवृद्धि गरी विनियोजित बजेट खर्च नहुने र कृषकले मल नपाउने अवस्थाको पुनरावृत्ति हुन नदिनेतर्फ ध्यान पुऱ्याउनु जरुरी छ ।

#### ४.२.४ मध्यपहाडी लोकमार्ग (खुर्कोट-घुर्मी खण्ड) ( ४८-३/४-४०३)

गएको आर्थिक वर्षको अन्तमा अधिकांश ट्रयाक खुलेको मध्यपहाडी लोकमार्गको खुर्कोट-घुर्मी खण्डको ट्रयाक सम्बन्धी संरचनागत बाँकी काम धमाधम भइरहेको छ । अहिले जुन गतिमा काम भएको छ, त्यसको आधारमा २०६७ चैत्रसम्ममा सार्वजनिक सवारी साधन आवागमनकालागि सडक खुल्ने अपेक्षा गरिएको छ । यस खण्डमा पर्ने ५ वटा १०० मिटर भन्दा बढी लम्बाईका पुलहरू, ७ वटा साना पुलहरूको डिजाइन गर्ने कार्य अन्तिम चरणमा रहेको र चैत्र मसान्तभित्रमा बोलपत्रको प्रकृत्या सम्पन्न गरी चालु आर्थिक वर्षभित्रै निर्माण प्रारम्भ गर्ने लक्ष्य आयोजनाले लिएको छ । यो खण्डले पूर्वका पवित्रस्थल हलेसीलाई काठमाडौँबाट नजिक्याउने र राजधानीसँग पूर्वको सबै पहाडी सदरमुकामहरूको व्यापारिक सम्पर्क गर्ने लागत उल्लेख्य रूपमा घटाउने हुनाले आगामी आर्थिक वर्षदेखि नै यसलाई कालोपत्रे गर्न आवश्यक सबै तयारी गर्न आयोजनालाई सुझाव दिइएको छ । खुर्कोट-घुर्मी खण्डले पूर्वको औद्योगिक क्षेत्रसँग काठमाडौँको सीधा र छोटो सम्पर्क मार्गको पनि ढोका खोलेको छ ।

यदि घुर्मीदेखि चतरासम्मको करीब १३५ कि.मि.को नयाँ सुनकोशी करिडर ट्रयाक खोल्ने हो भने काठमाडौँ-विराटनगरको दूरी ३८३ कि.मि. मात्रै रहन जान्छ । यसले ब्यवसायको लागत उल्लेख्य रूपमा घट्छ र एउटा महत्वपूर्ण ब्यापारिक मार्ग बन्न सक्दछ । यो अवधारणाको पूर्वसम्भाव्यता अध्ययन भइसकेको छ र ट्रयाक मात्रै खोल्न रु. १ अर्ब ३५ करोड लाग्ने देखिएको छ । काम शुरु गरेको करीब २० महिनामा ट्रयाक खोल्ने कार्य सम्पन्न हुन सक्ने भएकाले यसको पनि तयारी गर्न सडक विभागलाई सुझाव दिइएको छ ।



**मध्यपहाडी लोकमार्गमा भई रहेको ट्रयाक खन्ने कार्यको दृश्य**

#### मध्यपहाडी लोकमार्गलाई व्यवस्थित बनाउन चाल्नुपर्ने कदम

मध्यपहाडी लोकमार्ग आर्थिक रुपान्तरणको संवाहक मात्रै होइन यसले पर्यटकीय यात्रामा पनि महत्वपूर्ण योगदान दिन सक्ने विषयलाई दृष्टिगत गरी यस लोकमार्गको दुबै छेउमा रहेका र सडक सुचारु भइसकेपछि अतिक्रमण हुन सक्ने सम्भाव्य सबै सार्वजनिक पर्ति जग्गा सडक निर्माणसँगै संरक्षण गर्न आवश्यक देखिएको छ । यसैगरी आधुनिक लोकमार्गकालागि ठाउँठाउँमा सवारी साधन पार्किङ गर्ने वा मनोविनोद गर्ने क्षेत्र विकास हुनु जरुरी हुन्छ । यसकालागि सडक विभाग र सम्बन्धित आयोजनालाई सडक निर्माणसँगै सार्वजनिक जग्गा संरक्षण तथा प्रत्येक ५ कि.मि. दुरीमा पार्किङ तथा मनोविनोद स्थल विकास गर्न पनि सुझाव दिइएको छ ।



मध्यपहाडी लोकमार्गको निर्माण कार्यको अवलोकन गर्दै उच्चस्तरीय निरीक्षण टोली  
(खाडसाड वेसी, सिन्धुली)

आयोजनाबाट प्राप्त पछिल्लो जानकारी अनुसार पुस मसान्तसम्म ४७ किमि थप ट्र्याक खोल्ने कार्य सम्पन्न भएको र रु.३७ करोड खर्च भैसकेको छ ।

#### ४.२.५ नमुना एकीकृत वस्ती विकास (तराई-मधेश-पहाड- हिमाल) (४८-३/४-७७०)

आर्थिक वर्ष २०६६/६७ मा प्रारम्भ गरिएको यस कार्यक्रम अन्तर्गत सप्तरी क्षेत्रमा मध्यावधि बजेट मुल्याङ्कनका क्रममा अवलोकन गरिएको थियो । गत आर्थिक वर्षको १००० घर निर्माण गर्ने लक्ष्य मध्ये सप्तरीमा ९९९ घर निर्माण सम्पन्न भई लाभग्राहीले बसोवास गरीसकेका छन् भने जग्गा विवादका कारण विचैमा रोकिएको एउटा घर हाल निर्माणाधीन रहेछ ।

सप्तरी जिल्लाका ११४ गा.वि.स. मध्ये जम्मा ६ गा.वि.स.मा संचालित यो कार्यक्रमको घोषणपुर गा.वि.स. र कल्याणपुर गा.वि.स.मा निर्मित घरहरुको निरीक्षणको क्रममा स्थानीय बासिन्दाहरूसँग कुरा गर्दा घर निर्माणको गुणस्तर खर्च गरिएको रकमको तुलनामा राम्रो पाइयो भनेर लाभग्राहीहरुले सन्तुष्टी व्यक्त गरे । सरकारले यस्तो उत्कृष्ट कार्यक्रम ल्याएर गरीबहरुको स्थितिमा सुधार ल्याएको विचार सबै लाभग्राहीहरु र स्थानीय समाजसेवीहरुले गरे ।

चालु आर्थिक वर्षको कार्यक्रम २०६७ पुस मसान्तसम्म पनि स्वीकृत हुन नसकेकाले स्थानीय स्तरमा खर्च गर्ने अख्तियारी पुग्न सकेको रहेनछ । जिल्लास्तरीय समितिले बैज्ञानिक सूचकहरुका आधारमा लक्षित वर्गको छनौट गरी प्राथमिकताक्रम तय गरी सकेकाले स्वीकृत कार्यक्रम र खर्चको अख्तियारी पुग्ने वित्तिकै काम शुरु हुने गरी जेठ मसान्तभित्रै लक्ष वमोजिमका घरहरु निर्माण हुने विश्वास स्थानीय समन्वय समितिले गरेको छ ।

जनता आवास कार्यक्रमको कपिलवस्तुमा संचालित आवास निर्माण भने लक्ष्य अनुरूप हुन सकेको पाइएन । आ.व २०६६/६७ मा जम्मा ४२६ घर निर्माण गर्न छनौट भएकोमा ६६ घर निर्माण भएको तर अन्य घरहरू चालु आर्थिक वर्ष मा क्रमागत बजेट प्राप्त हुन नसकेको हुंदा सम्पन्न हुन नसकेका अवस्थामा रहेका छन् । ती मध्ये ६५ घर गाह्रोको काम सम्पन्न अवस्थामा, ९२ घर लिन्टलको अवस्थामा, १२७ घर सीलको अवस्थामा (३ फिट उचाई) र ७४ घर डिपीसी लेभल को अवस्थामा रहेको पाइयो । आर्थिक वर्ष २०६७/६८ मा थप ५७४ घर निर्माण गर्ने स्वीकृत कार्यक्रम रहेकोछ । लक्ष्य बमोजिम काम हुन नसक्नुको कारण:

- समयमा बजेट प्राप्त हुन नसकेको ।
- चनई गा.वि.स.को वडा ९ को मधवा गाउँमा ४३ घर वन क्षेत्रमा परेको भनी वन कार्यालय, कपिलवस्तुको पत्रबाट निर्माण कार्य रोकिएको ।

उल्लेखित दुवै समस्या समाधान भएको अवस्थामा निर्माण हुन बाँकी सबै घरहरू चालु आव मा सम्पन्न गर्न सकिने जानकारी स्थानीय निर्माण समिति र जिल्लास्तरीय समन्वय समितिका सदस्यहरूको भनाई छ ।

#### ४.२.६ लैङ्गिक समानता तथा महिला सशक्तीकरण आयोजना (५६-३/४-२०४)

एशियाली विकास बैंकको ऋण सहयोगमा २०६३/६४ देखि महिला तथा बालबालिका विभाग अन्तर्गत संचालनमा रहेको यस आयोजना १५ वटा जिल्लाको ८२ वटा गा.वि.स.मा संचालन भैरहेको छ । आयोजना अन्तर्गत संचालन गरीने विभिन्न कार्यक्रमहरू जिल्लास्थित महिला तथा बालबालिका कार्यालय मार्फत अन्य साभेदार निकायसंगको समन्वयमा संचालन हुँदै आईरहेको छ । आर्थिक, सामाजिक र न्यायिक सशक्तीकरणको माध्यमबाट ७०,००० घरधुरीका विपन्न गरीब महिलाहरूको सशक्तीकरण गरी आयोजना क्षेत्रमा गरीबी घटाउने यस आयोजनाको लक्ष्य रहेको छ ।

समीक्षा अवधिमा आयोजनाले सामाजिक सशक्तीकरण कार्यक्रम अन्तर्गत १५० समुहमा ७५० जना महिलाहरू आवद्ध १५६० जना अनुशिक्षणमा सहभागी भएका, २२५ जनाले संस्थागत विकास तालिम प्राप्त गरेका, ४८० जनाले महिला पुरुष समविकास (Gender Training) तालिम प्राप्त गरेका, ५१० जनाले आधारभूत तालिम प्राप्त गरेका र अन्तरजिल्ला मापदण्ड रेखाङ्कन भ्रमणमा १५ जिल्लाका २२५ जना सहभागी भएका थिए ।

यस्तैगरी आर्थिक सशक्तीकरण अन्तर्गत ३२० जनाले लघु-उद्यमी विकास तालिम प्राप्त गरेका, १५० जनाले सम्भाव्य आय आर्जन क्रियाकलापको व्यवसाय पहिचान प्रवर्द्धन तालिम लिएका, ६० जना ज्यालादार महिलाहरूले लघु-उद्यम विकास तालिम लिएका र १३ संस्थाहरूमा परिपुरक कोष स्थापना भएको जानकारी आयोजनाबाट प्राप्त हुन आएको छ । त्यस्तै गरी कानूनी सशक्तीकरणतर्फ १३ पटक जिल्ला स्रोत समुहको बैठक सम्पन्न भएको, १३ पटक गा.वि.स. स्तरीय सहायता समितिको बैठक सम्पन्न भएको र ३ जिल्लामा कानूनी पुस्तकालय संचालन र सुदृढीकरण कार्यक्रम सम्पन्न भएको थियो । त्यस्तै, ३० वटा महिला बहुउद्देश्यीय भवन निर्माणका लागि सम्भौता क्रममा रहेको र विभिन्न साना-सामुदायिक आयोजनाहरू निर्माण प्रक्रियामा रहेको पाइएको छ ।

आयोजनाको वार्षिक बजेट रु.२९ करोड ५ लाख ७८ हजार मध्ये पुस मसान्तसम्ममा रु.२ करोड २१ लाख २१ हजार १९० खर्च भएको देखिन्छ ।

दातासंग सम्पन्न मध्यावधी समीक्षा पछिको सहमति वमोजिमका क्रियाकलापहरु कार्यान्वयनका लागि विनियोजित बजेटमा केही हेरफेर गर्नु पर्ने आवश्यकता रहेको आयोजनाले जनाएको छ ।

#### ४.२.७ रोजगारीकालागि सीप कार्यक्रम (६५-३/४-४५५)

आर्थिक वर्ष २०६३/६४ देखि प्रारम्भ भएको यस आयोजनाले शुरुवाती वर्षहरुमा सन्तोषजनक कार्यसम्पादन देखाउन सकेन । तालीम प्रदान गर्ने निकायहरुले तालीम दिएपछि प्रशिक्षार्थीलाई विर्सने र तालीम पनि ब्यवहारिक भन्दा प्राज्ञिक स्वरूपको हुने परम्परागत प्रवृत्ति भन्दा भिन्नै किसिमले परिकल्पना गरिएको यस कार्यक्रमले नयाँ मेलो समात्न नसकेकाले पनि शुरुवाती वर्षहरुमा यो कार्यक्रम समस्याग्रस्त बन्न पुगेको थियो । खासगरी तीन कारणले यो कार्यक्रम नियमित प्रकृतिको भन्दा भिन्न थियो ।

- सीप तालीमपछि रोजगारी वा ब्यवसायको सुनिश्चितता हुनुपर्ने,
- तालीमहरुमा दलित, उपेक्षित तथा जनजातीको बाहुल्यता हुनुपर्ने, र
- प्रतिस्पर्धाका आधारमा तालीम प्रदायकको छनौट गरी गुणस्तरयुक्त तालीम स्थानीयस्तरमै प्रदान गर्नुपर्ने ।

आर्थिक वर्ष २०६५/६६ देखि यो कार्यक्रम क्रमशः प्रभावकारी हुँदै गएको देखियो । त्यस पछिको डेढवर्षमा यसको सकारात्मक प्रभाव देखिएको छ । ५ वर्षको अवधिमा ८०,००० हजारलाई ब्यवसायमूलक सीप प्रदान गरेर कम्तीमा ८० प्रतिशतलाई रोजगारी दिलाउने उद्देश्य राखेको यस आयोजनाको हालै गरिएको एउटा मुल्याङ्कनले निम्नानुसार ९० प्रतिशतले कुनै न कुनै किसिमको रोजगारी प्राप्त गरेको देखिएको छ :

स्वरोजगार	५३ प्रतिशत
औद्योगिक प्रतिष्ठानमा रोजगारी	३८ प्रतिशत
वैदेशिक रोजगारी	९ प्रतिशत

हालसम्ममा २२,४७३ जनाले सीप तालीम प्राप्त गरीसकेकाछन् भने अहिले तालिम लिइरहेका र अब सुरु गर्ने समेत गरी चालु आर्थिक वर्ष मा १९,५४७ जनाको तालिम कार्यक्रम हुने बुझिएको छ । एशियाली विकास बैंकको सहयोगमा संचालित यो आयोजनाको म्याद २०११ मार्चमा सकिनेमा थप १७ महिनाको लागि म्याद थप गर्ने प्रक्रिया बढेको अवस्था हुँदा २०६९ असार सम्ममा दातृनिकायले दिने रकमबाट ५६,७६० जनाले मात्र तालिम पुरा गर्न सक्ने भन्ने आयोजनाको भनाई रहेको छ ।

मध्यावधि मुल्याङ्कनको क्रममा रुपन्देहीको मर्चवार, मोरङको रङ्गेली र काभ्रेको धुलीखेलमा संचालित सीप तालीमहरुको प्रत्यक्ष अवलोकन गरिएको थियो । रुपन्देहीमा संचालित विद्युतीकरण तालीमका सबैजसो सहभागीले रोजगारी पाइसकेका छन् भने रङ्गेलीमा संचालित सिलाई तालीमका दलितहरुले तालीम सकिने वित्तिकै आफ्नै ब्यवसाय चलाउने दृढता व्यक्त गरेकाछन् । रङ्गेलीमै संचालित खाद्य-प्रशोधन तालीमका सहभागीहरुले सहकारीमा संगठित भएर आफ्नो उत्पादनको बजारीकरण गर्ने सोंच बनाएका छन् । काभ्रेको तालिम प्रदायक निजी

संस्थाले तालिम प्रदान गर्दा सम्झौताअनुसार अपनाउनु पर्ने मापदण्ड अनुसार तालिम संचालन गरेको नदेखिंदा त्यसतर्फ आयोजनाले ध्यान पुऱ्याउन सुझाव दिइएको छ ।

चालु आर्थिक वर्षको पुस मसान्तसम्म कार्यस्थलमा एकतीहाई निकासमा मात्र भएको रहेछ । बजेट पश्चातको निकास हुन सकेको रहेनछ । तथापि वार्षिक कार्यक्रम बमोजिम सुरु भईसकेका तालीमहरु निर्विघ्न संचालनमा रहेको पाइयो । कार्यक्रमको केन्द्रीय इकाइलाई माघ समान्तभित्रमा बजेट अख्तियारी सबैठाँउमा पुऱ्याउन सुझाव दिइएको छ । कुल विनियोजन रु.६३ करोड १९ लाख ८२ हजार भएको यस परियोजनाको पुष मसान्तसम्म रु.१३ करोड १ लाख ९२ हजार खर्च भएको छ । यो कुल विनियोजनको २०.६० प्रतिशत रहेको छ । स्वीकृत कार्यक्रम अनुसार जिल्लाबाट संचालन गर्ने भनिएको तालिम कार्यक्रमहरुको प्रभावकारिता र गुणस्तरको कारण केही कार्यक्रमहरु कटौती गर्नु परेकोले रु. ४ करोड ७४ लाख रकम अवण्डामै रहेको अवस्था देखिंदा अरु कार्यक्रमहरु पुरै संचालन गरेको अवस्थामा पनि चालु आ.व.मा विनियोजित रकमको ९० प्रतिशत भन्दा बढी खर्च हुने अवस्था देखिंदैन ।

#### ४.२.८ बबई सिंचाई आयोजना (६८-३/४-४०९)

बबई नदीमा मुख्य बांध (Head Works) निर्माण गरी वर्दिया जिल्लाको कुल ४० हजार हेक्टरमा सिंचाई सुविधा उपलब्ध गराउने गरी कार्यान्वयनमा रहेको बबई सिंचाई आयोजनाले प्रथम चरणमा पूर्वीनहर प्रणालीबाट कुल १३ हजार ५ सय हेक्टर जमिनमा सिंचाई सुविधा उपलब्ध गराउदै आएको छ । प्रस्तुत आयोजनाको दोस्रो चरणमा पश्चिमनहर प्रणालीतर्फ २१ हजार हेक्टर जमिनमा सिंचाई सुविधा उपलब्ध गराउने एवम् पूर्वीनहर प्रणालीतर्फ थप ७ कि.मी. मुख्य नहरको विस्तार गरी वर्दिया जिल्लाको पूर्वी सिमाना मानखोलासम्म थप ५ हजार ५ सय हेक्टर जमिनमा सिंचाई सुविधा उपलब्ध गराउने मुख्य उद्देश्यका साथ आयोजनाबाट कार्य भईरहेको छ ।

बबई नदीमा साइफन र ढोडरी लिङ्ग क्यानल निर्माण गरी पश्चिमतर्फको ताराताल एवम् ढोडरी क्षेत्रमा नहरको पानी खसाल्ने कार्य एवम् १८ कि.मी. शाखा/प्रशाखा नहर निर्माण गर्ने कार्यसमेतका लागि चालु आर्थिक वर्ष मा आयोजनाका लागि रु.२६ करोड विनियोजन रहेको छ । आयोजनाको स्थलगत अवलोकनका क्रममा शाखा/प्रशाखा नहर विस्तार कार्य द्रुतगतीमा भईरहेको पाईयो भने साइफन निर्माणस्थलको करिब ६ सय मिटर राष्ट्रिय निकुन्ज क्षेत्र भित्र पर्न गएको कारणले ० कि.मी. चेनेजबाट काम प्रारम्भ गर्न प्रक्रियागत समस्याले गर्दा सुरु हुन नसकी सो क्षेत्रभन्दा बाहीरको लिङ्ग क्यानलको निर्माणको कार्य (२ हजार ३ सय मिटर) भईरहेको पाईयो । समीक्षा अवधिसम्ममा आईपुग्दा आयोजनाले कुल विनियोजित बजेटको करिब ५२ प्रतिशत खर्च गरी ६४ प्रतिशत भौतिक प्रगति हासिल गरेको देखिन आएको छ ।



*बबई सिंचाई आयोजनाको ढोडरी लिंक क्यानल निर्माण भईरहेको दृश्य*

आयोजनाको शाखा प्रशाखा नहर विस्तार एवम् निर्माण कार्यका लागि जग्गा अधिग्रहणतर्फ विनियोजित बजेट रु.२ करोड नपुग हुने भई थप करिव २ करोड २५ लाख बजेट आवश्यक पर्ने आयोजनाले जनाएको छ । जग्गा अधिग्रहणतर्फ थप बजेट प्राप्त भएको अवस्थामा चालु आर्थिक वर्षका लागि लक्ष्य लिईएका निर्माण कार्यहरु समयमा नै पुरा गर्न सकिने प्रतिवद्धता आयोजनाबाट प्राप्त हुन आएको छ ।

#### **४.२.९ महाकाली सिंचाई आयोजना (तेस्रो चरण) (६८-३/४-४११)**

महाकाली नदीमा निर्मित टनकपुर व्यारेजबाट वर्षको समयमा नेपाललाई प्राप्त हुने १ हजार क्युसेक पानी र हिउंदमा प्राप्त हुने ३ सय क्युसेक पानीलाई सदुपयोग गर्ने गरी महाकाली तेस्रो सिंचाई आयोजनाको निर्माण कार्य प्रारम्भ भएको हो । १ सय ५१ कि.मी. लामो मुख्य नहरले कन्चनपुर जिल्लाको भिमदत्त नगरपालिका तथा १६ गा.वि.स. लगायत ३३ हजार ५ सय २० हेक्टर जमिन र कैलाली जिल्लाको मालाखेती गा.वि.स.को ६ हजार ५ सय ३५ हेक्टर जमिनमा सिंचाई सुविधा उपलब्ध गराउने देखिन्छ । प्रस्तुत आयोजनाको ब्रह्मदेव एरियामा भारत सरकारबाट निर्माण हुने १ हजार २ सय मिटर मूल नहर निर्माणको कार्यलाई छोडेर सो भन्दा अगाडिको ३ कि.मी. मुख्य नहरको माटो खन्ने कार्य सम्पन्न भएको छ । यस आयोजनाको संरचना निर्माणतर्फ डिसिल्टिङ वेसिन १, राजमार्ग पुल ६, एक्वेडक्ट ६, ड्रप स्ट्रक्चर ३९४, ड्रेन साइफन १२२, क्यानल साइफन ५१, सडक पुल १७४ तथा भि.आर.वि. ४३५ वटा गर्नुपर्ने भएकोले आयोजना खर्चिलो देखिन्छ ।

भिमदत्त नगरपालिका अन्तर्गतको जग्गा अधिग्रहण गर्नुपर्ने हुँदा नगरक्षेत्रको जग्गाको मूल्याङ्कन अधिक भएको कारणले आवश्यक पर्ने जग्गा अधिग्रहण गर्न अधिक बजेट आवश्यक पर्ने

देखिएको छ । आयोजनाको स्थलगत अवलोकनका क्रममा हाल ब्रह्मदेव क्षेत्रको प्रथम ३ कि.मी. को माटो खन्न कार्य सम्पन्न भएको पाईयो भने बाँकी ९ कि.मी.को माटो खन्ने कार्य चालु आर्थिक वर्षमा गर्ने गरी रु.९ करोड बजेट विनियोजन भएकोमा ठेक्का सम्भौताको कार्य अन्तिम चरणमा रहेको पाईयो । पूँजीगत बजेट मध्ये जग्गा खरिदतर्फ रु.२ करोड मात्र विनियोजन रहेकोमा चालु आर्थिक वर्षमा निर्माण गरीने थप ९ कि.मी. मूल नहरका लागि करिब ६३ हेक्टर जमिन अधिग्रहण गर्नुपर्ने र सोका लागि करिब ३० करोड थप बजेट आवश्यक पर्ने आयोजनाले जनाएको छ ।

महँगो जग्गा खरिद गरी लामो नहर निर्माण गर्नुपर्ने, १ हजार क्युसेक पानीबहाव क्षमता भएको अत्यन्त ठूलो मूल नहर निर्माण गर्नुपर्ने चुनौति रहेको आयोजनाको लागत अत्यन्त उच्च लाग्ने देखिएको हुँदा सरकारको सीमित स्रोत र साधनले उक्त आयोजना निर्माण गर्न कठिन देखिएको छ ।

#### ४.२.१० सिक्टा सिंचाई आयोजना (६८-३/४-४१८)

बाँके जिल्लाको अगैयामा राप्ती नदीमा बाँध निर्माण गरी ३३ हजार ७ सय ६६ हेक्टर भूमिमा सिंचाई सुविधा उपलब्ध गराउने तथा भारतीय सहयोग नियोगद्वारा सन् १९६४ मा निर्मित डडुवा सिंचाई प्रणालीलाई पुनरुत्थान गर्ने समेत उद्देश्य लिई सिक्टा सिंचाई आयोजनाको निर्माण कार्य शुरु भएको छ । तीन चरणमा निर्माण कार्य सम्पन्न गर्ने लक्ष्य लिइएको प्रस्तुत आयोजनाले बाँके जिल्लाका ३४ गाउँ विकास समिति र नेपालगञ्ज नगरपालिकाको कृषियोग्य भूमिमा सिंचाई सुविधा उपलब्ध गराई त्यस क्षेत्रको आर्थिक समृद्धिमा उल्लेख्य प्रभाव पार्ने देखिन्छ । राप्ती नदीमा निर्माण गरीने बाँधबाट बायाँतर्फ रहेको राजकुलो सिंचाई आयोजनाको ९ हजार हेक्टर भूमिमा समेत सिंचाई सुविधा उपलब्ध गराउने प्रावधान रहेको हुँदा समग्रमा सिक्टा सिंचाई आयोजनाले ४२ हजार ७ सय ६६ हेक्टर कृषियोग्य भूमिमा सिंचाई सुविधा उपलब्ध गराउनेछ ।



सिक्टा सिंचाई आयोजनाको संरचना निर्माण अवलोकन गर्दै अर्थ मन्त्रालयका कर्मचारीहरू

यो सिंचाई आयोजना आर्थिक वर्ष २०५९/६० मा शुरु भई आर्थिक वर्ष २०६८/६९ मा सम्पन्न हुने लक्ष्य राखिएको भएतापनि पटक पटक यथेष्ट प्रयास भएपनि आर्थिक वर्ष २०६२/६३ देखि मात्र निर्माण कार्य शुरु भएको देखिन्छ। हालसम्म हेडवर्क्सको निर्माण कार्य सत्प्रतिसत सम्पन्न भएको छ भने मूल नहरको १५ कि.मी. देखि ३५ कि.मी.खण्डको डिजाइन, लागत अनुमान तयार गर्ने कार्य सम्पन्न भई हाल निर्माण भईरहेको १५ कि.मी. चेनेज पछिको प्रथम ३ कि.मी. को लागि NCB ठेक्का स्विकृत हुने अन्तिम चरणमा पुगेको र बाँकी १७ कि.मी. चेनेजको लागि ICB Contract Award गर्न PQ को कार्य समेत अन्तिम चरणमा पुगेको कुरा आयोजनाको स्थलगत अवलोकनका क्रममा जानकारी प्राप्त हुन आयो।

चालु आर्थिक वर्षमा यस आयोजनाको लागि डाइभर्सन स्ट्रक्चर निर्माण, १५ कि.मी. मूल नहर माटो खन्ने काम, Lining, साइफन निर्माण तथा १५ कि.मी. चेनेज संरचनाहरु निर्माण गर्नका लागि रु.९८ करोड बजेट विनियोजन रहेको छ। उल्लेखीत वार्षिक कार्यक्रमहरुमध्ये चालु वर्षको समीक्षा अवधिसम्ममा ५१% भौतिक प्रगति हासिल भएको तथा सो अवधि सम्ममा जम्मा रु.५० करोड ११ लाख ५३ हजार खर्च भएको प्रगति प्रतिवेदन प्राप्त भएको छ।



#### **सिक्टा सिंचाई आयोजनाको लाइनिङको कार्य पेभर मेशिनबाट गरीदै**

आयोजनाको स्थलगत अवलोकनको क्रममा निर्माण कार्यमा देखिएको तदारुकता, भईरहेको भौतिक एवम् वित्तीय प्रगतिलाई विश्लेषण गर्दा १५ कि.मी. चेनेजसम्मको प्रथम खण्डको मूल नहर निर्माण कार्य चालु आर्थिक वर्षको बाँकी अवधिमा सम्पन्न हुन सक्ने देखिएको छ। सो का अतिरिक्त मूल नहरको बाँकी खण्डको निर्माण कार्यका लागि समयमै ठेक्का सम्झौता सम्पन्न भएमा थप करिब रु. ७० करोडको पूँजीगत बजेट परिचालन हुन सक्ने अवस्थासमेत देखिएको छ।

#### ४.२.११ रानी जमरा कुलरिया सिंचाई आयोजना (६८-३/४-४३५)

कर्णाली नदीको पानीको मुख्य स्रोतबाट कैलाली जिल्लाको पूर्वतर्फका विभिन्न आठ गा.वि.स.हरु तथा टिकापुर नगरपालिका क्षेत्रसमेतको कुल ११ हजार हेक्टरमा कृषक व्यवस्थित सिंचाई प्रणालीबाट कृषकहरु स्वयमले सिंचाई सुविधा लिनै आएको उपयुक्त आयोजनालाई नेपाल सरकारले आफ्नै स्रोत र साधनबाट व्यवस्थित ढंगले संचालन गरी माथि उल्लेखित क्षेत्रमा वर्षेभरी भरपर्दो सिंचाई सुविधा उपलब्ध गराउन आयोजनाको पहिचान गरी गत आर्थिक वर्षबाट कार्य प्रारम्भ गरिएको आयोजनालाई राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त गौरवको आयोजनाको रूपमा नेपाल सरकारले संचालन प्रारम्भ गरेको छ ।

परम्परागत रूपमा कृषकहरुबाट संचालन भएका रानी, जमरा र कुलरिया गरी तिनवटा कुलोहरुबाट अस्थायी तवरमा सिंचाई प्राप्त हुँदै आएको आयोजनाको ईन्टेक तथा लिंक क्यानल निर्माण, मूल नहर र फिडर नहर निर्माण कार्य, सिंचित क्षेत्र बचाव तथा संरक्षण कार्य परम्परागत कृषक कुलो व्यवस्थापन एवं संचालन, सिंचाई प्रणालीको आधुनिकीकरण तथा सुदृढीकरण समेत गर्ने गरी मुख्य मुख्य कार्यक्रमहरु निर्धारण गरिएको यस आयोजनाको लागि चालु आर्थिक वर्ष २०६७/६८ मा रु.३६ करोड ६५ लाख बजेट विनियोजन रहेको छ ।

चालु आर्थिक वर्ष २०६७/६८ मा ईन्टेक तथा लिंक क्यानल निर्माण कार्य प्रारम्भ गर्ने लक्ष्य सहित आर्थिक वर्ष २०६६/६७ मा परामर्शदातासंगको सम्झौतावमोजिम डिजाईन, ड्रइङ तथा लागत अनुमानको कार्य सम्पन्न भई ठेक्का भएता पनि PQ मा उत्तिर्ण तिनवटा फर्मले लागत ईस्टिमेट भन्दा बढी बोलकबोल अंक पेश गरेको हुँदा खरिद कार्य रद्द गरी पुनः आर्थिक वर्ष २०६७/६८ मा ठेक्का स्विकृत भई ठेक्का सम्झौता भरखरैमात्र सम्पन्न भएको जानकारी आयोजनाको स्थलगत अवलोकनका क्रममा प्राप्त हुन आएको छ । मूल नहर तथा फिडर नहर निर्माण कार्यतर्फ हाल सबै कार्यको लागि तयारी पुरा भएको छ । सिंचित क्षेत्र बचाव कार्यका लागि गुरु योजना तयारी गर्ने कार्य अन्तिम चरणमा पुगेको र गुरु योजना पुरा भएपछि आवश्यक ठाउँबाट कार्य प्रारम्भ गरीने व्यहोरा प्राप्त हुन आएको छ । साथै रानी, जमरा र कुलरिया तिनैवटा परम्परागत कृषक कुलो व्यवस्थापन संचालन तथा सुधारतर्फ नदीको वगरमा बनाईएको कुलो प्रत्येक वर्ष कर्णाली नदीको बाढीले बगाउने र सिंचाई गर्न प्रत्येक वर्ष पुनः फन्फट रहेको हुँदा आर्थिक वर्ष २०६७/६८ मा पनि जनश्रमदान जुटाई अस्थायी रूपमा गहुँ बालीमा पानी संचालन गर्न Excavator को प्रयोग गरी कुलो खन्ने कार्य भईरहेको देखियो ।

रानी, जमरा, कुलरिया सिंचाई प्रणालीको आधुनिकीकरण एवं सुदृढीकरण गर्नेतर्फ वातावरणीय व्यवस्थापन योजना, सडक मर्मत सुधार कार्य, मोडेलिङ गर्ने कार्य, सामाजिक मूल्याङ्कन गर्ने कार्य तथा प्रोजेक्ट ईम्लिमेन्टेसन म्यानुअल लगायतका कार्यहरुको अध्ययन गर्ने, लागत अनुमान तयार गर्ने जस्ता कार्यहरु भईरहेको आयोजनाले जनाएको छ ।

चालु आर्थिक वर्ष २०६७/६८ का लागि कुल रु.३६ करोड ६५ लाख बजेट विनियोजन रहेको आयोजनाको समीक्षा अवधिसम्ममा जम्मा रु.२९ लाख मात्र खर्च भएको देखिन्छ । समयमै बजेट प्रस्तुत हुन भएको ढिलाई, क्षेत्रगत मन्त्रालयबाट कार्यक्रम स्विकृत गरी समयमै अख्तियारी पठाउन भएको ढिलाई लगायतका कारणबाट आयोजनाले चालु वर्षमा लिएका उद्देश्य तथा लक्ष्य समयमै सम्पन्न भई विनियोजित बजेट पुरै खर्च हुने अवस्था देखिदैन । तसर्थ, आयोजनाले चालु आर्थिक वर्षमा लिएका लक्ष्य एवं उद्देश्यहरु हासिल गर्न आर्थिक वर्षको बाँकी रहेको अवधिमा अथक प्रयास गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

## ४.२.१२ नेपाल खाद्य संकट सम्बोधन कार्यक्रम (६९-३/४-४०५)

विश्व बैंकको ऋण तथा अनुदान सहयोगमा पश्चिम नेपालका दुर्गम पहाडी तथा हिमाली २१ वटा जिल्लामा र चीन सरकारको बस्तुगत सहयोग (खाद्यान्न) अनुदानबाट १० हिमाली जिल्लामा संचालन भईरहेको यस कार्यक्रम अन्तर्गत सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम भित्रको Cash Transfer कार्यको प्रभाव अध्ययन, ग्रामीण सडक, साना सिचाई, घोडेटो बाटो, सामुदायिक स्वास्थ्य, भवन निर्माण लगायतका पूर्वाधार तथा ग्रामीण परिवारलाई दीर्घकालिन खाद्य सुरक्षा प्रदान गर्ने प्रकृतिका उत्पादनशील पूर्वाधार खडा गर्न सहयोग पुऱ्याउने, तात्कालिन खाद्यान्न आवश्यकतामा सुधार ल्याई जीवनयापनमा सहयोग गर्न ग्रामीण समुदाय, महिला तथा विपन्न वर्गको स्वालम्बन र सशक्तिकरण क्षमता अभिवृद्धि गर्ने तथा आवश्यकता अनुसार कामको लागि खाद्यान्न कार्यक्रम संचालन गर्न चालु आर्थिक वर्ष २०६७/०६८ मा विनियोजित बजेट रु. २ अर्ब ३२ करोड ५० लाख बाट २०६७ पुस मसान्त सम्म करीव ७० करोड खर्च भई निम्न बमोजिम प्रगति भएको जानकारी प्राप्त भएको छ ।

- खाद्य असुरक्षित क्षेत्रहरूमा ३१६४ मे.टन खाद्यान्न “कामका लागि खाद्यान्न” कार्यक्रमको माध्यमबाट वितरण गरिएको छ ।
- करीव रु. १ करोड ५५ लाख रकम Cash For Assets Creation का लागि वितरण गरिएको छ ।
- भौतिक प्रगतितर्फ :

योजनाको नाम	प्रगति
ग्रामीण सडक निर्माण तथा पुनस्थापना	१२ कि.मि.
सामुदायिक पुन निर्माण तथा पुनस्थापना	२९ मि.
सामुदायिक भवन निर्माण तथा पुनस्थापना	१२१ वटा
सामुदायिक पोखरी निर्माण तथा पुनस्थापना	१७ वटा
साना सिचाई	१६३४ हेक्टर
लघु जलविद्युत तथा पुनस्थापना	३ वटा
नदी नियन्त्रणको कार्य	३०० मि.
खेती योग्य जमीनको सुधार	६८ हेक्टर
खानेपानी योजना सम्पन्न	४३ वटा

विश्व बैंकबाट संचालित खाद्यान्न लक्षित पूर्वधारका क्षेत्रमा भईरहेको वित्तीय एवं भौतिक प्रगति सन्तोषजनक नै देखिन्छ ।

### ढुवानी खर्च मूल्य भन्दा बढी !

चीन सरकारबाट हिमाली १० जिल्लाका लागि खाद्यान्न (बस्तुगत सहयोग) प्राप्त भएकोमा खाद्यान्नको ढुवानी खर्चको लागत र ढुवानी गर्न यातायातको असुविधा र भौगोलिक विकटताको कारणले समेत खाद्यान्नको मूल्य स्थानीय बजारमा बढी हुने अवस्था सिर्जना भई कठिनाई भइरहेको हुँदा खाद्यान्न नै ढुवानी खर्चका रूपमा प्रयोग गरी खाद्यान्न वितरण भइरहेको स्थिति छ ।

#### ४.२.१३ औषधि र उपकरण आपूर्ति (७०-३/४-६१०)

देश भरका सरकारी स्वास्थ्य संस्थाहरुबाट प्रदान गरीने गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवाका लागि आवश्यक पर्ने औषधि, औजार उपकरण तथा स्वास्थ्य सम्बन्धी सामग्रीहरुको खरिद, भण्डारण, वितरण र औजार उपकरण तथा हुवानी साधनहरु मर्मत संभार एवं आपूर्ति सम्बन्धी व्यवस्थापकीय कार्य गर्नको लागि स्वास्थ्य सेवा विभाग अन्तरगत गठीत आपूर्ति व्यवस्था महाशाखाले संचालन गर्ने यस बजेट उपशीर्षकको आर्थिक वर्ष २०६७/६८ मा चालु खर्चतर्फ रु.१ अर्ब ४३ करोड १९ लाख ३५ हजार र पूँजीगततर्फ रु.५० करोड ४६ लाख ६८ हजार गरी जम्मा रु.१अर्ब ९३ करोड ६६ लाख ३ हजार बजेट विनियोजन भएको छ ।

चालु आर्थिक वर्ष को मुख्य कार्यक्रममा गत आर्थिक वर्ष मा सम्भौता भई गत आर्थिक वर्ष मा भुक्तानी दिन नसकिएको औषधि खरीद र उपकरणको लागि आवश्यक पर्ने भनिएको रकम रु.५८ करोड, र चालु आर्थिक वर्ष को औषधि खरीद रु.४० करोड, राष्ट्रिय ट्रकोमा कार्यक्रमको लागि USAID बाट औषधि प्राप्त गर्ने रु.५५ करोड र मेशिनरी उपकरण खरीद रु.२९ करोड समेतको कार्यक्रम भएकोमा पुस महिनासम्म बोलपत्र आव्हानको डकुमेन्ट तयारी, कार्यक्रम स्वीकृतका कामहरु भएको र गत आर्थिक वर्ष को औषधिको भुक्तानी भने केहि गरिएको देखिन्छ । चालु आर्थिक वर्ष को औषधि खरीदको बोलपत्रको सूचना माघ १९ गते मात्र निस्किएको अवस्थामा बोलपत्र स्वीकृत भई एलसी खोल्न सकिएको अवस्थामा औषधि आपूर्ति आगामी आर्थिक वर्ष मा हुने गरी केही खर्च हुने अन्यथा चालु आर्थिक वर्ष मा पनि यो रकम पुरै खर्च हुने अवस्था देखिदैन ।

उपकरण खरीदको सूचना हालसम्म पनि ननिस्किएको अवस्थामा बोलपत्रको सूचना तुरुन्त आव्हान गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

पुस महिनासम्म चालु खर्चतर्फ रु.३३ करोड ८१ लाख ५७ हजार खर्च भएको छ भने पूँजीगततर्फ भने खर्च नै भएको छैन । पुससम्मको खर्च आर्थिक वर्ष को कुल विनियोजनको १७.७३% रहेको छ ।

स्वास्थ्य संस्थालाई २८ देखि ४२ वटा औषधिहरु आवश्यक पर्ने निश्चित भएको, एक-तृतीयांश बजेटको अख्तियारी र बजेट छलफलको टुंगो अगाडिनै भइसकेको अवस्थामा पनि बोलपत्र आव्हानको सूचना पुस मसान्तसम्म पनि निकाल्न नसकिएको अवस्था नै यो आयोजनाको कमजोरी देखिएको छ । औषधि वाहेक अन्य मेशिनरी उपकरण लगायत खरीद गर्नुपर्ने कार्यक्रमको खरीदको सूचना समयमै टुंग्याउनु पर्ने अन्यथा यो चालु आर्थिक वर्ष मा पनि आपूर्ति गर्न नसकिने हुंदा यसमा प्रभावकारी रुपले कार्य गर्नुपर्ने देखिन्छ । समग्रमा खरीद प्रक्रिया लामो हुने हुंदा समयमै यी कार्य अगाडि नवढाएको देखिंदा आयोजनाको कार्यान्वयन सन्तोषजनक मान्न सकिदैन । चालु आर्थिक वर्ष को बांकी अवधिमा लक्ष्य अनुरूप प्रगति हासिल गर्न विशेष तदारुकता अपनाउनुपर्ने देखिन्छ ।

#### ४.२.१४ माथिल्लो तामाकोशी जलविद्युत आयोजना (८७-४-७७८)

माथिल्लो तामाकोशी जलविद्युत आयोजना (४५६ मे.वा.) दोलखा जिल्लाको सदरमुकाम चरिकोटबाट ६८ कि.मी. उत्तर लामाबगर गा.वि.स.मा तामाकोशी नदीमा निर्माणाधीन यस

जलविद्युत आयोजनाबाट वार्षिक रूपमा २ अर्ब २८ करोड युनिट उर्जा उत्पादन हुनेछ । आयोजनाको ग्रसहेड ८ सय २२ मिटर र डिजाईन डिस्चार्ज ६६ घन मिटर प्रतिसेकेण्ड रहेको छ । आयोजनाको बांधस्थल नेपाल चीन सिमानाभन्दा ६ कि.मी. दक्षिण लामाबगर गाउँमा पर्दछ, भने भूमिगत विद्युत गृहको निर्माणस्थल तामाकोशी नदी र गोंगर खोलाको दोभान नजिक लामाबगर गा.वि.स. अन्तर्गत गोंगर गाउँमा पर्दछ । यस आयोजनाबाट उत्पादित विद्युत २२० कि.भोल्टको प्रसारणलाईन मार्फत् नेपालको राष्ट्रिय प्रसारण लाईनमा जोड्ने लक्ष्य सहित सन् २०१५ सम्ममा निर्माण कार्य सम्पन्न गर्ने लक्ष्य राखिएको राष्ट्रिय गौरवको उक्त आयोजनाले हाल देशमा बढ्दै गईरहेको विद्युत कटौतीको समस्या र महँगो विद्युत महसुललाई केही हदसम्म भएपनि न्युनीकरण गर्न सहयोग पुग्ने देखिएकोले स्वदेशी पूँजीबाटै निर्माण कार्य प्रारम्भ गरिएको छ ।

निर्माण सुपरवेक्षणको लागि अर्न्तराष्ट्रिय परामर्शदातासंग खरिद सम्भौता सम्पन्न भई परामर्शदाताले समीक्षा अवधिको अन्तिम महिनाबाट कार्य प्रारम्भ गरेको आयोजनाले जनाएको छ । सिभिल निर्माण कार्यतर्फ आयोजनाको मुख्य निर्माण कार्यलाई सिभिल निर्माणतर्फ बाँध, इन्टेक, डिस्याण्डर, सुरुङ्ग, सर्ज ट्याङ्क, पेनस्टक,भूमिगत विद्युतगृह, टेलरेस आदिलाई लट नम्बर एक अन्तर्गत राखी ठेक्केदारहरुको पूर्व योग्यता छनौटको कार्य सम्पन्न भएको र ठेक्केदारले प्रवेशमार्गको सिंगटी-लामावगर खण्डलाई आयोजनास्तरको बनाउन निर्माण कार्य गरीरहेको व्यहोरा आयोजनाबाट प्राप्त हुन आएको छ ।

यसैगरी हाईड्रो मेकानिकल अन्तर्गत बाँध, इन्टेक, डिस्याण्डर आदिमा गेटहरु, स्टपलगहरु, ट्रायाक, पेनस्टक, स्टिल पाईप आदिको डिजाईन, जडान, परिक्षण कार्यका लागि ठेक्केदारहरुको पूर्व योग्यता निर्धारण भई बोलपत्र आव्हान भएको छ । त्यसैगरी इलेक्ट्रो मेकानिकल कार्य, प्रसारण लाईन तथा सवस्टेशन निर्माण कार्य समेतका लागि अर्न्तराष्ट्रिय ठेक्केदारहरुको पूर्व योग्यता निर्धारण भई समीक्षा अवधिको अन्तिम महिनामा बोलपत्र आव्हान भएको आयोजनाले जनाएको छ । पावरहाउस जाने Access Tunnel को निर्माण कार्यतर्फ आयोजनाको निर्माण अवधि घटाउन पावर हाउस जाने मुख्य प्रवेश सुरुङ्गको १ हजार १ सय ९० मिटर लम्बाई मध्ये ७ सय ६० मिटर मूख्य निर्माण कार्य सुरु गर्नु अघिनै निर्माण सम्पन्न गर्न अर्न्तराष्ट्रियस्तरमा बोलपत्र आव्हान भएकोमा सो कार्यका लागि नियुक्त स्वदेशी ठेक्केदार हिमाल हाइड्रो पावर एण्ड जनरल कन्स्ट्रक्सन लिमिटेडले सम्पूर्ण निर्माण कार्य सम्पन्न गरीसकेको जानकारी हुन आएको छ ।

प्रस्तुत आयोजनाका लागि चालु आर्थिक वर्षमा नेपाल सरकारको तर्फबाट शेयर लगानीमा रु.२४ करोड विनियोजन गरिएकोमा प्रथम तथा दोस्रो चौमासिक निकासो छाडी सकिएको छ । देशमा रहेको विद्यमान लोडसेडिङलाई न्युनिकरण गर्न ४५६ मे.वा. क्षमता रहेको प्रस्तुत आयोजनाको निर्माण कार्य सिध्न सम्पन्न गर्न क्षेत्रगत मन्त्रालय, नेपाल विद्युत प्राधिकरण, अपर तामाकोशी हाइड्रो पावर लि. तथा सो क्षेत्रका जनताहरु लगायत सबै सम्बद्ध क्षेत्रबाट यथोचित सहयोग तथा समन्वय हुनु जरुरी देखिन्छ ।

#### ४.४ निष्कर्ष :

राष्ट्रिय वित्तीय स्रोतबाटै सम्पन्न गर्न शुरुवात गरीएका आयोजना र बहुवर्षीय ठेक्का गरीएका कार्यक्रम/आयोजनाहरुको भौतिक तथा वित्तीय प्रगति उत्साहजनक पाईएको छ । मध्यकालिन खर्च संरचनामार्फत स्रोतको सुनिश्चितता गरी बहुवर्षीय ठेक्का प्रणालीको अवलम्बनले समयमै खर्च गर्न

नसक्ने समस्यालाई सम्बोधन गर्दछ । निदान गर्ने उपयुक्त विकल्प हो । बजेट तर्जुमाका समयमा लग फ्रेमवर्क सहित क्षेत्रगत मन्त्रालयले प्राथमिकता प्राप्त आयोजना प्रस्ताव गर्ने र वित्तीय स्रोतको सुनिश्चितता सहित कार्यान्वयनमा लैजाने र त्यस्ता आयोजनाको अनुगमन निरन्तर गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

## परिच्छेद - ५

### अर्ध-वार्षिक खर्च विश्लेषण

#### ५.१ नीतिगत व्यवस्था :

- ५.१.१ आर्थिक वर्ष २०६७/६८ को नियमित बजेट व्यवस्थापिका संसदमा पेश हुन नसकेको हुंदा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ९६क बमोजिमको एक-तृतीयांश खर्च गर्ने विधयेक असार ३० गते पारित भएको थियो । सञ्चित कोषबाट रकम भिक्ने र खर्च गर्ने ऐन, २०६७ अन्तर्गत साउन १ गते एक तृतीयांश खर्चको अख्तियारी सवै मन्त्रालयहरूलाई पठाइएको थियो । विनियोजन अध्यादेश २०६७ जारी भएपछि २०६७ मंसिर ४ गते पहिलेको अख्तियारी अनुसारको खर्चलाई समेत समेटि सवै मन्त्रालयहरूलाई अख्तियारी पठाइ सकिएको छ । स्थानीय निकायहरूमा स्रोतको सुनिश्चितता तथा स्थानीयस्तरको साधन र स्रोतको उच्चतम उपयोग गर्ने आधारशिला निर्माण गर्न विगत वर्ष जस्तै ७५ जिल्ला विकास समिति, ५८ नगरपालिका तथा सम्पूर्ण गाउँ विकास समितिहरूमा निशर्त अनुदानको रकमको अख्तियारी सोभै ती निकायलाई पठाइएको छ ।
- ५.१.२. विकास कार्यक्रमहरूको चौमासिक विभाजन सहित वार्षिक कार्यक्रम मंसिर २० गतेभित्र स्वीकृत गरी कार्यस्थलमा पठाउने व्यवस्था मिलाइएको छ ।
- ५.१.३. आय-व्ययको सार्वजनिक जानकारी वक्तव्यमा उल्लिखित नीति तथा कार्यक्रमको कार्यान्वयन, योजनाको मेट्रिक्स तयार गरी मन्त्रालयमा पठाईसकिएको छ । नीति तथा कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयनको समीक्षा प्रत्येक दुई महिनामा अर्थ मन्त्रालयले गर्ने र रु. १५ करोड भन्दा बढी रकम विनियोजन भएका आयोजनाहरूको भौतिक तथा वित्तीय प्रगतिको अनुगमन माननीय अर्थमन्त्रीज्यूको नेतृत्वमा रहेका उच्चस्तरीय समितिले चौमासिक रुपमा गर्ने व्यवस्था मिलाइएको छ । स्रोतको सुनिश्चितताका लागि विगतमा जस्तै चालू आर्थिक वर्षमा पनि प्राथमिकता प्राप्त आयोजना तथा कार्यक्रमहरूलाई भौतिक प्रगतिका आधारमा रकम निकासी दिने व्यवस्थालाई चालू आर्थिक वर्षमा पनि निरन्तरता दिइएको छ ।
- ५.१.४. लैङ्गिक बजेटलाई संस्थागत गरी प्रभावकारी बनाउन रु.५ करोड भन्दा बढीका कार्यक्रम सम्पन्न भएपछि महिला तथा पुरुष माथि परेको प्रभावको लैङ्गिकरूपमा परीक्षण गरी (Gender Audit) प्रतिवेदन प्रकाशन गर्नु पर्ने व्यवस्थालाई निरन्तरता दिइएको छ ।
- ५.१.५. वित्तीय पारदर्शिता, जवाफदेहिता र अनुगमनमा प्रभावकारीता ल्याउनका लागि गत आर्थिक वर्ष देखि शुरु गरिएको विद्युतीय बोलपत्र (e-tendering) लाई २०६८ बैशाख १ गते देखि रु.२ करोड भन्दा माथिको ठेक्कापट्टाको लागि अनिवार्य गरिएको छ । विकास आयोजनाको वित्तीय र भौतिक प्रगति चौमासिकरूपमा सार्वजनिक गर्नु पर्ने छ । रु.६ करोड भन्दा बढी विनियोजन भएको आयोजनाहरूको ठेक्कापट्टाको निर्णय सम्बन्धी आधारहरू राष्ट्रियस्तरको पत्रपत्रिकामा सार्वजनिक गर्नुपर्ने तथा आफ्नो वार्षिक प्रगति र वित्तीय विवरण आर्थिक वर्ष सकिएको ३ महिनाभित्र अनिवार्य रूपमा सार्वजनिक गर्ने व्यवस्था गरिएको छ ।

- ५.१.६. आर्थिक वर्षको अन्तमामात्र अत्याधिक बजेट खर्च गर्ने प्रवृत्तिलाई नियन्त्रण गर्न वैशाखदेखि असारसम्म वार्षिक विनियोजनको ४० प्रतिशत र असार महिनामा वार्षिक विनियोजनको २० प्रतिशत भन्दा बढि खर्च गर्न नपाउने तथा सुदूर पश्चिमाञ्चल र मध्य पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रमा विनियोजन भएको बजेट अन्य क्षेत्रमा रकमान्तर गर्न नपाउने व्यवस्था गरिएको छ । यसबाट सुदूर पश्चिमाञ्चल र मध्य पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रका लागि विनियोजन भएको बजेट सोही क्षेत्रमा उपयोग भै सो क्षेत्रको विकासमा टेवा पुग्न जाने अपेक्षा गरिएको छ ।
- ५.१.७. वैदेशिक सहायतामा संचालित आयोजनाहरु अन्तर्गत ठूलो रकम शोधभर्ना बाँकी रहेबाट आगामी दिनमा बजेट निकासालाई आयोजनाहरुले दातृ निकायमा पेश गर्नु पर्ने लेखा प्रतिवेदन पेश गरी शोधभर्ना प्राप्त गरे नगरेको प्रगतिसंग आबद्ध गरिएको छ ।
- ५.१.८. स्थानीयस्तरका लागि छुट्याईएको बजेटबाटै प्रत्येक निर्वाचन क्षेत्रमा कम्तिमा रु १ करोड लागत बराबरको पूर्वाधार निर्माण आयोजनाहरु संचालन गर्नु पर्ने व्यवस्था गरिएको छ ।
- ५.१.९. वैदेशिक स्रोतमा बजेट विनियोजन गरिएको तर सहायता रकम प्राप्त नभईसकेका केही आयोजनाहरुमा रकम निकास फुकुवा गरी खर्चलाई तिव्रता दिईएको छ । यस्तो रकम सहायता प्रभावकारी भएपछि त्यसैमा मिलान हुनेछ । यदि वैदेशिक सहायता प्राप्त नभएमा नेपाल सरकारको स्रोतमा स्रोतान्तर गरीनेछ ।

## ५.२ अर्द्ध-वार्षिक खर्च

- ५.२.१ **समष्टिगत खर्चको स्थिति** : चालू आर्थिक वर्षको प्रथम ६ महिनामा रु.७८ अर्ब ९० करोड ७८ लाख खर्च भएको छ । यो खर्च विनियोजित बजेटको २३.३५ प्रतिशत हो । यो खर्च गत आर्थिक वर्षको सोही अवधिको खर्च भन्दा २.०४ प्रतिशतले कम छ । यसमध्ये नगदतर्फ रु. ७४ अर्ब २९ करोड १२ लाख र गैर नगद (वस्तुगत तथा सोभै भुक्तानी)तर्फ रु.४ अर्ब ६१ करोड ६६ लाख खर्च भएको छ । यो खर्च विनियोजित बजेटको क्रमशः २४.२३ प्रतिशत र १४.५ प्रतिशत हुन आउँछ । गत वर्षको सोही अवधिको तुलनामा नगदतर्फ २.४ प्रतिशतले घटेको छ भने गैर-नगद खर्च ४.० प्रतिशतले बढेको छ ।

### तालिका - १

#### समष्टिगत खर्चको तुलनात्मक स्थिति

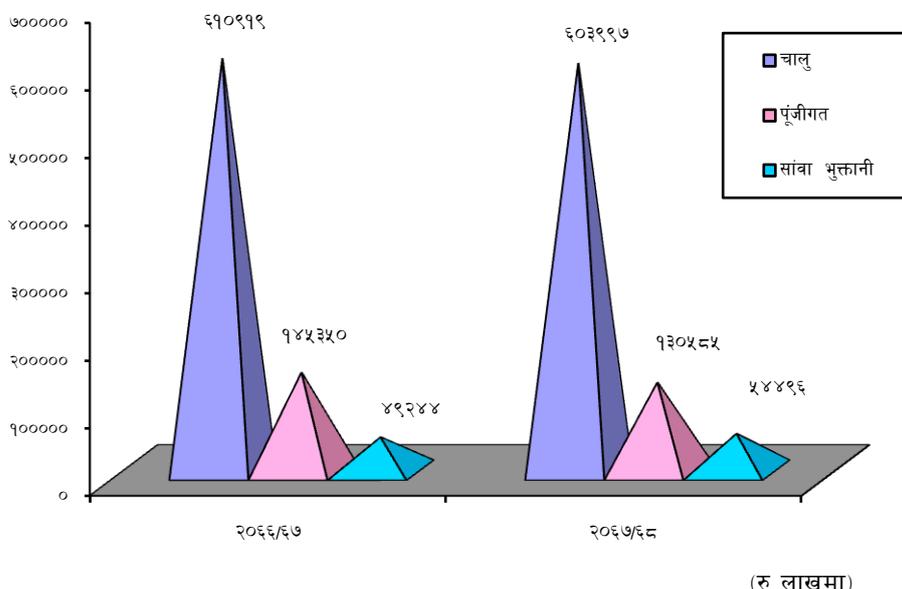
(रु लाखमा)

विवरण	बजेट		पहिलो ६ महिनाको खर्च		गत आर्थिक वर्षको तुलनामा परिवर्तन %	बजेटको तुलनामा खर्च %	
	२०६६/६७	२०६७/६८	२०६६/६७	२०६७/६८		२०६६/६७	२०६७/६८
चालू	१६०६३२४	१९०३१९५	६१०९१९	६०३९९७	-१.१४	३८.०३	३१.७३
पूँजीगत	१०६२८४८	१२९५३८२	१४५३५०	१३०५८५	-१०.१६	१३.६८	१०.०८
सावाँ भुक्तानी	१९०१२८	१८०४२३	४९२४४	५४४९६	१०.६६	२५.९०	३०.२०
जम्मा	२८५९३००	३३७९०००	८०५५१३	७८९०७८	-२.०४	२८.१७	२३.३५
नगद	२५८०६०१	३०६१४२०	७६१११४	७४२९१२	-२.४०	२९.४९	२४.२६
वस्तुगत सहायता तथा सोभै भुक्तानी	२७८६९९	३१७५८०	४४३९९	४६१६६	३.९७	१५.९३	१४.५३
जम्मा	२८५९३००	३३७९०००	८०५५१३	७८९०७८	-२.०४	२८.१७	२३.३५

नोट : नेपाल राष्ट्र बैंकबाट प्राप्त पुसको कोषको अवस्था र अर्थ मन्त्रालयमा प्राप्त गैर नगद खर्चको आधारमा तयार गरिएको ।

५.२.२ चालू र पूँजीगत खर्चको स्थिति: पुस मसान्तसम्म चालू खर्च रु.६० अर्ब ३९ करोड ९७ लाख पुगेको छ, जुन गत आर्थिक वर्षको सोही अवधिको तुलनामा १.१ प्रतिशतले घटेको देखिन्छ। चालू आर्थिक वर्षको प्रथम ६ महिनामा विनियोजित बजेटको ३१.७ प्रतिशत खर्च भएको छ। गत आर्थिक वर्षको सोही अवधिमा ३८.० प्रतिशत खर्च भएको थियो। पूँजीगततर्फ प्रथम ६ महिनामा रु.१३ अर्ब ५ करोड ८५ लाख खर्च भएको छ, जुन गत वर्षको खर्च भन्दा १०.२ प्रतिशतले घटेको छ। यो विनियोजित बजेटको १०.०८ प्रतिशत हुन आउँछ। यस्तै सावाँ भुक्तानीतर्फ रु.५ अर्ब ४४ करोड ९६ लाख खर्च भएको छ, जुन विनियोजित बजेटको ३०.२ प्रतिशत हो। गत आर्थिक वर्षको सोही अवधिको तुलनामा सावाँ भुक्तानी खर्च १०.७ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ। बजेटको तुलनामा कुल खर्च २३.३५% प्रतिशत मात्र हुन सकेको छ।

पुस मसान्तसम्मको खर्चको तुलनात्मक स्थिति



पहिलो चार महिना एक तृतीयांश बजेटबाट काम चलाईएको थियो र मंसिर ४ गते मात्र बजेट आएकोले ६ महिनाको खर्चको स्थिति सन्तोषजनक नभएको हो। पुस मसान्तसम्म पनि कतिपय कार्यक्रमहरू स्वीकृत भएका छैनन्। खर्च गर्ने अख्तियारी पुगेको छैन। मन्त्रालयले एकमुष्ट बजेटको जिल्लागत बाँडफाँड गरीसकेका छैनन्। बजेटको अभावमा समयमै ठेक्का पट्टा हुन सकेको छैन। छिट्टै सम्झौता भई सहायता प्रभावकारी हुने आशामा वैदेशिक स्रोत कायम गरीएका आयोजनाहरू अर्भसम्म सम्झौता भएका छैनन्। निकासालाई शोधभर्नासंग आवद्ध गरिएकोले समयमा शोधभर्नाको प्रकृया पुरा नभएका आयोजनाको निकासो रोक्का गरिएको छ। माथि उल्लेखित कारणहरूले गर्दा आर्थिक वर्षको पहिलो ६ महिनामा खर्चमा कमी आएको पाईएको छ।

### ५.२.३ क्षेत्रगत खर्चको स्थिति

क्षेत्रगत आधारमा चालू अर्थिक वर्षको प्रथम ६ महिनामा पनि गत दुई आर्थिक वर्षको जस्तै सबैभन्दा बढी खर्च शिक्षा क्षेत्रतर्फ रु.१५ अर्ब ५८ करोड ४४ लाख देखिएको छ। गत आर्थिक वर्षको सोही अवधिको तुलना गर्दा यो खर्च ८.० प्रतिशतले कम छ। त्यसपछि दोश्रो अधिकतम खर्चमा प्रहरी तर्फ रु.९ अर्ब ५ करोड २५ लाख भएको छ। यस पछि क्रमशः रक्षातर्फ रु. ८ अर्ब ५६ करोड १८ लाख, र वाह्य ऋण तथा ब्याज भुक्तानीमा रु.६ अर्ब ८६ करोड ७४ लाख खर्च भएको छ। विनियोजित बजेटसँग खर्चको आधारमा तुलना गर्दा सबभन्दा बढि रक्षातर्फ ४८ प्रतिशत र प्रहरीतर्फ ४७ प्रतिशत खर्च भएको छ। रेल यातायात तथा जल यातायातको क्षेत्रमा कुनै खर्च भएको देखिएन। यसको विस्तृत विवरण अनुसूची २ मा दिईएको छ।

### ५.२.४ प्राथमिकताको आधारमा खर्चको स्थिति

खर्चको प्राथमिककरण मध्ये पहिलो प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रमा कुल बजेटको २४.१ प्रतिशत खर्च भएको छ, जुन गत वर्ष भन्दा ४.०१ प्रतिशतले घट्न गएको छ। बजेटको तुलनामा दोस्रो र तेस्रो प्राथमिकतामा क्रमशः २०.४ प्रतिशत र ७.६ प्रतिशत खर्च भएको छ, जुन गत वर्षको तुलनामा ७.१ प्रतिशतले र २८.९ प्रतिशतले घट्न गएको छ। खर्चको विस्तृत तालिका निम्नानुसार रहेको छ। तीनवटै प्राथमिकता अन्तर्गतको खर्च प्रतिशत गत वर्षभन्दा कम छ। तेस्रो प्राथमिकता प्राप्त आयोजनाको खर्च प्रतिशत गत वर्षको पाँच भागको एक भाग बराबर मात्र छ।

तालिका - ३

प्राथमिकताको आधारमा तुलनात्मक खर्च स्थिति

(रु लाखमा)

प्राथमिकता	बजेट विनियोजन		खर्च		बजेटको तुलनामा खर्च प्रतिशत	
	२०६६/६७	२०६७/६८	२०६६/६७	२०६७/६८	२०६६/६७	२०६७/६८
पहिलो (P1)	२४८१५०५	२८७७३२८	६९८२८०	६९४४१५	२८.१४	२४.१३
दोस्रो (P2)	३३८९५४	४४३२९९	९३०५९	९०२४४	२७.४५	२०.३५
तेस्रो (P3)	३८८४१	५८३७३	१४१७४	४४१९	३६.४९	७.५७
जम्मा	२८५९३००	३३७९०००	८०५५१३	७८९०७८	२८.१७	२३.३५

### ५.२.५ रणनीतिक स्तम्भहरुको आधारमा खर्चको स्थिति

त्रिवर्षीय अन्तरिम योजना (२०६७/६८-२०६९/७०) ले निर्धारण गरेका रणनीतिक स्तम्भहरु (Strategic Pillars) अनुरूप बजेटलाई बर्गीकरण गरिएको छ। उल्लेखित रणनीतिक स्तम्भ अनुसार सबैभन्दा बढी खर्च साधारण प्रशासनमा ३७.६ प्रतिशत र तत् पश्चात दोश्रो बढी खर्च उद्योग, ब्यापार र सेवा क्षेत्रको मूल प्रवाहीकरणमा (३२.८ प्रतिशत) भएको छ। यसरी रणनीतिक स्तम्भहरुको आधारमा विश्लेषण गर्दा पहिलो ६ महिनामा हाम्रो प्रयास विशेषतः साधारण प्रशासनमा मात्र केन्द्रित रहेको निष्कर्षमा पुग्न सकिन्छ।

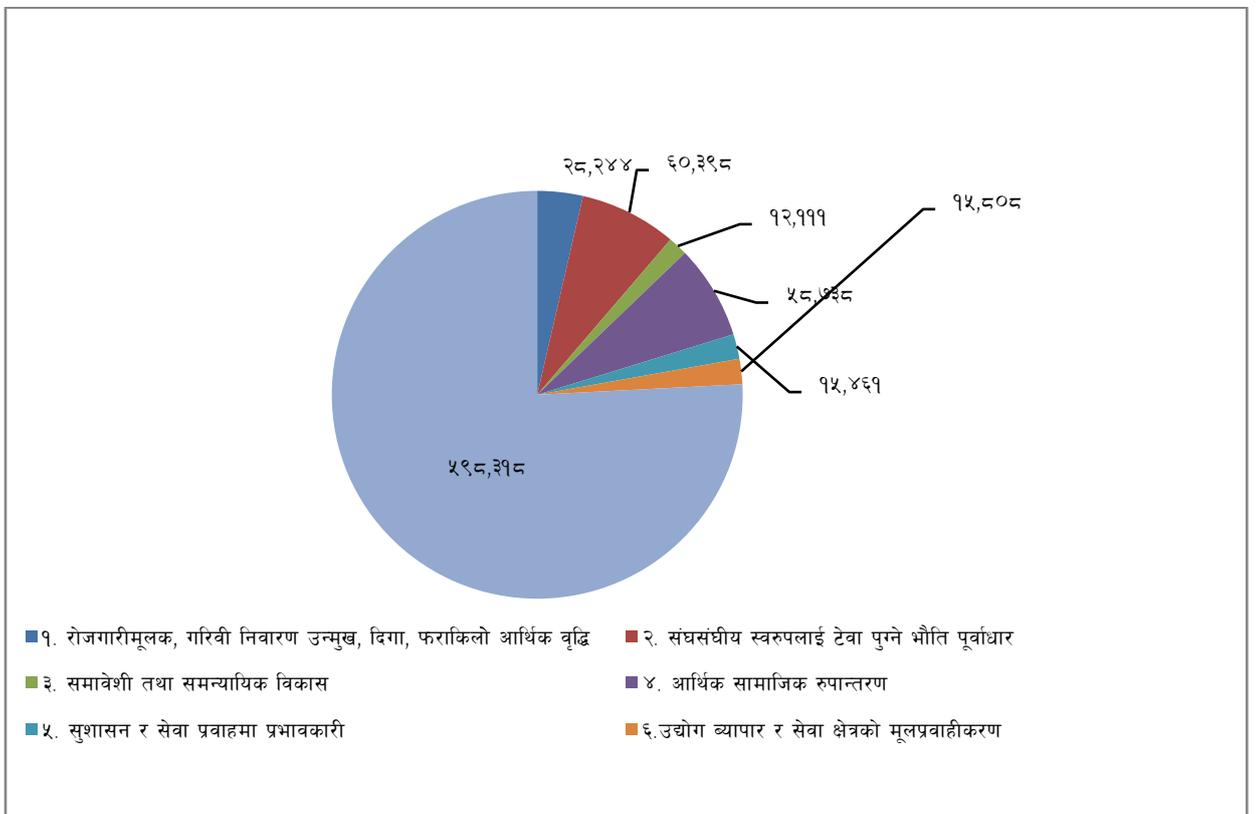
तालिका - ४

रणनीतिक स्तम्भको आधारमा २०६७/६८ को बजेट तथा खर्चको तुलनात्मक स्थिति

(रु लाखमा)

स्तम्भ	रणनीतिक	वार्षिक बजेट	पहिलो ६ महिनाको खर्च	खर्च प्रतिशत
०१	रोजगारीमूलक, गरीबी निवारण उन्मुख, दिगा, फराकिलो आर्थिक वृद्धि	२२५६०७	२८२४४	१२.५१
०२	संघीय स्वरुपलाई टेवा पुग्ने भौतिक पूर्वाधार	५१०५०८	६०३९८	११.८३
०३	समावेशी तथा समन्यायिक विकास	१३५५३६	१२१११	८.९३
०४	आर्थिक सामाजिक रुपान्तरण	६१८४०३	५८७३८	९.४९
०५	सुशासन र सेवा प्रवाहमा प्रभावकारी	२४७९५९	१५४६१	६.२३
०६	उद्योग ब्यापार र सेवा क्षेत्रको मूलप्रवाहीकरण	४८१२६	१५८०८	३२.८४
०७	साधारण प्रशासन	१५९२८६१	५९८३१८	३७.५६
	<b>जम्मा</b>	<b>३३७९०००</b>	<b>७८९०७८</b>	<b>२३.३५</b>

आर्थिक वर्ष २०६७/६८ को रणनीतिक स्तम्भको आधारमा बजेटको अनुपातमा खर्च रकम



५.२.६ आर्थिक वर्गीकरणको आधारमा खर्च स्थिति

चालु आर्थिक वर्षको पहिलो ६ महिनामा भएको खर्चको मुल्याङ्कन गर्दा यस अवधिमा विशेषतः उपभोग खर्च तर्फ नै उन्मुख भएको पाईएको छ। यो तथ्य देहायका बढी खर्च भएका सात खर्च शीर्षकहरु मध्ये चार खर्च शीर्षकहरु उपभोग खर्च नै रहेबाट पुष्टी हुन्छ।

तालिका - ५  
शीर्षकगत खर्च स्थिति

(रु लाखमा)

खर्च शीर्षकनं.	खर्च शीर्षक	वार्षिक बजेट	पहिलो ६ महिनाको खर्च	खर्च प्रतिशत	स्थिति
१.१	तलब	३७१५१२	१९२५९९	५१.८४	I
३.०३	सामाजिक सेवा - निशर्त अनुदान	२५९९६८	१२३७३६	४७.५९	II
१.०७	सेवा निवृत्त सुविधा	१२९९३४	५५६०८	४२.७९	III
१०.०२	वाह्य ऋणको साँवा भुक्तानी	१२०३८२	५४४२७	४५.२१	IV
१.०५	खाद्यान्न तथा आहार	८३३८४	३८४४३	४६.१०	V
६.०५	सार्वजनिक निर्माण	४०१७०३	३२८०९	८.१६	VI
३.०५	सामाजिक सेवा - सशर्त अनुदान	२६६५६७	३२२३०	१२.०९	VI
१.०२	भत्ता	७२६७२	३११५५	४२.८७	VII

५.२.७ साधारण तथा विकास खर्चको स्थिति

चालु आर्थिक वर्षको पहिलो ६ महिनामा गत आर्थिक वर्षको सोही अवधिको तुलनामा कम खर्च भएको अवस्थामा पनि साधारण खर्च गत आर्थिक वर्षको तुलनामा ६.२ प्रतिशतले बृद्धि भएको छ। तर विकास खर्च भने २१.३ प्रतिशतले घटेको देखिनु चिन्ताको विषय हो। साधारण र विकास खर्चको तुलनात्मक विवरण देहाय बमोजिम छ।

तालिका - ६

साधारण र विकास खर्चको तुलनात्मक स्थिति

रु लाखमा

विवरण	बजेट विनियोजन		खर्च		बजेटको तुलनामा खर्च प्रतिशत	
	२०६६/६७	२०६७/६८	२०६६/६७	२०६७/६८	२०६६/६७	२०६७/६८
आर्थिक वर्ष	२०६६/६७	२०६७/६८	२०६६/६७	२०६७/६८	२०६६/६७	२०६७/६८
साधारण	१३५५८२५	१५९२८६१	५६३१६०	५९८३१८	४१.५४	३७.५६
विकास	१५०३४७५	१७४६१३९	२४२३५३	१९०७६०	१६.१२	१०.९२
जम्मा	२८५९३००	३३७९०००	८०५५१३	७८९०७८	२८.१७	२३.३५

## ५.२.८ वैदेशिक सहायतामा संचालित आयोजनाको खर्चको स्थिति

प्रथम ६ महिनामा वैदेशिक सहायता अन्तर्गत जम्मा रु.५ अर्ब ६७ करोड ७९ लाख खर्च भएको छ, यसमध्ये नगदतर्फ रु.१ अर्ब ६ करोड १३ लाख र गैर-नगदतर्फ रु.४ अर्ब ६१ करोड ६६ लाख रहेको छ। यसमा कुल वैदेशिक खर्चमध्ये अनुदान सहायता रु.४ अर्ब ३५ करोड ६३ लाख र ऋण सहायतातर्फ रु.१ अर्ब ३२ करोड १६ लाख रहेको छ। गैर-नगदतर्फ अनुदान सहायतातर्फ ३ अर्ब ४० करोड ६२ लाख र ऋण सहायतातर्फ १ अर्ब २१ करोड ४ लाख मात्र रहेको छ। चालु तर्फ अनुदान सहायता रु. ६३ करोड २९ लाख र ऋण सहायता रु.२ करोड ६३ लाख खर्च भएको छ भने पूँजीगत तर्फ अनुदान सहायता रु.३ अर्ब ७२ करोड ३४ लाख र ऋण सहायता तर्फ रु. १ अर्ब २९ करोड ५३ लाख खर्च भएको छ। यसरी गैर नगद जम्मा खर्च गत आर्थिक वर्षको सोही अवधिको तुलनामा ४.० प्रतिशतले बढेको छ। तर, नगद सहायता तर्फको खर्च स्थिती ज्यादै नै निराशा जनक देखिन आएको छ। वैदेशिक अनुदान सहायता तर्फ बजेटको ६.७ प्रतिशत तथा ऋण सहायता तर्फ बजेटको ५.९ प्रतिशत मात्र खर्च हुन सकेको छ। चालु आर्थिक वर्षको अख्तियारीबाट वैदेशिक सहायताबाट संचालित आयोजनाहरूको निकासालाई शोधभर्ना बक्यौतासंत आवद्ध गरेबाट पनि वैदेशिक सहायता तर्फ निकास नभै खर्चमा कमी आएको अनुमान गरिएको छ। उपरोक्त सबै परिस्थितिलाई विचार गर्दा वैदेशिक सहायता उपयोगको क्षमता वृद्धि गर्ने सम्बन्धमा अध्ययन गरी यथाशिघ्र आवश्यक सुधारका उपायहरूको अवलम्बन गर्न जरुरी भैसकेको छ।

## ५.२.९ समग्र खर्च विश्लेषण

समग्रमा रुपमा हेर्दा पुस सम्म अपेक्षित रुपमा खर्च हुन सकेको देखिँदैन। गतवर्षको तुलनामा समीक्षा अवधिमा कूल खर्च घटेको देखिन्छ। यसबाट हाम्रो खर्च गर्न सक्ने क्षमतामा ह्रास आएको देखिएको छ। आर्थिक वर्षको ४ महिनाको अवधिसम्म बजेट नआउनु, समयमा कार्यक्रम स्वीकृत नहुनु तथा आयोजना व्यवस्थापनमा विद्यमान कमजोरी जस्ता कारणले खर्च हुन नसकेको निष्कर्षमा पुग्न सकिन्छ। ढिलो गरी आएको बजेटले नयाँ नीति कार्यक्रम ल्याउन नसकेको र त्यो पनि व्यवस्थापिका-संसदबाट स्वीकृत नभइसकेकोले मनोवैज्ञानिक प्रभावको कारण पनि खर्चमा तिब्रता नआएको अनुभव गरिएको छ। तथापि कार्यक्रम स्वीकृति, टेण्डर प्रक्रियाका कामहरू धमाधम भइरहेकोले आगामी महिनाहरूमा पूँजीगत खर्च बढ्ने सक्ने आशा गर्न सकिन्छ।

खर्च विश्लेषणको लागि आवश्यक पर्ने तथ्यांकको श्रोत विशेषतः नेपाल राष्ट्र बैंकको साप्ताहिक कोष स्थिति नै हो। तर नेपाल राष्ट्र बैंकबाट प्राप्त पहिलो ६ महिनाको कोष स्थितिको विवरण राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकका ६५ मध्ये ५८ र नेपाल बैंकका ४३ मध्ये ३५ वटा शाखाबाट प्राप्त सूचनाको आधारमा विश्लेषण गरिएको छ। यस अवस्थामा समयमा नै सबै सूचना प्राप्त गरी कोषको स्थिति विवरण अद्यावधिक गराउने चुनौति खडा भएको छ।

कुनै पनि खर्चको उपयोगितालाई त्यस खर्चबाट प्राप्त भएको प्रतिफल तथा त्यसले पारेको प्रभावबाट मूल्यांकन गर्नु पर्ने हुन्छ। सार्वजनिक खर्चले अर्थतन्त्रमा वित्तीय तरलता बढाउँछ। रोजगारी सिर्जना, उत्पादन वृद्धि जस्ता समस्तिगत आर्थिक क्रियाकलापमा सरकारी लगानीले ठूलो प्रभाव पार्ने भएकोले खर्च बढाउनेतर्फ ध्यान केन्द्रित गर्न जरुरी छ। पहिलो ६ महिनाको खर्चको प्रवृत्ति हेर्दा पूँजीगत खर्चमा धेरै नै कमी आएको र त्यस मध्ये पनि वैदेशिक सहायता तर्फको खर्च निराशाजनक भएको कारण यो वर्ष कूल खर्चमा नै ह्रास आउने हो कि भन्ने

आशंका बढाएको छ । तसर्थ आर्थिक वर्षको बाँकी अवधिमा कुन कुन क्षेत्रमा खर्च हुन नसकेन सम्भावना हुन्छ सो को पहिचान गरी खर्च गर्ने वातावरण तयार गर्नु जरुरी छ । बजेटमा अनुमान गरीए जति खर्च गर्न सकेमा समस्तिगत आर्थिक क्रियाकलाप विस्तार भई आर्थिक विकासले गति लिन सक्ने देखिन्छ । तर पहिलो ६ महिनामा कूल बजेटको २५ प्रतिशतभन्दा कम खर्च भएको र पछिल्लो तीन महिना (वैशाख-असार) कूल बजेटको ४० प्रतिशत भन्दा बढी खर्च गर्न नपाइने नीतिका कारण बजेट खर्चको लक्ष्य हासिल गर्न माघ देखि फागुन सम्म ३० देखि ३५ प्रतिशत खर्च गर्नुपर्ने अवस्था छ । त्यसैले बजेट खर्चको प्रक्रियामा रहेका अवरोधहरु हटाउन कठोर निर्णय लिनु पर्ने अवस्था छ । बजेट अनुशासन कायम गर्ने, दुरुपयोग रोक्ने, खर्चको पारदर्शिता र गुणस्तर बढाउने उद्देश्यले अपनाइएका नियन्त्रणात्मक उपायहरुलाई केही खुकुलो गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

## परिच्छेद ६

### समयमा बजेट नआउँदा अर्थतन्त्रमा परेको प्रभाव विश्लेषण

#### ६.१ पृष्ठभूमि

आर्थिक वर्ष शुरु हुनुभन्दा दुई-तीन महिना अगाडी नै संसदमा बजेट प्रस्तुत गर्ने र असार मसान्तभित्र बजेट र कार्यक्रम स्वीकृत गर्ने धेरै वर्ष देखिको प्रयास यो वर्ष पनि सफल हुन सकेन । जव जव वैसाख जेठमा बजेट ल्याउने तयारी हुन्छ तव सरकार परिवर्तन भई बजेट प्रस्तुत हुन सक्दैन । सरकार परिवर्तनको श्रृंखला र राजनीतिक सहमतिको वातावरण वन्न नसक्दा संविधान सभाको निर्वाचन पछिका तीन वटै आर्थिक वर्षहरूमा समयमै बजेट पेश र पारित हुन सकेको छैन ।

आर्थिक वर्ष २०६५/६६ को बजेट २०६५ असोज ३ गते मात्र पेश भई मंसिरमा पारित भएको थियो । २०६६/६७ को बजेट २०६६ असारमा पेश भएपनि संसद अवरोधको कारण मंसिर १० गते मात्र पारित भएको थियो । उक्त वर्ष बजेट कार्यान्वयनका लागि ७ महिना मात्र बाँकी थियो । आर्थिक वर्ष २०६७/६८ को बजेट २०६७ जेठको तेस्रो सातामा ल्याउने तयारी भएको थियो । तर विषम राजनीतिक परिस्थितिका कारण असार भित्र बजेट संसदमा पेश हुन सकेन ।

असार भित्र पूर्ण आकारको बजेट पेश हुन नसकेकोले संविधानको धारा ९६क बमोजिम गत वर्षको यथार्थ खर्चको एकतृतीयांशसम्म खर्च गर्न पाउने विशेष बजेटबाट काम चलाइएको थियो । विशेष बजेट अन्तर्गत गत वर्षका कार्यक्रमहरूलाई मात्र रिन्तरता दिइएको थियो । कुनै पनि नयाँ कार्यक्रम शुरु गर्न सकिन्नथ्यो । सम्झौता सम्पन्न भएका वैदेशिक सहायता अन्तर्गतका आयोजनाहरू पनि बजेटको अभावमा शुरु हुन सकेनन् ।

एक तिहाईको मात्र कार्यक्रम स्वीकृत गर्न सकिने, स्वीकृत रकमभन्दा बढीको ठेक्का पट्टा गर्न नसकी बजेटको अन्यौलताका बीच पूँजीगत खर्चमा सुस्तता आएको छ । चालू खर्चतर्फ जेनतेन कार्तिकसम्मको अनिवार्य खर्च धान्न सकिएता पनि केही निकायलाई कार्तिकको तलव भुक्तानी गर्न सकिएन । सार्वजनिक संस्थान वा अरु निकायबाट सापटी लिएर काम चलाइयो । MRP र अन्तशुल्क स्टिकरको आपूर्तिका लागि शून्य मार्जिनमा एल.सी. खोलियो भने त्यसको भुक्तानी गर्न ऋण भुक्तानीलाई छुट्ट्याइएको बजेटबाट सापटी लिनु पर्ने अवस्था आयो । यी सबै परिस्थितिबाट के देखिन्छ भने मंसिरमा मात्र बजेट आउँदा यो वर्ष सार्वजनिक खर्च व्यवस्थापनमा विषम परिस्थितिको सिर्जना भएको हो ।

प्रमुख राजनीतिक दलहरूका बीचमा सहमति कायम गरी जतिसक्दो चाँडो बजेट ल्याउन अर्थ मन्त्रालयबाट २०६७ भदौ देखि नै भएका प्रयास सफल हुन सकेनन् । बजेट ल्याउनका लागि विभिन्न मिति प्रस्तावित भएपनि २०६७ कार्तिकसम्म सहमति जुटाएर बजेट ल्याउन सकिएन । यही बीचमा आर्थिक पत्रकार जगत र निजी क्षेत्रले पूर्ण बजेट ल्याउन राजनीतिक दलहरूलाई आग्रह गरी नै रहे । तर ती सबै प्रयास व्यर्थ भए ।

अन्त्यमा २०६७ मंसिरवाट खर्च चलाउन सम्भवनै नहुने भएपछि बजेट प्रस्तुत गर्ने वातावरण बन्दै गयो । प्रमुख दलहरूको सहमतिमा बजेटको तयारी भयो । बजेटको आकार तथा नीति कार्यक्रममा सहमति पनि जुटेको थियो । तर अन्तिम घडिमा नेपालको अन्तरिम संविधान वमोजिम पूर्ण आकारको बजेट व्यवस्थापिका-संसदमा पेश हुन सकेन । यसै बीच जसरी पनि बजेट ल्याउनै पर्ने वाध्यताका कारण संसदको अधिवेशन अन्त्य गरी २०६७ मंसिर ४ गते अध्यादेश मार्फत् बजेट आयो । तर यो बजेटमा राजनीतिक दलहरूको पूर्व सहमति अनुरूप कुनै पनि नयाँ नीति, कार्यक्रम तथा आयोजना समावेश गरिएको छैन । गत वर्ष संचालित कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिने काम मात्रै भएको छ । अध्यादेशवाट ल्याइएको बजेट वमोजिम खर्च गर्ने अख्तियारी मंसिर ५ गते नै मन्त्रालयहरूमा पठाईएको र मंसिर २० गते भित्र कार्यक्रम स्वीकृत गरी स्वीकृत कार्यक्रम र खर्च गर्ने अख्तियारी जिल्ला तहसम्म पुऱ्याउनु पर्ने व्यहोरा अख्तियारी पत्रमा उल्लेख गरिएको छ । तर पुस मसान्त भित्र पनि सबै निकायहरूको कार्यक्रम स्वीकृत हुन सकेको छैन ।

संविधान वमोजिम संसदको अधिवेशन प्रारम्भ भएपछि अध्यादेशलाई संसदमा पेश गर्नु पर्ने र ६० दिन भित्र पास हुनु पर्ने प्रावधान छ । यसै अनुरूप अध्यादेशलाई प्रतिस्थापन गर्न बजेट सम्बन्धी विधेयकहरू संसदमा प्रस्तुत भई सकेका छन् । आगामी फागुन ३ गते अध्यादेशको म्याद सकिदै छ । उक्त मितिभित्र संसदमा प्रस्तुत विधेयकहरू पास भई सक्नु पर्दछ । अन्यथा फागुन ४ गते देखि सरकारले न राजस्व संकलन गर्न सक्छ न त खर्च गर्न ।

यसरी ढिलो गरी पेश भएको बजेट पनि माघ मसान्तसम्म संसदबाट पारित भई नसकेको अवस्था विद्यमान भएकोले बजेट प्रतिको अन्यौलता यथावत रहेको छ । यसबाट बजेट कार्यान्वयनमा धेरै जटिलता र चुनौतीहरू खडा भएका छन् ।

## ६.२ बजेट प्रस्तुति र स्वीकृति ढिलो हुंदा समस्तिगत अर्थतन्त्रमा परेको प्रभाव

२०६७ मंसिरमा मात्र अध्यादेशबाट बजेट आएको र २०६७ माघसम्म पनि संसदबाट बजेट पारित नहुंदा सरकारी वित्त लगायतका समस्तिगत आर्थिक परिसूचकहरूमा प्रतिकूल प्रभाव परेको देखिएको छ । यी प्रभावलाई देहायका वुंदाहरूमा विश्लेषण गरिएको छ ।

### ६.२.१ आर्थिक वृद्धिको लक्ष्य

तीन बर्षिय अन्तरिम योजना (२०६७/६८, २०६९/७०) ले ५.५ प्रतिशत आर्थिक वृद्धि दरको लक्ष्य निर्धारण गरेको छ । योजनाको लक्ष्य पुरा गर्न बार्षिक बजेटले त्यही अनुरूपको प्रगति हासिल गर्न सक्नु पर्दछ । यो आर्थिक वर्ष चालु तीन बर्षिय योजनाको पहिलो वर्ष हो । यो वर्ष सामान्य अवस्थामा योजनाले तोकेको लक्ष्य बराबर नै आर्थिक विकासको लक्ष्य निर्धारण गर्नु पर्दथ्यो । तर आर्थिक वर्ष व्यतित भएको पाँच महिनापछि मात्र बजेट सार्वजनिक भएको कारण यो आर्थिक वर्षको लक्ष्य योजनाको भन्दा एक प्रतिशत विन्दु घटाएर ४.५ प्रतिशत मात्र राखिएको छ । यहि लक्ष्य हासिल गर्न पनि सार्वजनिक तथा निजी क्षेत्रको ठूलो लगानी आवश्यक पर्दछ ।

सरकारको लगानी भनेको पूँजीगत खर्च नै हो । ढिलो बजेट आएको र आर्थिक वर्षको अन्तिम त्रयमासमा ४० प्रतिशत भन्दा बढी खर्च गर्न नपाउने नीतिका कारण पूँजीगत खर्च बजेट भन्दा न्यून हुने आशंका छ । अधिकांश सार्वजनिक संस्थानहरू थप लगानी गर्न सक्दैनन । निजी क्षेत्रको लगानी पनि अपेक्षित परिमाणमा हुने देखिएको छैन । यसरी सार्वजनिक तथा निजी दुबै लगानी खुम्चेको कारण आर्थिक वृद्धि सोचेजति पुग्न निक्कै मुस्किल पर्ने देखिन्छ । औद्योगिक विकासले

तीव्र गति लिन नसकेको र कृषि क्षेत्र अझै पनि मौसममै निर्भर रहेको कारण आर्थिक वृद्धिको लक्ष्य हासिल गर्ने कार्य चुनौतीपूर्ण नै छ । यो अवस्थामा अन्तरिम योजनाको लक्षित ५.५ प्रतिशतको आर्थिक वृद्धि हासिल गर्न पछिल्ला दुई वर्ष ६ प्रतिशत भन्दा बढी वृद्धि हुनु पर्ने अवस्था छ । राजनीतिक तथा आर्थिक वातावरण सहज नभएकोले त्यति धेरै आशावादी हुन सक्ने ठाउँ छैन । यद्यपि यो वर्ष प्रमुख कृषि बालिहरु धान र मकैको उत्पादन बढेकोले बजेटको लक्ष्य सहजै हासिल गर्न सकिने देखिएको छ । तर लक्ष्य नै कम निर्धारण गर्नु पर्ने अवस्थाबाट अर्थतन्त्र गुञ्जीरहेको छ ।

### ६.२.२ सार्वजनिक लगानी

नेपालको अर्थतन्त्रमा सार्वजनिक लगानीको ठूलो महत्व छ । आर्थिक क्रियाकलापको विस्तार, रोजगारी सिर्जना, व्यापार विस्तार, पूर्वाधार विकास, दुर्गम तथा ग्रामीण क्षेत्रको आर्थिक आधार विस्तार लगायतका आर्थिक गतिविधिहरु अझै पनि सार्वजनिक लगानीमा निर्भर रहेका छन् ।

सरकारले पूँजीगत खर्च मार्फत अर्थतन्त्रका विभिन्न क्षेत्रमा लगानी गर्दछ । आर्थिक वर्षको शुरुदेखि नै पूँजीगत खर्च हुन सकेको अवस्थामा त बजेटले लक्ष्य गरेको सबै खर्च नहुने हाम्रो विगतको अनुभव छ । त्यसमाथि आर्थिक वर्षको पाँचौँ महिनामा अध्यादेशमार्फत बजेट आएको, माघ मसान्तसम्म व्यवस्थापिका-संसदबाट स्वीकृत हुन नसकेको, अझसम्म पनि सबै योजनाको कार्यक्रम स्वीकृत भई नसकेको कारण यो वर्ष विगतको जति पनि पूँजीगत खर्च नहुने सम्भावना बढ्दै गएको छ । २०६७ पुस मसान्तसम्म नगद प्रवाहमा आधारित पूँजीगत खर्च जम्मा रु. ८ अर्ब ९७ करोड रहेको छ । यो गत आर्थिक वर्षको यहि अवधिको तुलनामा १५ प्रतिशत घटी हो । यो रकम वार्षिक पूँजीगत बजेट रु. १३० अर्ब को ८.७ प्रतिशत मात्र हुन आउँछ ।

अनुमान अनुरूप खर्च हुन नसक्ने संकेत !

अझसम्म सबै कार्यक्रम स्वीकृत भई नसकेको र अधिकांश आयोजनाको ठेक्का पट्टा प्रकृत्यामा मात्र रहेकोले बाँकि अवधिमा ९१ प्रतिशत बजेट खर्च होला भनेर आशा गर्न सकिदैन । अर्कोतर्फ बैदेशिक सहायताको निकासालाई शोधभर्नासंग आवद्ध गरिएको, अन्तिम त्रयमासमा खर्चको सीमा तोकिएकोले पनि पूँजीगत खर्चमा ठूलो वृद्धि होला भनेर अनुमान गर्न सकिदैन ।

### ६.२.३ निजी क्षेत्रको लगानीको वातावरण

निजी क्षेत्रको विश्वासमा मात्र लगानीको लागि अनुकूल परिस्थिति सिर्जना हुन सक्छ । निजी क्षेत्रले लगानी गर्न विश्वस्त हुन सक्ने वातावरण तयार गर्ने काम सरकारको हो । मुलुकमा अवलम्बन गरिएको आर्थिक नीति, त्यसको निरन्तरता, त्यसलाई पूर्वानुमान गर्न सकिने अवस्था र व्यवसायको लागतले लगानीको वातावरण निर्धारण गर्दछ । बजेट जस्तो अर्थतन्त्रको अपरिहार्य विषयमा पनि मुख्य राजनीतिक दलहरु बीचमा सहमति कायम हुन नसकेको, सरकारले समयमा बजेट दिन नसकेको, वार्षिक नीति कार्यक्रम आउन नसकेको, बजेट अध्यादेशबाट आएको र संसदले यसलाई पारीत गरी नसकेको हुनाले सरकारी नीति प्रति निजी क्षेत्र आस्वस्त हुन सकेको छैन ।

### लागानीको वातावरणमा अपेक्षित सुधार आएन !

लगानीको वातावरणलाई प्रभाव पार्ने बिषयहरूमा शान्ति सुरक्षा, श्रम सम्बन्ध, विद्युत आपूर्ति, बजारको सुनिश्चितता, वित्तीय क्षेत्रको स्थिरता, व्यवसायको लागत आदि हुन । यी क्षेत्रहरूमा बिगतमा केही प्रगती हासिल भएतापनि अबै धेरै गर्न बाँकी छ । बजेट ढिलो आएको र बजेटले अवलम्बन गरेका नीति तथा कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन प्रभावित भएकोले लगानीको वातावरणमा अपेक्षित सुधार आउन सकेको छैन ।

#### ६.२.४ पूर्वाधार विकास

सडक, पुल, विद्युत, सिचाई, रेलमार्ग जस्ता ठूला भौतिक पूर्वाधारको पर्याप्त विकास नभएको कारण नेपालको आर्थिक विकासले बाँछित गति लिन सकेको छैन । लगातार तीन वर्ष समयमै बजेट आउन नसकेकोले ठूला भौतिक पूर्वाधारको निर्माण कार्य प्रभावित भएका छन् । बजेट ढिलो आएको कारण कार्यक्रम स्वीकृत र ठेक्का पट्टा स्वतः ढिलो हुन गई कार्यान्वयनमा ढिलाई भएको छ । संभाव्यता अध्ययन पुरा भएका आयोजना लगानीको पर्खाईमा रहेका छन् । पहिलो चार महिना ठूला आयोजनाको भुक्तानी समेत प्रभावित भएको छ । मध्यपहाडी लोकमार्ग, तराई-मधेश द्रुत मार्ग, सिक्टा सिचाई, रानी जमरा कुलरिया सिचाई आयोजना, माथिल्लो तामाकोशी, पश्चिम सेती जस्ता राष्ट्रिय गौरवका ठूला भौतिक पूर्वाधार आयोजनाको कार्यले पछिल्लो अवधिमा तीव्रता पाउन सक्ने देखिएता पनि अन्य धेरै आयोजनाको निर्माण कार्यमा सुस्तता देखिएको छ ।

#### ६.२.५ चालु खर्च व्यवस्थापन

२०६७ असारमा संविधानको धारा ९६क बमोजिम ल्याईएको विशेष बजेटले गत आर्थिक वर्ष २०६६/७ को यथार्थ खर्चको एकतिहाईसम्म मात्र खर्च गर्ने अधिकार दिएको थियो । समयका हिसावले सीमा नतोकिएको भएतापनि कर्मचारिहरूलाई असोज महिनाको तलवसंगै दशै खर्च पनि दिईएको हुँदा एकतिहाई रकमले कात्तिक सम्मको खर्च धान्न सकेन । सेना र प्रहरीका अधिकांश इकाइहरू, शिक्षक र अनुदानबाट संचालित निकायहरूले २०६७ कात्तिक महिनाको तलव समयमै भुक्तानी गर्न सकेनन । एम.आर.पि. र अन्तशुल्क स्टिकरको प्रतितपत्रको भुक्तानी साँवा व्याज भुक्तानी गर्न छुट्टयाईएको बजेटबाट सापटी लिएर गर्नु पर्‍यो । कारागारका कैदीको सीदा अन्य निकायबाट सापटी लिएर चलाउनु पर्‍यो । त्यसैगरी औषधिको आपूर्ति, दुर्गम क्षेत्रको खाद्यान्न ढुवानी जस्ता अत्यावश्यक रकम उपलब्ध गराउन सकिएको थिएन ।

माथिका उदाहारणहरूबाट के देखिन्छ भने २०६७ मंसिरमा बजेट आउनु अघि चालु खर्च व्यवस्थापनमा एउटा विषम परिस्थितिको सामना गर्नु परेको थियो । जुन कुरा यसअघि कहिल्यै उत्पन्न भएको थिएन । गत आर्थिक वर्षमा पनि बजेट २०६६ मंसिर १० गते मात्र पारित भएको थियो । तर बजेट असारमा नै प्रस्तुत भई पेशकी खर्च ऐन आएको हुँदा पेश भएको बजेटको एक तृतीयांश रकमबाट चार महिनाको खर्च सजिलै व्यवस्थापन भएको थियो । यो वर्षको अवस्था भने भिन्नै रह्यो । शिक्षा, स्वास्थ्य र कृषि क्षेत्रका चालू बजेट अन्तर्गतका कार्यक्रमहरूमा पहिलो ६ महिना प्रतिकूल प्रभाव परेकोले गत वर्ष भन्दा घटेको देखिएको छ ।

## ६.२.६ राजस्व संकलन

नयाँ बजेट र राजस्व संकलनका बीच प्रत्यक्ष सम्बन्ध रहने तथ्याङ्कले देखाएको छ । २०६७ पुस मसान्तसम्म रु. ९५ अर्ब ६४ करोड ८५ लाख राजस्व संकलन गर्ने लक्ष्य राखिएकोमा रु. ९१ अर्ब ३३ करोड ४७ लाख संकलन भएको छ । राजस्व वृद्धि १४.६ प्रतिशत रहेको छ । गत आर्थिक वर्षको यही अवधिमा राजस्व वृद्धि ३४ प्रतिशत थियो । चालू वर्षको कूल राजस्व संकलनको लक्ष्य गत वर्षको यथार्थ भन्दा २०.४ प्रतिशत बढी छ । पहिलो ६ महिनाको संकलनको प्रवृत्ति विश्लेषण गर्दा यो लक्ष्य हासिल गर्न सहज देखिदैन ।

### राजस्व संकलन समेत प्रभावित

चार महिनासम्म गत वर्षकै आर्थिक ऐन वमोजिम कर संकलन गर्नु परेको, सरकारको पूँजीगत खर्चमा सुस्तता आएको र अर्थतन्त्रमा विश्वासको संकट पैदा भएकोले निजी क्षेत्रको लगानी बढ्न नसकी आर्थिक क्रियाकलापमा संकुचन आएको कारण राजस्व संकलनमा प्रतिकूल प्रभाव पर्न गएको देखिएको छ । यसका अतिरिक्त नयाँ सरकार गठनमा भएको ढिलाई संगै सरकार प्रतिको विश्वासनियता बढ्न नसकेकोले राजस्व चुहावट नियन्त्रणमा कठिनाई परेको कारणले पनि राजस्व संकलन प्रभावित भएको कतिपयको विश्लेषण छ ।

## ६.२.७ वैदेशिक सहायताको उपयोग

वैदेशिक सहायता परिचालन सम्बन्धी सम्झौता उत्साहजनक देखिएता पनि यसको उपयोग (Absorption) अवस्था भने निरासाजनक छ । २०६७ पुस मसान्त सम्ममा वैदेशिक सहायता वापत रु. १५ अर्ब नगद प्राप्त भएकोछ । नगद प्रवाहमा आधारित वैदेशिक सहायता अनुमान रु. ५६ अर्बको तुलनामा पुससम्मको प्राप्ती २७ प्रतिशत मात्र रहेको छ । सम्झौता सम्पन्न भएका नयाँ आयोजनाहरु पनि बजेटमा प्रवेश गराउन नसकिएको कारण चार महिनासम्म कार्यान्वयनमा आउन सकेनन् । गत वर्ष ढिलो शुरु भई खर्च हुन नसकेका आयोजनाहरुमा यथार्थ खर्चको एक-तृतीयांश रकम मात्र निकास भएकाले यो वर्षको शुरुमा नै ती आयोजनाहरुले मांग गरेको जती रकम उपलब्ध गराउन नसक्दा आयोजना कार्यान्वयन प्रभावित भएको देखिएको छ ।

## ६.२.८ सरकारका नयाँ नीति तथा कार्यक्रम घोषणा हुन नसक्नु

२०६७ असारमा आएको एक तृतीयांश खर्च गर्ने विशेष बजेटमा सरकारले कुनै पनि नयाँ नीति तथा कार्यक्रमको घोषणा गर्न सकेन । त्यसै गरी २०६७ मंसिरमा आएको अध्यादेश बजेटमा पनि राजनीतिक सहमति वमोजिम नयाँ कार्यक्रमहरु ल्याइएको छैन । जनताका बहूदो आकांक्षा संबोधन गर्न नयाँ नीति तथा कार्यक्रम ल्याउनु पर्दछ । तर नयाँ सरकार गठन भएपछि मात्र नीति तथा कार्यक्रम सहितको पूर्ण बजेट ल्याउने सहमति अनुरूप नीति कार्यक्रम विना नै अध्यादेश मार्फत् बजेट आएको हो । सरकारको नीति तथा कार्यक्रम व्यवस्थापिका-संसदमा पेश भई स्वीकृत भएपछि मात्र वार्षिक बजेट पेश गर्ने संसदीय व्यवस्थाको परम्परा यसपाली तोडिएको छ । तसर्थ यो वर्षको बजेट नीति तथा कार्यक्रम विना नै ल्याइएको छ । बजेटमा केही नीति तथा कार्यक्रम उल्लेख भएता पनि यी सबै विगतको निरन्तरता मात्र हुन ।

### ६.२.९ आगामी वर्षको बजेट तयारी

कातिक मसान्त भित्र जिल्लास्तरीय सिलिङ्ग र मंसिर मसान्तभित्र केन्द्रीयस्तरको सिलिङ्ग पठाई सक्नु पर्ने व्यवस्थाको पालना गर्न सकिएको छैन । चालू वर्षको बजेट नै अन्यौलमा परेको हुनाले आगामी आर्थिक वर्षको बजेट तर्जुमा प्रक्रिया प्रभावित भएको छ । २०६७ पुसको अन्ततिर मात्र स्रोत समितिको बैठक बस्यो । २०६७ माघको पहिलो हप्ता जिल्लास्तरीय र दोस्रो हप्तामा मात्र केन्द्रीयस्तरको बजेटको सिलिङ्ग पठाउन सकियो ।

**वर्षभरि बजेट तर्जुमामा व्यस्त रहनुपर्दा कर्मचारी आजित !**

आगामी आर्थिक वर्षको बजेट तर्जुमा गर्न व्यस्त रहनु पर्ने माघ फागुनको समयमा चालू वर्षको कार्यक्रम स्वीकृत गर्ने, चालू वर्षको लागि नयाँ नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्ने चटारो मन्त्रालयहरुलाई परेको छ । यो वर्षकै लागि फेरी अर्को बजेट ल्याउने भन्ने राजनीतिक अडकल वाजीको कारण वर्षभरी नै बजेट बनाई रहनु पर्ने अवस्थाबाट कर्मचारीतन्त्र आजित भएको अनुभव गरिएको छ ।

### ६.२.१० अन्तरिम योजनाको कार्यान्वयन

चालू वर्ष तीन वर्षीय अन्तरिम योजनाको पहिलो वर्ष हो । चालू वर्षको बजेट ढिलो आएको र नयाँ नीति तथा कार्यक्रम नभएको कारण त्रिवर्षीय योजनाको कार्यान्वयन प्रभावित भएको छ । यसबाट पुरै योजनाको प्रगतिमा धक्का लाग्न सक्ने संकेतहरु देखिएका छन् । त्यसैले योजनाका पछिल्ला दुई वर्ष धेरै काम गरेर देखाउनु पर्ने चुनौति खडा भएको छ ।

### ६.२.११ मनोवैज्ञानिक प्रभाव

बजेट अर्थतन्त्रको रक्त संचार हो । नयाँ बजेटले आर्थिक जगत, व्यवसायिक क्षेत्र, प्रशासनिक क्षेत्र, राजनीतिक क्षेत्र, विभिन्न पेशा व्यवसाय गर्ने वर्ग र आम जनतामा उत्साह जगाउँछ । तर यो वर्ष पहिलो चार महिना यी सबै क्षेत्रमा नैराश्यता छाएको थियो भने अध्यादेश बजेटले पनि खास उत्साह जगाउन सकेको छैन । बजेट नआउँदा राज्यका सबै संयन्त्र सिधिल जस्तै भएका थिए । यसबाट अर्थतन्त्रका सबै परिसूचकहरुमा प्रतिकूल प्रभाव पर्ने संकेतहरु देखा परेका छन् ।

### ६.२.१२ मौद्रिक तरलता प्रवाह

नियमित बजेट ढिला आउँदा सरकारी क्षेत्रबाट पर्याप्त तरलता प्रवाह हुन सकेन । सरकारी कोषमा रकम बचतमा रहेकोले तरलता प्रशोधन हुन गएको अवस्था रह्यो । नगद प्रवाहमा आधारित सरकारी बजेट २०६७ पुस मसान्तमा रू. २२ अर्ब ४२ करोडले बचतमा रहन गयो । सरकारी नगद बचतबाट वैकिङ्ग क्षेत्रको निक्षेप परिचालन र तरलतामा समेत प्रतिकूल प्रभाव पर्न गएको छ । मौद्रिक तरलताको अभावमा व्याजदर उच्च हुने र अर्थतन्त्र संकुचन तर्फ जाने जोखिम देखा परेको छ ।

### ६.२.१३ निक्षेप परिचालनमा कमी

चालू आर्थिक वर्षको पहिलो पाँच महिनाको तथ्यांक अनुसार बैकिङ्ग क्षेत्रको निक्षेप परिचालनमा संकुचन आएको छ । २०६६/६७ को चौथो त्रयमासमा शोधनान्तर घाटामा आएको सुधार र नेपाल सरकारले मौद्रिक क्षेत्रबाट उपयोग गरेको अत्यधिक अधिविकर्षबाट बैकिङ्ग क्षेत्रको निक्षेप परिचालनमा सकारात्मक असर पर्न गएकोमा चालू आर्थिक वर्षको दोस्रो त्रयमासमा नगद बचतको स्थिति रहन गएकोले निक्षेप परिचालनमा कमी आएको हो ।

### ६.२.१४ शोधनान्तर घाटा

वैदेशिक सहायतामा कमी आउँदा भुक्तानी सन्तुलन सुधन कठिन भयो । विकास निर्माणका कार्यमा ढिलाई हुँदा वैदेशिक शोधभर्ना वापत प्राप्त हुने रकममा पनि ढिलाई भएकोले शोधनान्तर घाटामा सुधार आउन सकेको छैन ।

### ६.३. निष्कर्ष

चालू आर्थिक वर्षको पहिलो ६ महिनाको समष्टिगत आर्थिक परिसूचकहरुको विश्लेषणबाट मुलुकले समयमा बजेट नपाउँदा प्रायः सबै परिसूचकहरुमा प्रतिकूल प्रभाव परेको निष्कर्षमा पुगिएको छ । सार्वजनिक क्षेत्रमात्र होइन निजी क्षेत्रका आर्थिक गतिविधिहरु पनि नराम्ररी प्रभावित भएको पाइएको छ । अर्थतन्त्रमा अविश्वासको खाडल गहिरिदै गएकोले लगानीको वातावरण विग्रदै गएको छ । लगानीको विस्तार हुन नसक्दा तीव्र आर्थिक वृद्धि, पूर्वाधार विकास र रोजगारी वृद्धि गर्ने योजनाको लक्ष्य हासिल गर्ने कार्य चुनौतिपूर्ण बन्दै गएको छ ।

## बजेट कार्यान्वयनका समस्या एवं चुनौतीहरू

### ७.१. पृष्ठभूमि

आर्थिक वर्ष २०६७/६८ को पहिलो छ महिनाको बजेट कार्यान्वयन स्थितिको मूल्याङ्कन गर्दा पूँजीगत र चालु खर्च दुवैमा शिथिलता देखिएको छ। समीक्षा अवधिमा चालु खर्च तर्फ विनियोजनको कुल बजेटका ३१.७ प्रतिशत मात्र खर्च हुन सकेको छ। यो खर्च गत आर्थिक वर्षको यही अवधिको तुलनामा १.४ प्रतिशतले कम हो। वार्षिक बजेटको १०.१ प्रतिशत मात्र पूँजीगत खर्च भएको छ। यो खर्च गत वर्षको सोही अवधिको भन्दा १०.२ प्रतिशतले कम हो। पूँजीगत तथा चालु खर्चमा वृद्धि गरी बजेटले लिएका लक्ष्यहरूलाई पुरा गर्नु बजेट कार्यान्वयनको प्रमुख चुनौतीको रूपमा रहेका छ।

बजेट कार्यान्वयनका विभिन्न पक्षहरूलाई मूल्यांकन गर्दा विभिन्न प्रकारका समस्या एवं चुनौतीहरू देखा परेका छन्। यो परिच्छेदमा समयमा बजेट प्रस्तुत हुन नसकेको कारण बजेट कार्यान्वयनमा देखिएका समस्याहरू र सार्वजनिक खर्चमा देखिएको हासोन्मुख प्रवृत्तिलाई उजागर गर्ने प्रयास गरिएको छ। वास्तविक समस्याहरूको बारेमा सम्बन्धित सबैलाई जानकारी गराई आर्थिक वर्षको बाँकी अवधिमा बजेट कार्यान्वयनमा सहजता ल्याउने प्रयास स्वरूप यो विश्लेषण गरिएको छ।

बजेट तथा कार्यक्रम महाशाखाका जनशक्तिले प्राप्त गरेका सुचना र स्थलगत भ्रमणका आधारमा चालु आर्थिक वर्षको बजेट कार्यान्वयनको मूल्यांकन गर्दा निम्न अनुसारका समस्या तथा चुनौतीहरू देखिएका छन्।

### ७.२. प्रमुख समस्या तथा चुनौतीहरू

#### ७.२.१. चालु आर्थिक वर्षको बजेट २०६७ मंसिरमा मात्र प्रस्तुत हुंदा कार्यान्वयन प्रभावित

सामान्यतया: हरेक आर्थिक वर्षको बजेट असारमा पेश गरीने परिपाटी रहेको थियो। तर यो वर्षको बजेट अध्यादेश मार्फत २०६७ मंसिरमा मात्र प्रस्तुत भयो। ढिलो बजेट प्रस्तुत हुंदा कार्यक्रम स्वीकृति, सार्वजनिक खरीद सम्झौताहरू लगायतका कार्यहरू समेत ढिला हुन पुगेका छन्। यसको परिणाम कार्यक्रम कार्यान्वयनमा ढिलाई हुने र स्वाभाविक रूपमा सार्वजनिक खर्चको परिमाण र गुणस्तरमा समेत कमी हुने देखिएको छ। यसबाट आर्थिक वृद्धि लगायत समष्टिगत आर्थिक परिसूचकहरूमा सोचेको जस्तो उपलब्धि हासिल गर्न कठिनाई हुने देखिएको छ।

#### ७.२.२. वार्षिक कार्यक्रमको स्वीकृति समयमा नहुनु

पहिलो प्राथमिकताका सबै विकास कार्यक्रमहरूको चौमासिक विभाजन सहितको वार्षिक कार्यक्रम राष्ट्रिय योजना आयोगबाट तथा दोश्रो र तेश्रो प्राथमिकता प्राप्त आयोजनाहरूको वार्षिक कार्यक्रम सम्बन्धित मन्त्रालयहरूबाट मंसिर २० गतेभित्र स्वीकृत गराउनु पर्ने व्यवस्था गरी विकास कार्यक्रमहरू समय मै सम्पन्न गराउने लक्ष्य राखिएको थियो। तर सो समयवाधि भित्र सबै कार्यक्रमहरू स्वीकृत हुन सकेको देखिदैन। रु. १५ करोडभन्दा माथिका छानिएका ७२ वटा आयोजनाहरू मध्ये ५१ वटाको वार्षिक विभाजन सहितको कार्यक्रम मात्र समीक्षा अवधिभित्र

स्वीकृत हुन सकेको देखिन्छ । मन्त्रालयहरूले स्वीकृत गर्न सक्ने आयोजनाहरूका वार्षिक कार्यक्रमहरू समेत उल्लेखित समयसीमाभित्र स्वीकृत हुन नसकेको दुखद जानकारी प्राप्त भएको छ । समयमा चौमासिक विभाजन सहितको स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रम तथा अख्तियारी सम्बन्धित कार्यालयहरूमा पुग्न नसक्दा बजेट कार्यान्वयनमा सफलता हासिल गर्न कठिन हुने अनुमान गर्न सकिन्छ ।

### ७.२.३ खर्चको घट्दो प्रवृत्ति

गत आर्थिक वर्षको अर्धवार्षिक खर्चको तुलनामा चालु आर्थिक वर्षको खर्च प्रवृत्ति नकारात्मक रहेको छ । गत वर्षको तुलनामा कुल विनियोजन ३०.४ प्रतिशत, चालु खर्च २५.८ प्रतिशत र पुंजीगत खर्च ४४.८ प्रतिशतले वृद्धि गरीए तापनि चालु वर्षको पहिलो ६ महिनामा खर्चको स्थिति गत वर्षको सोही अवधिको तुलनामा क्रमशः २.१ प्रतिशत, १.१ प्रतिशत र १०.२ प्रतिशतले कम रहेको छ । खर्चको यो प्रवृत्ति बजेट कार्यान्वयनका लागि निकै चुनौतीपूर्ण अवस्था हो ।

आर्थिक वर्षको पांचौ महिनामा मात्र पुर्ण आकारको बजेट प्रस्तुत हुनु, कार्यक्रम स्वीकृति लगायत बजेट कार्यान्वयनका प्रारम्भिक कार्यहरूमा नै सम्बन्धित निकायहरू अल्झिरहनु परेको कारण कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गरी खर्च हुने अवस्थामा पुर्‍याउन ढिलाई भएकाले सार्वजनिक खर्च घटेको हुन सक्ने सम्भावना समेत देखिएको छ । विगतमा अनुभव गरीए जस्तै आर्थिक वर्षको बाँकी अवधिमा खर्चको प्रवृत्तिमा सुधार आउने देखिन्छ तथापी खर्चलाई तीव्रता दिन थप मेहनत समन्वय र कार्ययोजनाको जरुरत पर्ने देखिएको छ ।

### ७.२.४ वैदेशिक सहायताको उपयोग कम हुनु

वैदेशिक सहायता संलग्न आयोजनाहरूबाट आशा गरीए अनुरूप सहायताको उपयोग गर्न सकिएको छैन । बजेट तर्जुमाका वखत नै वैदेशिक स्रोतको सही अनुमान गर्न नसकिएको, आयोजनाहरूको गुणस्तरीयतामा विचार नगरिएको, आयोजनामा दाताहरूको बोझिला शर्तहरू रहेका तथा आयोजना व्यवस्थापनका हाम्रो आफ्नै कमजोरीका कारण सहायता उपयोग गर्ने क्षमतामा कमी भएको कारण वैदेशिक सहायता अपेक्षा गरीए अनुरूप उपयोग हुन नसकेको देखिन्छ । साथै, चालु आर्थिक वर्षको बजेट तथा अख्तियारी मार्फत वैदेशिक सहायता संलग्न आयोजनाहरूको निकासालाई र शोधभर्ना वक्यौतासंग आवद्ध गरिएको कारणले पनि वैदेशिक सहायताको उपयोग कम भएको सम्भावनालाई नकार्न सकिदैन । वैदेशिक सहायताको उपयोगमा आउने कमीले विदेशी मुद्रा संचिति, भुक्तानी सन्तुलन र केन्द्रीय कोषको अवस्थामा असर पर्ने हुदा यसको उपयोग क्षमता बढाउनु जरुरी देखिएको छ । वैदेशिक सहायताको उपयोग क्षमता बढाउनको लागि क्षमता विकास, सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापन, जनशक्ति व्यवस्थापन र खरिद व्यवस्थापन लगायत अनुगमन तथा मुल्यांकन प्रणालीमा सुधार गर्नु पर्ने देखिएको छ ।

### ७.२.५ घोषित कार्यक्रममा भन्दा फरक कार्यक्रममा रकम मागको प्रवृत्ति देखिएको

एकातिर विनियोजित बजेट खर्च गर्नुपर्ने कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गरी आशा गरीए बमोजिम खर्च नभएको अवस्थामा छ भने अर्कोतिर नयां नयां कार्यक्रमको लागि थप बजेट माग गर्ने प्रवृत्ति देखिएको छ । २०६७ पुस मसान्तसम्ममा यस्तो माग करिब १५ अर्ब रुपैयाँ पुगेको छ ।

अख्तियारी प्राप्त वजेटको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि समय मै कार्यक्रम स्वीकृत गराई समयसीमा सहितको कार्यतालीकाको आधारमा कार्यान्वयन गर्ने, आफूलाई विनियोजित रकम वचत हुन सक्ने अवस्था भए सो रकम नपुग हुने अन्य कार्यक्रमहरुमा व्यवस्थापन गर्ने तर्फ भन्दा नयां नयां र कार्यान्वयन गर्न सजिलो हुने कार्यक्रमको लागि थप वजेट माग गर्ने गरेको देखिन्छ । यस्ता मागहरुको उचित व्यवस्थापन वजेट कार्यान्वयनको लागि निकै चुनौतीपूर्ण अवस्थाको रुपमा रहने गरेको छ ।

### ७.२.६ सम्भाव्यता अध्ययन विनानै आयोजनामा विनियोजन गरेको

विस्तृत सम्भाव्यता अध्ययन तथा विस्तृत डिजाईन विना नै आयोजनाहरुलाई कार्यान्वयनमा लैजादा वजेटमा आयोजनाको प्रवेश गुणात्मक हुन सकेन । फलस्वरुप, आयोजनाहरु समयमा सम्पन्न हुन नसक्ने र वजेट चक्रलाई वर्षेनी प्रभावित गर्ने गरेको छ । आयोजनामा गुणस्तरीयता नहेरिएको तथ्यलाई NPPR 2009 मा दातृ समुदायहरुले पनि गम्भिरताका साथ उठाएका थिए । आयोजनाहरुको विस्तृत सम्भाव्यता अध्ययन, सर्भेक्षण गरी क्षेत्रगत रुपमा प्रोजेक्ट बैंक स्थापना गर्न चालु आर्थिक वर्षमा व.शि.नं ९५।४।९६८ मा रु. १५ करोड विनियोजन गरिएको छ । उक्त कार्यको लागि कुनै पनि क्षेत्रगत मन्त्रालयहरुबाट हालसम्म वजेट माग भै आएको छैन ।

### ७.२.७ वजेट कार्यान्वयनका लागि सकारात्मक वातावरणको कमी

वजेटको सफल कार्यान्वयनका लागि उपयुक्त वातावरणको आवश्यकता पर्दछ । देशको वर्तमान राजनैतिक संक्रमण, आयोजना/कार्यक्रमस्थलमा हुने सरोकारवालाहरुको अवरोध, ढिला गरी वजेट आउनु, लोडसेडिङ लगायतका कारणहरुले निर्वाधरुपमा कार्य हुन सकेको देखिदैन ।

चालु आर्थिक वर्षको वजेटमा केही नियन्त्रणमूलक व्यवस्था समेत गरिएको छ । निकासालाई शोधभर्नासंग आवद्ध गरिएको, वैदेशिक सहायताको रकमको उपयोग पछि मात्र नेपाल सरकारको श्रोत खर्च गर्नु पर्ने, बैशाखदेखि असारसम्म कुल विनियोजनको ४० प्रतिशत र असार महिनामा २० प्रतिशतभन्दा बढी खर्च गर्न नपाउने व्यवस्था गरिएको छ । ढीलो गरी वजेट आएको अवस्थामा उल्लेखित व्यवस्थाहरुको असर खर्चको परिणाममा पर्न सक्ने तथा छोटो समयवाधिमा बढी खर्च गर्ने बाध्यात्मक परिस्थितिको सिर्जना भएको छ । वित्तीय अनुशासन कायम राख्नको लागि नियन्त्रणमूलक व्यवस्था उपयुक्त नै हुने भएतापनि खर्चको मात्रामा वृद्धि गरी वजेटका लक्ष्य हासिल गर्न लचिलो नीति अवलम्बन गर्नु उपयुक्त देखिन्छ ।

#### **माघसम्म पनि कार्यक्रम स्वीकृत भएन !**

नदी नियन्त्रणतर्फ जनताको तटवन्द कार्यक्रमलाई छनौटगरी स्थलगत अवलोकन समेतका आधारमा प्रगति समीक्षा उल्लेख गर्नेगरी छनौट गरिएको थियो । कार्यक्रम संचालन भएका २ वटा फिल्ड कार्यालय, राप्ती र महाकाली नदीको स्थलगत अवलोकन गरिएकोमा हालसम्म जनताको तटवन्द कार्यक्रम स्वीकृत गरी रकम बांडफांड गरी खर्च गर्ने अख्तियारी जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण विभागले माघ महिनाको अन्तसम्म पनि पठाएको देखिएन । नदी नियन्त्रण गर्न सुख्खा समयमा काम गर्नुपर्ने हुन्छ । तर माघसम्म कार्यक्रम र अख्तियारी नजानु गैर जिम्मेवारीको पराकाष्ठको रुपमा लिनु पर्ने हुन्छ ।

## ७.२.८ सूचना प्रवाह समयमा हुन नसक्नु

बजेट व्यवस्थापन तथा कार्यान्वयन गर्ने क्रममा आवश्यक पर्ने सूचनाहरूको प्रवाह समयमा हुन सकेको छैन । कार्यक्रम स्वीकृतिको अवस्था, अख्तियारी पुगे नपुगेको, ठेक्कापट्टाको अवस्था, कार्यक्रम कार्यान्वयन भै खर्च भएको रकमको विवरण लगायतका सूचनाहरू सम्बन्धित मन्त्रालय, राष्ट्रिय योजना आयोग र अर्थ मन्त्रालयमा समय मै प्राप्त गर्न सकिएको छैन । क्षेत्रगत मन्त्रालयहरू तथा अन्य निकायहरूबाट प्राप्त गर्नु पर्ने सूचनाको अभावमा सूचना विश्लेषणको आधारमा गर्नु पर्ने निर्णयहरू यथासमयमा हुन नसकेको देखिन्छ ।

## ७.२.९ बजेट तर्जुमा तथा कार्यान्वयनमा क्षमताको कमी

उपलब्ध श्रोतहरूको अधिकतम परिचालन गरी बजेटका उद्देश्यहरू प्राप्त गर्नका लागि श्रोतको उपयुक्त प्राथमिकीकरण सहित बजेट तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्ने क्षमतामा कमी रहेको देखिन्छ । क्षेत्रगत मन्त्रालयहरूलाई प्रदान गरिएको सिलिङको परिधिभित्र रही तोकिएका मापदण्डको आधारमा कार्यालयको प्राथमिकता अनुरूप बजेट प्रस्ताव गर्ने र सोही अनुरूप खर्च गर्नु पर्ने व्यवस्थाको पालना गरिएको देखिँदैन । बजेट छलफलको बेला प्रस्तावित कार्यक्रमहरूको विस्तृत क्रियाकलाप निर्धारण नगरी एकमुष्ट बजेट माग गर्ने, भैपरी शीर्षकमा विनियोजन गर्ने र लामो समयसम्म अवण्डामा रकम राख्ने प्रवृत्ति बढ्दै गएको छ । कतिपय निकायहरूले बजेट छलफलमा तय भएको भन्दा भिन्नै क्रियाकलापमा बजेट बाँडफाँड माँग गरेको पनि पाइएको छ । विनियोजनको यस्तो अदक्षताको कारण बजेट खर्च र त्यसको उपयोगितामा प्रतिकूल प्रभाव पर्न गएको देखिन्छ । बजेट सार्वजनिक भएको केही दिन नवित्तै विनियोजित रकम अपर्याप्त भएको, अनुपयुक्त खर्च शीर्षकमा विनियोजन भएको, श्रोतगत समस्या देखिएको जस्ता समस्याहरूका लागि अर्थ मन्त्रालयमा पत्राचार हुने गरेको देखिन्छ । यस्ता समस्याहरूलाई दोहोरिन नदिनका लागि बजेट तर्जुमा र कार्यान्वयन निश्चित सिद्धान्त र मापदण्डको आधारमा गर्ने तर्फ पहल गरीनु पनि जरुरी देखिएको छ ।

## ७.२.१० थप आर्थिक दायित्व सिर्जना हुने विषयमा अर्थ मन्त्रालयको सहमति नलिने, सहमति लिए पनि सो अनुरूप नहुने

वार्षिक विनियोजनमा नपरेका तर सम्पादन गर्नु पर्ने कार्यहरू, विदेश भ्रमण, नयाँ दरवन्दी सिर्जना, आर्थिक सहायता तथा समिति/कार्यदलहरूको खर्च जस्ता थप आर्थिक व्ययभार सिर्जना हुने विषयहरूमा अर्थ मन्त्रालयको सहमति अनिवार्य रूपमा लिने व्यवस्था भए पनि यसको पूर्ण पालना हुन सकेको छैन । नेपाल सरकारलाई थप आर्थिक दायित्व पर्ने विषयमा सहमति माग नै नगर्ने वा सहमति दिईएका विषयमा पनि सहमति विपरीत निर्णय भै आउने गरेको छ । यस्ता विषयहरूमा खर्च व्यवस्थापन गर्नु पर्दा बजेट अनुशासन कायम गर्न कठिन देखिएको छ ।

## ७.२.११ अनावश्यक समिति/बोर्ड गठनको होड

सरकारको स्थायी संरचनाबाटै सम्पन्न हुन सक्ने कामका लागि विभिन्न मन्त्रालय/निकाय मातहत विकास समिति/बोर्ड गठनको होडबाजी चलेको देखिन्छ । यस्ता समिति र बोर्डका कारण तत्काल सरकारी खर्चमा चाप पर्ने त छुट्टैछ, तिनको दीर्घकालिन खर्च समेत व्यहोर्नु पर्दा बजेट व्यवस्थापनलाई थप चुनौतीपूर्ण बनाएको छ । अनावश्यक समिति, परिषद, बोर्डहरूलाई खारेज गर्ने वा केहीलाई पुनःसंरचना गरी व्यवस्थित गर्नु आवश्यक देखिएको छ । यदि यस्तो

गर्न सकिएन भने भविष्यमा समिति/बोर्डको संयोजन र समन्वय गर्नु छुट्टै संयन्त्रको आवश्यकता समेत पर्न जाने र ठूलो रकम छुट्टयाउनु पर्ने अवस्था प्रति अहिले नै सचेत रहन जरुरी छ ।

### ७.२.१२ कमजोर अनुगमन तथा मूल्यांकन प्रणाली

विकास कार्यक्रम र आयोजनाहरूमा भएको लगानीबाट अपेक्षित प्रतिफलको सुनिश्चितताका लागि कार्य सम्पादन अनुगमन सूचक तथा अनुगमन/मूल्यांकन खाका तयार गर्ने लगायतको व्यवस्था गरी अनुगमन /मूल्यांकन प्रणालीमा समसामयिक सुधारका प्रयास हुदै आएका छन् । तर पनि विकास आयोजनाहरूको अनुगमन तथा मूल्यांकन अपेक्षा गरी अनुगमन हुन सकेको देखिदैन ।

बजेटका उद्देश्यहरू अनुरूप कार्यक्रम संचालन भए नभएको, कार्यान्वयनस्तरमा समस्या रहे नरहेको, साधन श्रोतको प्रयोगबाट लक्षित वर्ग लाभान्वित हुन सके नसकेको स्पष्ट हुने गरी अनुगमन मूल्यांकन हुने गरेको देखिदैन । जसको फस्वरूप कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिनु पर्ने वा नपर्ने, कार्यान्वयन तरीकामा परिवर्तन गर्नु पर्ने वा नपर्ने भन्ने सन्दर्भमा पनि ठोस राय प्राप्त हुन सकेको देखिदैन । समय समयमा कार्यक्रमको स्थलगत अनुगमन मूल्यांकन गरी कार्यक्रम कार्यान्वयनबाट प्राप्त नतिजाहरू, कार्यान्वयनका समस्याहरू तथा भावी योजनाहरूका बारेमा स्पष्ट दृष्टिकोण बनाउनु पर्ने व्यवस्था गर्नु अत्यावश्यक देखिएको छ ।

## परिच्छेद ८

### राजस्व तथा अन्य आयको समीक्षा र संशोधित आय व्यय अनुमान

#### ८.१ राजस्व नीति तथा कार्यक्रमको कार्यान्वयन समीक्षा :

राजस्व जोखिम तथा चुहावटका क्षेत्रलाई सघन रूपमा नियन्त्रण गरी स्वेच्छक कर सहभागिता अभिवृद्धि गर्दै आन्तरिक राजस्व परिचालनमा अभिवृद्धि गर्नु राजस्व प्रशासनको उद्देश्य हो । यही उद्देश्यका साथ आ.ब. २०६७/०६८ लाई “कर कार्यान्वयन अभियान वर्ष” को रूपमा संचालन गरिएको छ ।

- राजस्व चुहावट नियन्त्रणलाई प्रभावकारी बनाउन राजस्व सचिवको अध्यक्षतामा विभिन्न क्षेत्रका प्रतिनिधिहरूको उपस्थितिमा केन्द्रीयस्तरको राजस्व चुहावट नियन्त्रण समितिको बैठक हरेक महिना बस्ने र तत्सम्बन्धी कार्य योजना बनाई कार्यान्वयन गर्ने गरिएको छ ।
- अर्थ मन्त्रालयका सह सचिवको संयोजकत्वमा Flying Squad गठन गरी राजस्व चुहावट भएको सूचनाको आधारमा तत्काल Field मा गई कारवाही गरिएको छ । यसबाट राजस्व संकलनमा सकारात्मक प्रभाव परेको छ ।
- राजस्व महाशाखाबाट मातहत विभाग तथा कार्यालयहरूको कार्य प्रक्रिया, कार्य सम्पादनस्तर एवं राजस्व संकलनको नियमित रूपमा अनुगमन भैरहेको छ ।
- आन्तरिक राजस्व विभाग मूल्य अभिवृद्धि करको नक्कली विजकको सम्बन्धमा ३१ वटा भन्दा बढी फर्महरूको छानवीन तथा अनुसन्धान कार्यलाई अगाडि बढाइएको छ । यस्तो छानवीन अन्तिम अवस्थामा पुगेका १५ वटा फर्महरूले करिब रु ७५ करोड बराबरको कारोवार गरेको देखिएको छ ।
- करदातालाई सहज र सरल रूपमा सेवा पुऱ्याउन काठमाडौं उपत्यकाका १३ वटा करदाता सेवा कार्यालय स्थापना गर्ने कार्य शुरु गरिएको छ । आगामी २०६७ चैत्र १ गते देखि ती केन्द्रहरू संचालनमा ल्याइनेछ ।
- व्यापार सहजीकरण तथा नियमनमा सहजता ल्याउन प्रमुख १० वटा भन्सारमा आसीकुडा प्रणाली लागू गरिएको छ ।
- प्रमुख ८ वटा भन्सारमा Broker Module लागू गरिएको छ ।
- WAN (Wide Area Network) पद्धति लागू गरी प्रमुख भन्सारहरूको क्रियाकलापालाई Online Monitoring गर्ने कार्य शुरु गरिएको छ ।
- भन्सार जाँचपाँस प्रक्रियामा Single Entry System शुरु गरिएको छ ।
- राजस्व अनुसन्धान विभागको O & M Survey सम्पन्न गरी संगठन पुनर्संरचनाको लागि सामान्य प्रशासन मन्त्रालयमा लेखी पठाइएको छ ।
- क्यासिनो रोयल्टी बक्यौता राखेका नियकाहरूको कडाईका साथ अनुगमन गरी असुल गर्ने तर्फ कारवाही भैरहेको छ । केही रकम असुली भएको छ र बक्यौता नतिर्नेको इजाजत खारेज गर्न पर्यटन तथा नागरीक उड्डयन मन्त्रालयमा लेखी पठाएको छ ।

#### ८.२ पहिलो ६ महिनाको राजस्व संकलनको समग्र स्थिति

चालु आर्थिक वर्षमा रु. २१६ अर्ब ६४ करोड ४४ लाख राजस्व संकलन गर्ने लक्ष्य रहेको छ । यो रकम गत आर्थिक वर्षको खुद असूलीको तुलनामा २०.४९ प्रतिशतले बढी हो । चालु आर्थिक वर्षको पुस

मसान्तसम्म राजस्व संकलन लक्ष्य रु. ९५ अर्ब ६४ करोड ८५ लाख रहेकोमा रु. ९१ अर्ब ३३ करोड ४७ लाख राजस्व संकलन भएको छ। यो रकम वार्षिक लक्ष्यको ४२.१६ प्रतिशत हुन आउछ भने पुस मसान्तसम्मको लक्ष्यको ९५.६ प्रतिशत हुन आउँछ। यसैगरी गत आर्थिक वर्ष २०६६/६७ को यसै अवधिमा संकलन भएको रकम रु. ७९ अर्ब ६८ करोड ३ लाख भन्दा १४.६ प्रतिशत बढी हुन आउँछ।

यसरी संकलित कूल राजस्वमध्ये कर राजस्वतर्फ रु. ८१ अर्ब ९७ करोड ६१ लाख र गैर कर राजस्वतर्फ रु. ९ अर्ब ३५ करोड ८६ लाख संकलन भएको छ। कूल राजस्वमा कर राजस्वको योगदान ८९ प्रतिशत र गैर कर राजस्वको योगदान ११ प्रतिशत रहन गएको छ।

## ८.३ शीर्षकगत राजस्व असूली तथा बाँकी अवधिको अनुमान

### ८.३.१ भन्सार

चालु आर्थिक वर्षमा रु. ४१ अर्ब ३६ करोड ४१ लाख भन्सार राजस्व संकलन गर्ने लक्ष्य रहेको छ। यसमध्ये पहिलो ६ महिनामा रु. १७ अर्ब ९३ करोड ४४ लाख संकलन गर्ने लक्ष्य रहेकोमा सो अवधिमा रु. १६ अर्ब ८७ करोड ७३ लाख असूली भएको छ। यो रकम वार्षिक लक्ष्यको ४०.८% हुन आउँछ भने अर्धवार्षिक लक्ष्यको ९४.१ प्रतिशत हुन आउँछ। यसैगरी, गत आर्थिक वर्षको पहिलो अर्धवार्षिक अवधिमा रु. १३ अर्ब ६८ करोड २१ लाख असूली भएकोमा चालु आर्थिक वर्षको सोही अवधिको असूली १०४.७ प्रतिशतले बृद्धि भएको छ। भारतीय अन्तःशुल्क प्राप्तमा कमी र पैठारीमा कमी भएकोले लक्ष्य अनुसार असूली हुन नसकेको हो। बाँकी ६ महिनाको अवधिमा लक्ष्य अनुसार असूली हुने अनुमान गरिएको छ।

### ८.३.२ मूल्य अभिवृद्धि कर

मूल्य अभिवृद्धि कर राजस्वतर्फ चालु आर्थिक वर्ष रु. ६७ अर्ब ३७ करोड १६ लाख संकलन गर्ने लक्ष्य राखिएको छ। यसमध्ये पहिलो ६ महिनामा रु. ३१ अर्ब ४० करोड ४२ लाख संकलन गर्ने लक्ष्य रहेकोमा यथार्थ संकलन रु. २९ अर्ब ४४ करोड ६१ लाख भएको छ। यो असूली वार्षिक लक्ष्यको ४३.७१ प्रतिशत हुन आउँछ भने अर्धवार्षिक लक्ष्यको ९३.७७ प्रतिशत छ। या असूली गत आर्थिक वर्षको सोही अवधिको रु. २४ अर्ब ६१ करोड ५९ लाख भन्दा १९.६ प्रतिशत बढी हो। आर्थिक कारोवारमै शिथिलता आएकोले असूलीमा कमी देखिएको हो। नक्कली विल उपर गरिएको कारवाही लगायतवाट आगामी ६ महिनामा लक्ष्य अनुसार नै असूली हुने अनुमान गरिएको छ।

### ८.३.३ अन्तः शुल्क

आर्थिक वर्ष ०६७/६८ मा अन्तःशुल्क राजस्वतर्फ रु. २९ अर्ब ६१ करोड १४ लाख संकलन गर्ने लक्ष्य राखिएको छ। यसमध्ये पहिलो ६ महिना सम्ममा रु. १३ अर्ब ८९ करोड ८२ लाख अन्तःशुल्क राजस्व संकलन गर्ने लक्ष्य लिइएकोमा रु. १३ अर्ब २५ करोड १७ लाख असूली भएको छ। यो अन्तःशुल्क राजस्व तर्फको वार्षिक लक्ष्यको ४४.७५% हो र समीक्षा अवधिको लक्ष्यको ९५.३५% हो। यसैगरी, गत आर्थिक वर्षको सोही अवधिमा असूल भएको रकम रु. ११ अर्ब ६ करोड ७ लाख को तुलनामा १९.८१% ले बृद्धि भएको छ। समयमै बजेट जारी हुन नसकेकोले लक्ष्य भन्दा कम असूली भएकोमा आगामी ६ महिनाका लागि स्टिकर व्यवस्थामा कडाई लगायतका रणनीतिद्वारा लक्ष्य अनुसार असूली हुने अनुमान छ।

### ८.३.४ शिक्षा सेवा शुल्क

आर्थिक वर्ष ०६५/६६ देखि लागु भएको शिक्षा सेवा शुल्क चालु वर्षमा रु. ३४ करोड ४ लाख संकलन गर्ने लक्ष्य लिइएको छ। यस शीर्षक अन्तर्गत समीक्षा अवधिभर रु. २० करोड २८ लाख संकलन गर्ने लक्ष्य लिइएकोमा यथार्थ असूली रु. १० करोड ११ लाख मात्र भएको छ। यो असूली वार्षिक लक्ष्यको २९.७ प्रतिशत र अर्धवार्षिक लक्ष्यको ४९.८% हुन आउँछ। यसै गरी गत आर्थिक

वर्षको सोही अवधिमा असुल भएको रु. ८ करोड ५४ लाखको तुलनामा १८.३ प्रतिशत लेवृद्धि भएको छ। शिक्षा सेवा शुल्कको संकलन अवस्था यस्तै रहेमा वार्षिक लक्ष्य पुग्न कठिन देखिन्छ। मूलतः राजनैतिक तरलता संगै कर नतिर्ने उपर कडा रुख अवलम्बन गर्न नसक्दासम्म यो शुल्क आगामी ६ महिनामा पनि सन्तोषजनक ढंगले असुली हुन कठिन हुने देखिन्छ।

### ८.३.५ आय कर

चालु आर्थिक वर्षमा आयकर राजस्वतर्फ रु. ४० अर्ब २४ करोड २३ लाख संकलन गर्ने लक्ष्य राखिएको छ। २०६७ पुससम्ममा रु. १७ अर्ब ७२ करोड ८१ लाख असुल गर्ने लक्ष्य लिइएकोमा रु. १९ अर्ब ४ करोड ७९ लाख असूली भई वार्षिक लक्ष्यको तुलनामा ४७.३% असूली हुन पुगेको छ भने पुससम्मको लक्ष्यको तुलनामा १०७.४% रकम असूली भएको छ। यसैगरी गत आर्थिक वर्षको सोही अवधिमा असुल भएको रु. १४ अर्ब ९० करोड ६४ लाखको तुलनामा २७.६ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ। आगामी ६ महिनामा पनि यो कर उत्साहप्रद ढंगले असुली हुने अनुमानका आधारमा वार्षिक लक्ष्य पुरा हुने अपेक्षा राखिएको छ।

### ८.३.६ रजिष्ट्रेशन दस्तुर

आर्थिक वर्ष ०६७/६८ मा रजिष्ट्रेशन दस्तुरतर्फ रु. ६ अर्ब ३० करोड संकलन गर्ने लक्ष्य रहेको छ। यसमध्ये पुससम्ममा रु. ३ अर्ब ७ करोड ४ लाख संकलन गर्ने लक्ष्य लिइएकोमा रु. १ अर्ब ५८ करोड ७० लाख असूली भएको छ। यो रकम वार्षिक लक्ष्यको २५.२% हो भने पुससम्मको लक्ष्यको ५१.७% हो। गत आर्थिक वर्षको सोही अवधिमा असुल भएको रकम रु. २ अर्ब ८१ करोड १६ लाखको तुलनामा ४३.६ प्रतिशतले बृद्धि भएको छ। समीक्षा अवधिको असूलीको स्थितिलाई दृष्टिगत गर्दा रजिष्ट्रेशन दस्तुर पनि लक्ष्य मुताविक संकलन हुन नसक्ने देखिएको छ। मूलतः जग्गा जमिनको खरिद विक्रीमा आएको सिथिलताको कारण यसको कारोवारमा ह्रास आएको छ। यस परिप्रेक्षमा आगामी ६ महिनामा पनि असूली न्यून भई लक्ष्य नपुग्ने देखिन्छ।

### ८.३.७ सवारी साधन कर

चालु आर्थिक वर्षमा सवारी साधन करतर्फ रु. ३ अर्ब ५० करोड संकलन गर्ने लक्ष्य राखिएको छ, जसमध्ये पुससम्ममा रु. १ अर्ब ८९ करोड ४० लाख संकलन गर्ने लक्ष्य रहेकोमा रु. १ अर्ब ६६ करोड ५० लाख संकलन हुन सकेको छ। यो रकम वार्षिक लक्ष्यको ४७.६% हुन आउछ भने पुससम्मको लक्ष्यको तुलनामा ८७.९% हुन आउछ। गत आर्थिक वर्षको सोही अवधिमा असुल भएको रु. १ अर्ब १६ करोड ८६ लाखको तुलनामा २.९ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ। आगामी ६ महिनामा पनि स्थितिमा केही सुधार आए पनि वार्षिक लक्ष्य भने पुग्ने देखिदैन।

### ८.३.८ गैर कर राजस्व

आर्थिक वर्ष ०६७/६८ मा गैर कर राजस्वतर्फ रु. २७ अर्ब ९१ करोड ३५ लाख संकलन गर्ने लक्ष्य राखिएको छ। यसमध्ये पुससम्ममा रु. ९ अर्ब ४१ करोड ६५ लाख संकलन गर्ने लक्ष्य लिइएकोमा रु. ९ अर्ब ३५ करोड ८६ लाख संकलन भएको छ। यो असूली वार्षिक लक्ष्यको तुलनामा ३३.५% र अर्धवार्षिक लक्ष्यको तुलनामा ९९.४ प्रतिशत हुन आउँछ। यसैगरी गत आर्थिक वर्षको सोही अवधिमा असुल भएको रु. ८ अर्ब ४४ करोड २६ लाखको तुलनामा १०.९ प्रतिशत वृद्धि छ। गैर कर राजस्व लक्ष्यको तुलनामा केही कमी संकलन भएको छ। विशेष गरी सार्वजनिक संस्थानहरूको बक्यौता असुली गर्न कठिनाई भैरहेको छ। नेपाल आयल निगम र नेपाल विद्युत प्राधिकरणबाट अबौं रुपैया लिन बाँकी छ। तर ती दुवै संस्थान नोक्सानीमा रहेकाले बक्यौता रकम असुली गर्न सकिएको छैन। आगामी ६ महिनामा पनि गैर कर राजस्वको असुली सन्तोषजनक हुने देखिदैन। तथापी संकलन वार्षिक लक्ष्यको नजिकमा पुग्ने अनुमान छ।

## २०६७/६८ को प्रथम ६ महिनाको राजस्व संकलन अवस्था

(रु. करोडमा)

राजस्व शीर्षक	वार्षिक लक्ष्य (२०६७/६८)	२०६७/६८ पुससम्मको		वार्षिक लक्ष्यका तुलनामा असूली %	पुससम्मको लक्ष्यका तुलनामा असूली %	गत बर्षको यस अवधिको असूलीको तुलना वृद्धि %	बांकी अवधिमा संकलन गर्नुपर्ने राजस्व
		लक्ष्य	असूली				
भंसार महशुल	४१३६.४१	१७९३.४४	१६८७.७३	४०.८०	९४.११	४.६९	२४४८.६७
मूल्य अभिवृद्धि कर	६७३७.१६	३१४०.४२	२९४४.६१	४३.७१	९३.७७	१९.६२	३७९२.५५
अन्तःशुल्क	२९६१.१४	१३८९.८२	१३२५.१७	४४.७५	९५.३५	१९.८१	१६३५.९७
शिक्षा सेवा शुल्क	३४.०४	२०.२८	१०.११	२९.६९	४९.८४	१८.३३	२३.९३
आयकर	४०२४.२३	१७७२.८१	१९०४.७९	४७.३३	१०७.४४	२७.६३	२११९.४४
रजिष्ट्रेशन दस्तुर	६३०.११	३०७.०४	१५८.७०	२५.१९	५१.६९	६.४४	४७१.४२
सवारी साधन कर	३५०.००	१८९.४०	१६६.५०	४७.५७	८७.९१	२.८७	१८३.३५
जम्मा कर राजश्व	१८८७३.०९	८६१३.२०	८१९७.६१	४३.४४	९५.१८	१५.०७	१०६७५.४८
जम्मा गैरकर राजश्व	२७९१.३५	९४१.६५	९३५.८६	३३.५३	९९.३८	१०.८५	१८५५.४९
कूल राजश्व	२१६६४.४४	९५५४.८५	९१३३.४७	४२.१६	९५.५९	१४.६३	१२५३०.९७

नोट : गतवर्ष दोश्रो अर्धवार्षिक अवधिमा रु. १००२६.०० राजस्व संकलन भएको थियो । आगामी दिनमा लक्ष्य अनुरूप संकलन गर्न २४.९८ प्रतिशत वृद्धिदर आवश्यक पर्छ ।

#### ८.४ समस्या तथा चुनौतीहरु :

- समयमा पूर्ण आकारको बजेट प्रस्तुत हुन नसक्दा पूँजीगत खर्च हुन नसकेको कारण व्यापारिक गतिविधिमा समेत नकारात्मक असर पऱ्यो । अर्कोतिर भन्सार तथा अन्तःशुल्कका साविककै दररेटमा राजस्व संकलन भइरहनुले गत वर्षको तुलनामा आर्थिक वर्षको शुरुका ४ महिनामा राजस्व वृद्धि सामान्य रह्यो । ०६७ मार्ग ४ गते बजेट सार्वजनिक भए पश्चात विस्तारै राजस्व वृद्धि हुन थालेपनि पुस महिनामा आइपुग्दा १४.६% ले वृद्धि हुनुपुग्यो । यद्यपि शुरुका ४ महिनाको न्यून राजस्व रकम पुरा गर्न भने पुरै आर्थिक वर्ष कुर्नुपर्ने अवस्था छ ।
- मूल्य अभिवृद्धि गरेको लक्ष्य पुरा नहुनुमा खासगरी निम्न कुराहरु जिम्मेवार छन् :
  - औद्योगिक उत्पादन न्यून हुनु ।
  - मू.अ.कर विलिङ्ग प्रणाली पूर्ण रूपमा स्थापित भै नसक्नु - विक्रेताले विल विजक दिन आलटाल गर्ने / खरिदकर्ता विल विजक लिन सजग नहुने प्रवृत्ति विद्यमान रहनु ।
  - न्यून विजकीकरण हुनु ।
  - नक्कली विल विजकको प्रयोग हुनु ।
  - बजारमा मू.अ.करको विल विजक अनिवार्य रूपमा जारी गराउन चालिएका कदम प्रभावकारी हुन नसक्नु ।
- अन्तःशुल्कको लक्ष्य पुरा नहुनुमा खासगरी निम्न कुराहरु जिम्मेवार छन् :
  - अन्तःशुल्कजन्य औद्योगिक उत्पादन घट्नु ।
  - बजेट ढीलो आएको हुंदा परिवर्तीत दरहरु पनि पछि देखिनै लागु हुनु ।
  - भन्सार महसूल र अन्तःशुल्क लाग्ने वस्तुहरुको आयातमा कमी आउनु ।
- भन्सार महसूलको लक्ष्य पुरा नहुनुमा खासगरी निम्न कुराहरु जिम्मेवार छन् :
  - बस, ट्रकका चेसिस, सुन र सुपारी लगायतका वस्तुहरुको आयात गतवर्षको तुलनामा न्यून हुनु ।
  - हुंगा, गिट्टी बालुवाको निकासीमा रोकबाटले रु. ३२ करोड न्यून राजस्व प्राप्त हुनु ।
  - यस अवधिमा डी.आर.पी.वाट लक्ष्य अनुरूप रकम प्राप्त नहुनु ।
  - अमेरिकी डलर रु.३९४ ले अवमूल्यन हुनु । यसबाट भन्सारतर्फको कूल राजस्वमा रु. ८० करोड न्यून संकलन भएको छ ।
- रजिष्ट्रेशन दस्तुरको लक्ष्य पुरा नहुनुमा खासगरी निम्न कुराहरु जिम्मेवार छन् :
  - घरजग्गाको कारोवार घट्नु ।
  - २०६२/६३ मा घर जग्गाको वढी कारोवार भएको वर्षलाई आधारमानी त्यही अनुपातमा लक्ष्य वढाउदै लैजानु ।
  - बैंकहरुले घर जग्गामा लगानी कम गर्नु ।
  - चेकवाट कारोवार गर्नुपर्दा पनि असुलीमा केही प्रतिकूल प्रभाव परेको छ ।
- सवारी साधन गरेको लक्ष्य पुरा नहुनुमा खासगरी निम्न कुराहरु जिम्मेवार छन् :
  - अनुगमन पक्ष कमजोर हुनु ।
  - करदातालाई कर वुभाउन प्रोत्साहित गर्न नसक्नु ।
  - इम्बोस्ड नम्बर प्लेटको कार्यान्वयन गर्न नसक्नु .
- गैर गरेको लक्ष्य पुरा नहुनुमा खासगरी निम्न कुराहरु जिम्मेवार छन् :
  - नेपाल सरकारले संस्थानहरुमा लगानी गरेको रकमवाट अपेक्षित रूपमा सांवा तथा व्याज प्राप्त गर्न नसक्नु ।
  - विभिन्न मन्त्रालय/नियकावाट प्रदान गरीने सेवाको मूल्य (गैरकरका दरहरु) मा समयानुकूल पुनरावलोकन हुन नसक्नु ।

#### ८.५ बाँकी छ महिनाको कार्ययोजना :

- (क) आन्तरिक राजस्व विभागले कर कार्यान्वयन वर्ष २०६७ संचालन गरी निम्नानुसारका उद्देश्यहरू पुरा गर्न प्रयास गर्ने छ :
- करको दायरमा नआएकालाई करको दायरामा ल्याउने ।
  - करदाता सेवामा गुणस्तर वृद्धि गरी करदाता मैत्री वातावरण सिर्जना गर्ने । यसको लागि करदाता शिक्षा कार्यक्रम, सूचना प्रविधिका नयाँ र नविनतम प्रविधिको प्रयोग लगायतका प्रचार प्रसार कार्यक्रम संचालन गरीनेछ ।
  - कर परीक्षण तथा अनुसन्धानको माध्यमबाट कर चुहावट गर्ने व्यक्तिलाई कानूनी कारवाही गर्ने । यसको लागि बजार अनुगमन तथा निरीक्षणलाई तिब्र पारिने, अनुसन्धानमूलक कर परीक्षणको विकास र विस्तार गर्दै वैज्ञानिक सूचनामा आधारित अनुसन्धान प्रक्रियालाई अलवम्बन गरीनेछ ।
  - राजस्व संकलनमा देखिएका जोखिमलाई कम गर्ने । यसको प्रयोजनको लागि बक्यौता संकलनलाई प्रभावकारी बनाईने र बक्यौता असुल उपर गर्न कानूनी कारवाही गरीनेछ ।
- (ख) भन्सार विभागबाट निम्नानुसारका क्रियाकलापमा वढि जोड दिईने छ :
- PCA (Post Clearance Audit) लाई विशेष जोड गरीने छ र भन्सार चोरी पैठारी नियन्त्रण गर्न विशेष ध्यान पुऱ्याइनेछ ।
  - भन्सार प्रज्ञापन पत्रको Single Entry System लागू गरी भन्सार मूल्यांकनमा सुधार गरीनेछ ।
  - हाल प्रमुख भन्सारनाकाहरूमा लागू गरिएको WAN (Wide Area Network) पद्धतिलाई क्रमशः अन्य भन्सारहरूमा समेत लागु गरी Online Monitoring द्वारा भन्सार जांचपासमा हुने त्रुटीलाई तत्कालै सच्याइनेछ ।
- (ग) राजस्व अनुसन्धान विभागले राजस्व चुहावट नियन्त्रण तर्फ निम्नानुसार कार्य सम्पादन सक्रियताका साथ गर्नेछ ।
- चुहावटका संभावित क्षेत्रहरूको पहिचान गरी नियन्त्रणका उपायहरू अवलम्बन गरीनेछ ।
  - अवैध ओसार पसार एवं चोरी पैठारी नियन्त्रण कार्यलाई प्रभावकारी बनाइनेछ ।
- (घ) राजस्व प्रशासन तालिम केन्द्रले राजस्व असुलीमा प्रत्यक्ष सहयोग पुग्ने गरी विषयगत ज्ञान र सीप वृद्धि गर्ने खालका तालिम कार्यक्रम संचालन गर्नेछ ।
- (ङ) अर्थ मन्त्रालय राजस्व महाशाखाबाट निरन्तर रूपमा तिनवटै विभाग तथा कार्यालयहरूको समन्वय र कार्य सम्पादनस्तर एवं संकलनको अनुगमन गर्ने कार्यलाई प्राथमिकताका साथ अगाडि वढाइने छ । साथै
- मन्त्रालयमा स्थापना गरिएको राजस्व द्रुत गश्तीको कार्य सम्पादनलाई प्रभावकारी बनाईने छ ।
  - गैरकर राजस्व संकलनमा प्रभावकारीता ल्याउन सार्वजनिक संस्थानहरूको बक्यौता साँवा तथा व्याज असुलीमा जोड दिईने छ ।
  - गैरकरका विद्यमान दरहरूलाई सेवाको लागत तथा समयानुकूल पुनरावलोकन गर्न सम्बन्धित मन्त्रालयहरूसंग समन्वय गरीनेछ ।

## निष्कर्ष

चालू आर्थिक वर्ष को राजस्व असुलीको लक्ष्य अनुसार पहिलो ६ महिनामा राजस्व संकलन हुन सकेन । अवको बाँकी ६ महिनामा वार्षिक लक्ष्य अनुसार असुली गर्न विशेष रणनीति सहित कार्ययोजना तयार गरी काम गरिएको छ । यी सबै प्रयासको विश्लेषण गर्दा वार्षिक लक्ष्य अनुसार राजस्व असुली हुने अनुमान गरिएको

छ । तथापी वार्षिक लक्ष्य पुरा हुनेमा अहिल्यै पूर्णरूपमा सुनिश्चित हुन सक्ने स्थिति भने छैन ।

## ८.६ वैदेशिक सहायता

### ८.६.१ वैदेशिक सहायता परिचालनमा भएका प्रयासहरूको समीक्षा

अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाबाट प्राप्त हुने वैदेशिक सहयोगको परिचालन राष्ट्रिय प्राथमिकता र नीति अनुरूप तुल्याउन र यसलाई थप पारदर्शी बनाउन सरोकारवाला निकायहरूलाई प्रोत्साहित गरिएको छ । अर्थ मन्त्रालयको नेतृत्वमा नेपालमा रहेका विभिन्न स्थानीय दातृ निकायहरूसंग समसामयिक मुद्दाहरूमा नियमित रूपमा आवधिक बैठकहरूको आयोजना तथा संचालन गरी सहायता परिचालनलाई समन्वयात्मक रूपमा अघि बढाइएको छ । विभिन्न द्विपक्षीय तथा बहुपक्षीय दातृ निकायहरूसंग आपसी सहयोगका विषयमा परामर्श बैठकहरू सम्पन्न भएका छन् । एशियाली विकास बैंक, विश्व बैंक र अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोषको वार्षिक बैठकहरूमा नेपालको प्रतिनिधित्व गरिरहेको छ । विभिन्न आयोजनाहरूको सहयोग सम्बन्धी वार्ताहरू सम्पन्न भएका छन् ।

वैदेशिक सहायता प्रभावकारीता सम्बन्धी पेरिस घोषणापत्र कार्यान्वयन मूल्यांकन कार्यमा नेपाल समेत सहभागी भई सोको अन्तिम प्रतिवेदन प्रकाशन भईसकेको छ । साथै, पेरिस घोषणापत्र अनुगमन सर्वेक्षण, २०११ मा नेपाल सहभागी हुने निर्णयानुसार सर्वेक्षणको काम सुरु भईरहेको छ । त्यसैगरी, वैदेशिक सहयोग सम्बन्धी सूचनाहरूलाई अद्यावधिक र व्यवस्थित गर्नको लागि वैदेशिक सहायता समन्वय महाशाखामा सहायता व्यवस्थापन मञ्च स्थापना भइ तथ्यांक प्रविष्टिको कामहरू भैरहेको छ ।

वैदेशिक सहायता अन्तर्गत संचालित आयोजनाहरूको प्रगति तथा कार्यान्वयनमा देखा परेका विभिन्न समस्याहरूको समीक्षा गर्न Nepal Portfolio Performance Review Meeting सम्पन्न भयो । उक्त बैठकबाट प्राप्त सुझाव वमोजिम विभिन्न कार्य योजनाहरू स्वीकृत भई कार्यान्वयन भईरहेका छन् । साथ, चालू वर्षदेखि रु. १५ करोडभन्दा माथिका आयोजनाहरूको उच्चस्तरीय अनुगमन गरीने व्यवस्थाबाट आयोजना कार्यान्वयनमा सुधार आउने अपेक्षा गरिएको छ ।

वैदेशिक सहयोगमा संचालित आयोजनाहरूले समयमै शोधभर्ना माग नगरेको कारणले करीव रु ३४ अर्ब को शोधभर्ना हुन बाँकी रहेको कारणले सरकारी कोषमा अत्यधिक चाप परिरहेको स्थितिमा वैदेशिक सहायता समन्वय महाशाखाको सक्रियतामा शोधभर्ना हुनबाँकी रकममा कमि आई हाल करीव रु. १२ अर्बको हाराहारीमा कायम रहन आएको छ ।

### ८.६.२ वैदेशिक सहायता प्रतिवद्धताको स्थिति

दातृनिकायहरूबाट चालू आर्थिक वर्षको पुस मसान्तसम्ममा रु. ५२ अर्ब ८५ करोड सहायता दिने प्रतिवद्धता प्राप्त भएको छ । यसमध्ये अनुदान तर्फ रु. ३४ अर्ब ३० करोड र ऋण तर्फ रु. १८ अर्ब

५५ करोड रहेको छ । गत आर्थिक वर्षको सोही अवधिमा अनुदान तर्फ रु .५१ अर्ब १९ करोड र ऋण तर्फ रु. १३ अर्ब ६७ करोड गरी जम्मा रु. ६४ अर्ब ८७ करोड प्राप्त हुने प्रतिद्धता जनाइएको थियो । यसैगरी चालु वर्षको बाँकी ६ महिनामा अनुदानतर्फ रु. २४ अर्ब ३९ करोड र ऋणतर्फ रु. ३९ अर्ब ६८ करोड गरी थप ६४ अर्ब ०७ करोड प्राप्त हुने अनुमान गरिएको छ । यसरी अनुमान गरीए बमोजिम सम्भौता हुन सकेमा चालू आर्थिक वर्ष मा करिव रु. १ खर्ब १७ करोड वैदेशिक सहयोगको प्रतिवद्धता प्राप्त हुने देखिन्छ ।

#### ८.६.३ वैदेशिक सहायता परिचालनमा देखिएका समस्या तथा चुनौतीहरु

समयमै दातृनिकाय समक्ष वित्तीय विवरण पेशगरी शोधभर्ना लिने कार्य अझै चुनौतीको रुपमा रहेको छ । समयमै लेखापरीक्षण प्रतिवेदन तयार गरी दातृनिकाय समक्ष पठाउने कार्यमा पनि अपेक्षित सफलता हासिल गर्न सकिएको छैन । त्यसैगरी समयमै बजेट घोषणा हुन नसक्दा विनियोजित रकम खर्च हुन नसक्ने अवस्था श्रृजना भएको छ । समयमै ठेक्कापट्टा तथा परामर्शदाता नियुक्त हुन नसक्दा पनि आयोजना कार्यान्वयनमा समस्याहरु देखिएका छन् । सबै प्रकारका वैदेशिक सहायता खासगरी द्विपक्षीय सहायतालाई राष्ट्रिय बजेट प्रणालीमा आवद्ध गर्न सकिएको छैन । कतिपय वैदेशिक सहायता रकम अझै पनि स-साना आयोजनाहरुमा छरिएर रहेकाले सोको प्रगति र प्रभावकारीता मापन गर्न कठिनाई भएको छ ।

#### ८.७ खर्चको संशोधित अनुमान र त्यसका आधारहरु

##### ८.७.१ चालु खर्च

चालु आर्थिक वर्षको रु. १९० अर्ब ३१ करोड ९५ लाख चालु बजेट मध्ये समीक्षा अवधिमा रु. ६० अर्ब ३९ करोड ९७ लाख खर्च भएको छ । यो खर्च विनियोजित बजेटको ३१.७ प्रतिशत हुन आउँछ । आर्थिक वर्ष २०६६/६७ को सोही अवधिमा विनियोजित बजेटको ३८.० प्रतिशत खर्च भएको थियो । चालु खर्च गत आर्थिक वर्षका सोही अवधिको तुलनामा २.०४ प्रतिशतले घटेको छ ।

चालु खर्चतर्फको उपभोग तथा कार्यक्रम खर्चमा वृद्धि भएतापनि छात्रवृत्ति, सामाजिक सुरक्षा अनुदान र सामाजिक सेवा शसर्त अनुदान गत आर्थिक वर्षको तुलनामा क्रमशः ८५.४, २८.८ र ५०.१ प्रतिशतले घटेकोले समग्रमा चालु खर्चमा कमि आएको देखिन्छ । पहिलो ६ महिनामा भएको खर्च मात्र आधार मानी बाँकि ६ महिनाको खर्च अनुमान गर्न उपयुक्त हुँदैन । यी खर्चहरु पछिल्लो ६ महिनामा हुने प्रायः निश्चित छ । चालू खर्च अन्तर्गतका दायित्वहरु अनिवार्य रुपमा सरकारले भुक्तानी गर्नुपर्ने हुन्छ । आगामी वर्ष दायित्व सार्न मिल्दैन । चालू खर्चको ठूलो हिस्सा उपभोग, अनुदान, व्याज भुक्तानी र कार्यक्रम खर्चमा छुट्टयाइएको हुँदा कार्यक्रमको बजेट पुरै खर्च नभएपनि अन्य शीर्षकको लगभग पुरै रकम खर्च हुने अवस्था छ । तसर्थ विगतको प्रवृत्ति विश्लेषण (Trend Analysis) को आधारमा बाँकी अवधिको चालू खर्च अनुमान गर्नु यथार्थपरक हुन्छ ।

आर्थिक वर्ष २०६४/६५ देखि २०६६/६७ सम्म बजेटको क्रमशः ९३.१ प्रतिशत, ९९.३ प्रतिशत र ९४.२३ प्रतिशत खर्च भएको र उक्त तीन वर्षको औषत खर्च ९५.६ प्रतिशत रहेको छ । समीक्षा अवधिमा गत आर्थिक वर्ष को तुलनामा खर्च घटेका शीर्षकहरु छात्रवृत्ति, सामाजिक सुरक्षा र सामाजिक सेवा अनुदान बजेट ढिलाईका कारण खर्च नभएको हुनाले बाँकि अवधिमा खर्च हुने

देखिन्छ । बजेट प्रस्तुत भईसकेपछिका निर्णयहरुबाट सिर्जित थप दायित्व र विभिन्न मन्त्रालय/निकायहरुबाट थप निकास माग भएका विषयहरुलाई पनि संबोधन गर्नुपर्ने अवस्था छ ।

नेपाल सरकारको स्रोतबाट हुने चालु खर्चको प्रवृत्ति भने विनियोजित बजेट भन्दा बढी हुने गरेको छ । आर्थिक वर्ष २०६४।६५ देखि २०६६।६७ सम्म तीन वर्ष विनियोजित बजेटको क्रमशः १०६.४ प्रतिशत, १०७.७ प्रतिशत र ९६.८ प्रतिशत खर्च भएको छ ।

विगत तीन वर्षको चालु खर्च विनियोजनको औषत ९५.६ प्रतिशत भएपनि यो वर्ष शिक्षा, स्वास्थ्य र कृषि क्षेत्रको कार्यक्रम खर्च औषत भन्दा केही कमी हुने अनुमान गरिएको छ । यो वर्ष गत वर्षको जस्तो बजेटपछि वृद्धि भएको तलव भत्ता लगायतको चालु खर्चको थप मागको चाप छैन । तसर्थ खर्चको प्रवृत्तिको आधारमा शुरु विनियोजनको करिब ९२ प्रतिशत अर्थात रु. १७५ अर्ब ९ करोड खर्च हुने देखिन्छ । हाल सम्मको थप माग र बाँकी अवधिमा थप हुन सक्ने मागको समेत आंकलन गर्दा करिब रु. ४ अर्ब थप निकास दिनु पर्ने अनुमान छ । यसरी कूल चालु खर्च करिब १७९.०९ अर्ब हुने संशोधित अनुमान छ । चालु खर्चको संशोधित अनुमान गत वर्षको यथार्थ खर्चको तुलनामा करिब १८.५ प्रतिशतले वृद्धि हुने देखिन्छ ।

#### ८.७.२ पूँजीगत खर्चको संशोधित अनुमान र त्यसको आधार

चालु आर्थिक वर्षमा पूँजीगत खर्चतर्फ बजेट रु. १२९ अर्ब ५३ करोड ८२ लाख मध्ये समीक्षा अवधिमा रु. १३ अर्ब ५ करोड ८५ लाख मात्र खर्च भएको छ । वार्षिक बजेटको तुलनामा उक्त खर्च १०.१ प्रतिशत हुन्छ । आर्थिक वर्ष २०६६।६७ को सोही अवधिमा पूँजीगत बजेटको पहिलो ६ महिनामा १३.७ प्रतिशत खर्च भएको थियो । गत आर्थिक वर्ष को प्रथम ६ महिनामा भएको पूँजीगत खर्चको तुलनामा चालु वर्षको पूँजीगत खर्च १०.२ प्रतिशत घटी देखिएको छ ।

पहिलो चार महिना गत वर्ष देखि निरन्तर संचालित आयोजनाहरुको गत वर्षको यथार्थ खर्चको एक तृतीयांश बजेटको मात्र कार्यक्रम स्वीकृत गराई खर्च गर्न पाउने व्यवस्था गरिएको थियो । मंसिर ४ गते अध्यादेशमार्फत बजेट प्रस्तुत भएपछि पनि विस्तृत सर्भे डिजाईन, कार्यक्रम स्वीकृति तथा खरिद प्रकृत्यामा तिब्रता आएको देखिएन । यसकारण पूँजीगत खर्च बजेटको कम अंश मात्र खर्च हुन सकेको देखिन्छ ।

आर्थिक वर्षको शुरुमा बजेट आएको अवस्थामा पनि आयोजनाहरुको सर्भे डिजाईन, खरिद प्रकृत्या जस्ता कार्यहरु पहिलो ६ महिनामा सम्पन्न भई काम शुरु हुँदा पनि सामान्यतया पछिल्लो ६ महिना त्यसमा पनि जेठ असारमा पूँजीगत खर्च अधिक हुने गरेको छ । चालु आर्थिक वर्ष पनि यस्तो प्रवृत्ति कायमै रहने देखिन्छ । बजेट प्रस्तुत हुन ढिलाई भएको कारण पहिलो ६ महिनामा कार्यक्रम स्वीकृती खरिद प्रकृत्या, सर्भे डिजाईन जस्ता कार्यहरुमा बितेको र काम गर्ने अवधि कम मात्र बाँकि रहेको थियो । बाँकि अवधिमा खर्चले तिब्रता पाउने अनुमान गर्न सकिन्छ ।

त्यसैले पछिल्लो ६ महिनाको पूँजीगत खर्चको अनुमान पहिलो ६ महिनाको खर्चको आधारमा मात्र गर्न सकिने अवस्था छैन । नयाँ आयोजनाहरु शुरु भई मोविलाईजेशन पेशकी जान सक्छ । विभिन्न तहबाट आयोजनाहरुको निरीक्षण तथा नियमित अनुगमन भइरहेको छ । राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाहरु सम्पन्न गर्न सम्बन्धित निकाय उत्साहका साथ लागि रहेको पाइएको छ । सडक, पुल, सिंचाई, खानेपानी, उर्जा जस्ता पूर्वाधारहरुका लागि विभिन्न निकायहरुबाट प्राप्त भएका थप मागहरुलाई

सम्बोधन गर्नुपर्ने अवस्था छ । विगत वर्षहरूमा भएको पूँजीगत खर्चको प्रवृत्ति समेतलाई ध्यानमा राखी पछिल्लो ६ महिनाको खर्च अनुमान गर्दा बढी यथार्थपरक हुनेछ ।

आर्थिक वर्ष २०६४।६५ देखि २०६६।६७ सम्मको ३ वर्षको पूँजीगत खर्चको प्रवृत्ति हेर्दा क्रमशः ९६.८ प्रतिशत, ७८.७ प्रतिशत र ८१.७ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । उक्त तीन वर्षको औषत पूँजीगत खर्च ८५.७५ प्रतिशत रहेको छ ।

यसप्रकार विगत वर्षको खर्चको प्रवृत्ति विश्लेषण, बाँकी अवधिमा कार्यक्रम कार्यान्वयनमा भइरहेको प्रगति, नयाँ कार्यक्रमको लागि प्राप्त भएको माँग समेतलाई विचार गर्दा रु. ११०.१० अर्ब पूँजीगत खर्च हुने संशोधित अनुमान छ । यो खर्च गत वर्षको यथार्थ खर्चको तुलनामा २६.८ प्रतिशतले वृद्धि हो । वार्षिक बजेटको तुलनामा संशोधित पूँजीगत खर्च ८४.९९ प्रतिशत हुन आउँछ ।

#### ८.७.३ सार्वजनिक ऋणको साथै भुक्तानीको संशोधित अनुमान र त्यसका आधारहरू

आन्तरिक तथा बाह्र ऋणको साँवा भुक्तानीको लागि बजेटमा रु. १८ अर्ब ४ करोड २३ लाख विनियोजन गरिएको छ । प्रथम ६ महिनामा विनियोजित बजेट मध्ये रु. ५ अर्ब ४४ करोड ९६ लाख भुक्तानी भै सकेको छ । यो रकम विनियोजित बजेटको ३०.२ प्रतिशत हुन आउँछ ।

आन्तरिक तथा बाह्र ऋण निर्धारित भुक्तानी तालिकाको आधारमा हुने र बजेट तयार गर्दाको र समीक्षा अवधिको अन्तमा प्रमुख विदेशी मुद्राहरूसंग नेपाली रुपैयाको विनिमयदरमा ठूलो फरक नआएकोले प्रथम ६ महिनामा भुक्तानी भै बाँकि रहेको रकम दोश्रो ६ महिनामा खर्च हुने भएकोले यसमा वार्षिक अनुमान अनुसार नै खर्च हुने देखिन्छ ।

#### ८.७.४ समष्टिगत खर्चको संशोधित अनुमान

माथि उल्लेख गरिएको चालु खर्च रु. १७९.०९ अर्ब, पूँजीगत खर्च रु. ११०.१० अर्ब र साँवा भुक्तानी रु. १८.०४ अर्ब समेत गरी चालु आर्थिक वर्ष २०६७।६८ मा कुल रु. ३०७.२३ अर्ब खर्च हुने संशोधित अनुमान गरिएको छ । यो रकम आर्थिक वर्ष २०६६।६७ को तुलनामा १९.६ प्रतिशतले बढी र विनियोजित बजेटको ९०.९२ प्रतिशत हुन आउँछ ।

## परिच्छेद ९ सुभावहरु

### ९.१ पृष्ठभूमि

चालु आर्थिक वर्षको ६ महिनाको समष्टिगत आर्थिक अवस्था, नीति तथा कार्यक्रमहरुको कार्यान्वयनको अवस्था, प्राथमिकता प्राप्त आयोजनाहरुको कार्यान्वयनको अवस्था, सुधारका प्रयासहरु, समयमा बजेट नआउंदा समग्र अर्थतन्त्रमा परेको प्रभाव विश्लेषण, बजेट कार्यान्वयनका समस्या तथा चुनौतीहरुका साथै संशोधित आयव्ययको अनुमान लगायतका विषयमा माथिका परिच्छेदहरुमा विस्तृत रूपमा उल्लेख गरिएको छ। विगत ६ महिनाको बजेट कार्यान्वयनको स्थिति, विभिन्न निकायहरुबाट प्राप्त जानकारी एवं स्थलगत अनुगमन समेतका आधारमा चालु वर्षको बाँकी अवधिमा बजेट कार्यान्वयनलाई प्रभावकारी बनाई लक्षित उद्देश्य हासिल गर्न र आगामी वर्षको बजेटमा सुधार गर्न निम्नानुसार सुभावहरु प्रस्तुत गरिएको छ।

### ९.२ चालु आर्थिक वर्षको बाँकी अवधिमा गर्नुपर्ने सुधारहरु

ढिलो गरी बजेट पेश भएको र हालसम्म पनि व्यवस्थापिका संसदबाट पारित भई नसकेको विद्यमान अवस्थामा बजेट प्रति नै उदासिनता र अन्यौल रही रहेको छ। बजेट कार्यान्वयन गर्दा देखिएका समस्या र चुनौतीलाई सामना गर्न आर्थिक वर्षको बाँकी अवधिमा गर्नुपर्ने सुधारका लागि देहायका सुभावहरु प्रस्तुत गरिएको छ।

#### ९.२.१ आर्थिक वृद्धि दरको लक्ष्य हासिल गर्ने

आर्थिक वर्षको पाँचौ महिनामा मात्र बजेट पेश भएको कारण चालु आर्थिक वर्षको आर्थिक वृद्धिदर त्रिवर्षीय योजनाले निर्धारण गरेकोभन्दा एक प्रतिशत विन्दु कम अर्थात् ४.५ प्रतिशत मात्र राखिएको छ। अनुकूल मौसमका कारण कृषि क्षेत्रको उत्पादनमा आएको सुधारले उक्त वृद्धि दर हासिल गर्न सहयोग पुग्ने देखिएतापनि गैर कृषि क्षेत्रतर्फ सार्वजनिक तथा निजी क्षेत्रको ठूलो लगानी प्रवाह हुन नसके आर्थिक वृद्धिमा वान्छित सुधार हुन गाह्रो पर्ने हुन्छ।

पूँजीगत खर्चको माध्यमबाट सरकारले लगानी गर्ने हुंदा पूँजीगत खर्चमा वृद्धि गर्नुपर्ने अवस्था एकातिर छ भने बजेटको अन्यौलताको कारण निजी क्षेत्रको लगानी पनि प्रभावित हुन गएको आभास भएको छ।

आर्थिक वर्षको अन्तिम त्रयमासमा ४० प्रतिशत भन्दा बढी खर्च गर्न नपाउने नीतिका कारण पूँजीगत खर्च अपेक्षित रूपमा बढ्न नसक्ने तर्फ मन्त्रालयहरुले ध्यानाकर्षण गराएका छन्। अतः आर्थिक वृद्धि दरको लक्ष्य हासिल गर्न सार्वजनिक क्षेत्रबाट पूँजी निर्माण खर्चमा वृद्धि गर्नु तथा निजी क्षेत्रको लगानी विस्तार हुने अनुकूल वातावरण बनाउनु आवश्यक छ।

#### ९.२.२ वार्षिक कार्यक्रम स्वीकृत गर्ने तथा अख्तियारी पठाउने

चालु आर्थिक वर्षको अख्तियारी २०६७ मंसिर २० गतेभित्र चौमासिक विभाजन सहितको कार्यक्रम स्वीकृत गराउन, आफुले कार्यान्वयन गर्ने कार्यक्रमको समय सीमा सहितको कार्य योजना मंसिर महिनाभित्र सार्वजनिक गर्ने व्यवस्था गरिएको थियो। तर हालसम्म पनि सबै आयोजनाहरुको

अख्तियारी जिल्लास्तरमा पुगी नसकेको एवं कार्यक्रम स्वीकृत नभएको अवस्था देखिएको छ । बजेट कार्यान्वयनका लागि जम्मा ५ महिनाको अवधि बाँकी रहेको हुँदा अविलम्ब कार्यक्रम स्वीकृत गर्ने तथा अख्तियारी पठाउने व्यवस्था गरीनु पर्ने देखिन्छ ।

### ९.२.३ तेस्रो चौमासिक निकास फुकुवा गर्ने

चालु आर्थिक वर्षको अख्तियारी मार्फत दोस्रो र तेस्रो प्राथमिकता प्राप्त विकास आयोजनाहरूको तेस्रो चौमासिक निकास रोक्का राखिएको छ । राजश्व असूली तथा नगद प्रवाहको अवस्थाको आधारमा तेस्रो चौमासिकको शुरु महिनामा नै निकास दिने/नदिने जानकारी पठाईने नीति अवलम्बन गरिएको छ ।

समीक्षा अवधिको अन्त्यसम्मको खर्चको प्रवृत्तिलाई हेर्दा सार्वजनिक खर्चमा बढोत्तरी गर्नुपर्ने देखिएको हुँदा तेस्रो चौमासिक निकास फुकुवा गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

### ९.२.४ नियन्त्रणमूलक नीतिगत प्रावधानलाई खुकुलो बनाउने

नगद व्यवस्थापनको साथै उद्देश्य अनुरूपनै खर्च परिचालन होस भन्ने उद्देश्यले चालु आर्थिक वर्ष देखि वैशाख देखि असारसम्म विनियोजित वार्षिक बजेटको ४० प्रतिशत र आषाढ महिनामा २० प्रतिशत भन्दा बढि खर्च गर्न नपाउने गरी व्यवस्था गरिएको प्रावधान सकारात्मक नै मान्नु पर्दछ । तर खरिद तथा निर्माण कार्यका लागि ठेक्का पट्टाको बोलपत्रका लागि कानून वमोजिम सूचना प्रकाशन गर्दा दिनुपर्ने समयको हद, मूल्यांकनको लागि लाग्ने समय, सम्झौताको लागि अपनाउनु पर्ने प्रक्रियाका लागि स्वाभाविक रुपमा केही समय लाग्ने हुन्छ । चालु आर्थिक वर्षमा चार महिनाको अन्तराल पछि मात्र अध्यादेश मार्फत बजेट आउन सकेको असहज परिस्थितिको परिप्रेक्ष्यमा यस्ता प्रावधानलाई चालु आर्थिक वर्षको हकमा केश अनुसार खुकुलो बनाउन उपयुक्त हुने देखिन्छ ।

बैदेशिक सहायतातर्फको निकासालाई आयोजना हिसाब प्रतिवेदन तथा शोधभर्ना वक्यौतासंग आबद्ध गरी बैदेशिक सहायता तर्फको खर्च तथा प्राप्ती हिसाबलाई अद्यावधिक मिलान गर्न जरुरी छ । तर आयोजना हिसाब तयार गर्न आयोजना अन्तर्गतका सबै निकायहरूबाट सूचना संकलन गर्नु पर्ने, महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट पनि वार्षिक हिसाब तयार हुनुपर्ने र महालेखा परीक्षकको कार्यालयबाट लेखा परीक्षणको कार्य समेत सम्पन्न गर्नु पर्ने हुन्छ । यी सबै काम सम्पन्न गर्न केही समय लाग्न जानु स्वभाविक हो । यस्तै, दातृ संस्था समक्ष शोधभर्ना दावी गर्न शोधभर्ना माग पत्र तयारी गर्नु पर्ने र यसको लागि आयोजना अन्तर्गतका सबै निकायहरूबाट खर्च विवरण प्राप्त हुनुपर्ने हुँदा यसको संकलन गर्न केही समय लाग्न जाने हुन्छ । यस परिप्रेक्ष्यमा आयोजना हिसाब विवरणको हकमा गत वर्ष भन्दा पहिलेको विवरण बाँकी रहेको र शोधभर्नाको हकमा चार महिना भन्दा अगाडीको खर्चको शोधभर्ना दावी गर्न बाँकी रहेको अवस्थामा मात्र बैदेशिक सहायता अन्तर्गत संचालित आयोजनाहरूको निकास रोक्का गर्नु उपयुक्त हुन्छ । हिसाब किताव पेश गरी शोधभर्ना मागको प्रक्रिया शुरु भई सकेका आयोजनाको हकमा केश अनुसार निर्णय गरी निकास फुकुवा गरेमा खर्चमा तीव्रता आउने देखिन्छ ।

### ९.२.५ नीति कार्यक्रमहरुको कार्यान्वयनमा सक्रियता ल्याउने

बजेट वक्तव्यमा उल्लेखित नीति तथा कार्यक्रमहरुको कार्यान्वयनको अवस्था सन्तोषजनक देखिएको छैन । बजेटको अनिश्चयका कारण नीति कार्यक्रमको कार्यान्वयन हुन नसकेको देखिन्छ । यस अवस्थामा तत्काल सुधार गर्न नीति कार्यक्रम कार्यान्वयनको हालसम्मको प्रगतिका आधारमा बाँकी अवधिको लागि छुट्टै कार्य योजना बनाई सोही आधारमा कार्यान्वयनमा लैजानु आवश्यक देखिएको छ । अर्थ मन्त्रालय, राष्ट्रिय योजना आयोग र कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने सम्बन्धित मन्त्रालयहरुले यसतर्फ आवश्यक पहल गर्दा उपयुक्त हुने देखिन्छ ।

### ९.२.६ थप आर्थिक दायित्व पर्ने विषयमा अर्थ मन्त्रालयको सहमति अनिवार्य बनाउने

विनियोजनमा नपरेका र भविष्यमा नेपाल सरकारलाई थप आर्थिक दायित्व पर्ने विषयमा निर्णय गर्नु पूर्व अर्थ मन्त्रालयको सहमति लिनु पर्ने व्यवस्था अनिवार्य गर्नुपर्ने देखिन्छ । सहमतिकै आधारमा त्यस्ता खर्चहरु व्यवस्थापन गर्ने र सहमति माग नभएका वा सहमति विपरित निकास माग भएका रकमलाई निकास नदिने व्यवस्था लागू गर्न उपयुक्त हुने देखिन्छ ।

### ९.२.७ वैदेशिक सहायताको उपयोगमा वृद्धि गर्ने

वैदेशिक सहायताको प्रतिवद्धता र बजेट अनुमान दुवैको तुलनामा उपयोग कम भएको देखिन्छ । उपयोग क्षमतामा कमी, दाताका वोफिला शर्त तथा बजेट तर्जुमाका वखत अनुमान गरेको रकम यथार्थ हुन नसकेका कारणले पनि वैदेशिक सहायता उपयोगमा कमी आएको हुन सक्ने सम्भावना देखिन्छ । यस्ता समस्याहरुको निराकरण गर्न आयोजनाको जनशक्ति व्यवस्थापन, खरीद व्यवस्थापन र अनुगमन मूल्यांकन प्रणालीमा थप सुधार गर्नु पर्दछ ।

आयोजना अवधिभर उपयुक्त कर्मचारीको व्यवस्थापन, वैदेशिक सहायतामा स्थापित प्रणालीमा काम गर्ने वातावरणको प्रत्याभूति, बजेट चक्रमा आयोजनाहरुको गुणात्मक प्रवेश, कार्यान्वयनको स्वामित्वाभाव र नेतृत्वको विकास लगायतका विषयलाई व्यवस्था गर्न सके वैदेशिक सहायताको उपयोगमा वृद्धि गर्न सकिन्छ । यस सन्दर्भमा NPPR 2009 र 2010 मा दिइएका सुझावको कार्यान्वयनमा सबै निकायहरु प्रतिवद्ध हुनु जरुरी छ ।

### ९.२.८ अन्तरनिकाय समन्वय प्रभावकारी बनाउने

आयोजना कार्यान्वयन गर्ने निकाय र वन, भूमिसुधार, नापी, स्थानीय निकाय, स्थानीय गैर सरकारी संगठन र स्थानीयस्तरका राजनीतिक संगठनहरुका बीचमा प्रभावकारी समन्वय गरी कार्यान्वयन प्रक्रियालाई तीव्रता दिनु जरुरी देखिएको छ । यस्तो समन्वय आयोजना चक्रको प्रारम्भ देखि नै गर्नु पर्दछ ।

### ९.२.९ अनुदान खर्च रकम फ्रिज गर्ने सम्बन्धमा

निशर्त र सशर्त अनुदान अन्तर्गत चालु एवं पूँजीगत खर्च शीर्षकहरुमा खर्च नभएको रकम फ्रिज गर्ने सम्बन्धमा विभिन्न मन्त्रालय/निकायमा वेग्ला वेग्लै अवस्था भएको र यसमा देखिएको विसंगतीको सम्बन्धमा सरकारी बजेट तथा सार्वजनिक खर्च पुनरावलोकन आयोग समेतले उल्लेख

गरेको छ । यसमा एकरूपता कायम गर्न के कस्तो रकम कसरी फ्रिज गर्ने र नगर्ने विषयमा मापदण्ड बनाई लागु गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

### ९.२.१० आर्थिक वर्षको बीचमा ठूलो रकम थप निकास, रकमान्तर र स्रोतान्तर नगर्ने

आर्थिक वर्षको बीचमा स-साना आयोजनाहरूमा थप निकास दिने, वैदेशिक सहायताको स्रोतलाई नेपाल सरकारको स्रोतमा स्रोतान्तर गर्ने र ठूलो रकम रकमान्तर गर्ने प्रवृत्तिले आर्थिक अनुशासन तथा वित्तीय सन्तुलन कायम गर्न कठिन हुने भएकोले यसलाई बन्द गर्नुपर्दछ । गत आर्थिक वर्ष व्यवस्थापिका-संसद सार्वजनिक लेखा समिति र अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले यसो नगर्न निर्देशन दिएका थिए । बजेट खर्च हुन नसकेको अवस्थामा केन्द्रीय कोषको अवस्था अनुकूल भएमा राष्ट्रिय गौरवका आयोजना वा विद्युत क्षेत्रमा नेपाल सरकारले लगानी गर्ने भनी सहमति दिइएका माथिल्लो तामाकोशी तथा विद्युत प्रसारण जस्ता आयोजनामा थप निकास दिने र म्याद नाघेका ट्रेजरी बिलको भुक्तानी दिनु उपयुक्त हुन्छ ।

### ९.३ आगामी वर्षको बजेट तर्जुमा र कार्यान्वयनमा गर्नुपर्ने सुधार

#### ९.३.१ आर्थिक वर्ष शुरु हुनु अघि नै बजेट पारित र कार्यक्रम स्वीकृत गर्नुपर्ने

बजेट ढिला प्रस्तुत हुँदा कार्यक्रम कार्यान्वयनमा स्वतः असर पर्ने गर्दछ । संविधानसभाको निर्वाचन पश्चात आएका ३ वटा बजेट या त समयमा प्रस्तुत हुन सकेनन् या समयमा पारित हुन । यसले आर्थिक गतिविधिमा सधैं अनिश्चितता पैदा गर्‍यो । अतः आर्थिक वर्ष शुरु हुनु भन्दा कम्तिमा तीन महिना अगावै बजेट प्रस्तुत गर्ने र असार महिना भित्रै बजेट पारित गरी कार्यक्रम समेत स्वीकृत गरी आर्थिक वर्षको पहिलो दिन देखि नै बजेट कार्यान्वयन गर्न सकिने गरी बजेट ल्याउने व्यवस्था गर्न बजेट सम्बन्धी कानून ल्याउने वा नयाँ संविधानमा यो विषयलाई समावेश गर्नु पर्ने देखिन्छ । राजनीतिक दलहरूका बीचमा सहमति कायम गरी व्यवस्थापिका-संसदमा बजेट प्रस्तुत गर्ने निश्चित दिन नै तोक्नु जरुरी छ । संयुक्त राज्य अमेरिका, भारत लगायतका देशहरूमा यस्तो प्रचलन छ । आगामि वर्षको बजेट २०६८ वैशाख १५ गते ल्याउने गरी तत्कालै कार्य शुरु गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

#### ९.३.२ जवाफदेहिता लिने व्यवस्था गर्ने

समयमा अख्तियारी नपठाउने र कार्यक्रम स्वीकृति पनि नगर्ने क्रममा सुधार हुन नसकेको अनुभव गरिएको छ । चालु आर्थिक वर्षको मध्यावधि समीक्षा गर्ने क्रममा समेत यस्तो प्रवृत्ति रहेको सूचना प्राप्त भएको छ । त्यसैले यो वर्ष माननीय अर्थमन्त्रीको अध्यक्षतामा रहेको समितिले अनुगमन गर्ने गरी पहिचान गरीएका रु.१५ करोडभन्दा बढीका ७२ वटा आयोजना मध्ये २०६७ पुससम्म जम्मा ५१ आयोजनाको मात्र कार्यक्रम स्वीकृत भएको पाइएको छ । समयमा कार्यक्रम स्वीकृत हुन नसक्दा बजेट कार्यान्वयन ढिलो हुन जान्छ । फलस्वरूप, बजेटका लक्षित उद्देश्य हासिल गर्न सकिदैन । अतः कार्यक्रम कार्यान्वयनको जिम्मेवारी लिएका पदाधिकारहरूलाई जवाफदेही बनाउने प्रभावकारी व्यवस्था गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

### ९.३.३ अनुगमनको प्रक्रिया र कार्ययोजना, समयावधि, जिम्मेवारी किटान तथा प्रतिवेदनको ढाँचामा एकरूपता ल्याउने

कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने निकाय र कार्यक्रम एउटै भए तापनि त्यसको अनुगमन गर्ने निकाय धेरै छन् । संसदीय समितिहरु, मन्त्रालय, विभाग, राष्ट्रिय योजना आयोग, अर्थ मन्त्रालय, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद् कार्यालय, अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग, राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्र, दातृ निकाय आदिले विभिन्न समयमा विभिन्न किसिमले अनुगमन गर्ने गरेका छन् । प्रतिवेदन पनि फरक फरक ढंगले हुने गरेको छ । यी मध्ये कुन निकायले वर्षमा कतिपटक एउटा कार्यक्रमको अनुगमन गर्न सक्ने, अनुगमनका सूचकहरु के के हुने, कुन-कुन समयमा अनुगमन गर्ने र के कस्तो ढाँचामा प्रतिवेदन दिने जस्ता विषयहरुलाई समेटि अनुगमन आचार संहिता बनाउनु आवश्यक देखिएको छ । विभिन्न निकायबाट गरीने अनुगमनको क्रममा पत्ता लागेका आयोजना कार्यान्वयन सम्बन्धी कमी कमजोरी तथा समस्यालाई प्रतिवेदनमा उल्लेख गरेर औपचारिकता मात्र पूरा गर्ने वर्तमान अवस्थामा सुधार ल्याई प्रतिवेदनले दिएका सुझावलाई तुरुन्त कार्यान्वयन गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ । कार्यान्वयनका कमी कमजोरीलाई तत्काल माथिल्लो अधिकारीको जानकारीमा ल्याउने वा ध्यानाकर्षण गराई सकभर तत्काल सुल्झाउने प्रयत्न गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ । वार्षिक प्रतिवेदनमा त्यसको स्थिति (Status) खुलाउने परिपाटी स्थापित गर्नुपर्दछ ।

### ९.३.४ बजेट तर्जुमामा सहभागिता वृद्धि गर्ने

बजेट तर्जुमा र कार्यान्वयनलाई पारदर्शी बनाउनका लागि सरोकारवालाहरुको सहभागितामा वृद्धि गर्नुपर्ने देखिन्छ । सरकारमा रहेका राजनैतिक दलका अतिरिक्त अन्य प्रमुख दलहरुलाई समेत संलग्न गराई संक्रमणकालीन अवस्थामा बजेटलाई साझा दस्तावेजको रूपमा अंगीकार गरी कार्यान्वयनमा लैजादा बजेटका लक्ष्य प्राप्तमा सहजता हुने देखिन्छ । कार्यक्रमको प्रारम्भिक खाका र सम्भाव्यता अध्ययनको चरण देखिनै कार्यान्वयन गर्ने निकाय, त्यसबाट प्रभावित हुने समूह लगायत सम्बद्ध सबै पक्षलाई सक्रिय र अर्थपूर्ण सहभागी गराएर सबैको सहमतिमा मात्र त्यस्ता कार्यक्रमलाई बजेटमा प्रवेश गराउँदा कार्यान्वयन प्रभावकारी हुन जान्छ ।

### ९.३.५ त्रिवर्षिय खर्च प्रक्षेपणलाई याथर्थपरक बनाई यसको परिपालनमा जोड दिने

निरन्तर संचालन हुने ठूला आयोजनाहरुमा कम्तिमा तीन वर्षको खर्चको अनुमान र स्रोत व्यवस्था भए पछि कार्यान्वयनमा स्रोतको निश्चितता दिने कार्य त्रिवर्षीय खर्च प्रक्षेपणले गर्ने गर्दछ । बजेट छलफलकै क्रममा तीन आर्थिक वर्षको खर्चको छलफल गर्ने नीति लिइए पनि यसका लागि मन्त्रालयहरुबाट पर्याप्त सूचना प्राप्त नहुने हुँदा यसमा विस्तृत छलफल हुन सकेको छैन । तसर्थ त्रिवर्षीय खर्च प्रक्षेपण गर्दा सम्बन्धित मन्त्रालय र राष्ट्रिय योजना आयोगमा व्यापक छलफल गरी यसलाई बढी यथार्थपरक बनाउन ध्यान दिनु पर्ने देखिन्छ । साथै त्रिवर्षीय खर्च प्रक्षेपणको सीमाको १० प्रतिशत भन्दा बढी परिवर्तन नगरी वार्षिक बजेट तर्जुमा गर्ने व्यवस्था गर्न उपयुक्त देखिन्छ ।

### ९.३.६ खर्चका मापदण्ड निर्धारण गर्ने

सबै खर्च शीर्षकहरुमा खर्च गर्ने मापदण्ड निर्धारण नभएका कारण फरक फरक निकायहरुमा फरक फरक आधारमा खर्च गर्ने गरेको देखिन्छ । फलस्वरूप एउटै कामको लागि लागत फरक लाग्ने गरेको देखिन्छ ।

आर्थिक अनुशासन कायम गरी सार्वजनिक खर्चलाई परिणाममुखी बनाउन खर्चका मापदण्डलाई परिमार्जन सहित निर्धारण गर्ने र सोही आधारमा बजेट विनियोजन गर्ने नीति लिइनु पर्ने देखिन्छ ।

### ९.३.७ नतिजामुखी बजेट तर्जुमा गर्ने

आगामी आर्थिक वर्षदेखि हरेक मन्त्रालयबाट कम्तिमा एउटा आयोजना छनौट गरी ती आयोजनामा नतिजामुखी बजेट लागू गर्ने व्यवस्था मिलाउने । बजेट तर्जुमाका बखत नै उपलब्धि मापन गर्न सक्ने सूचक निर्धारण गरीने हुंदा आयोजनाको प्रतिफल मापन गर्न सहज हुने देखिन्छ । यो प्रणालीको विस्तारका लागि अध्ययन समेत गराउनुपर्ने देखिन्छ ।

### ९.३.८ जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ मा संशोधन

अधिकांश विकास आयोजनाका अहिलेको मुख्य समस्या जग्गा अधिग्रहण र मुआब्जा निर्धारण/वितरण रहेको छ । सरकारले आयोजनास्थल निर्धारण गरेपछि विभिन्न नामबाट आयोजनालाई प्रभाव पार्ने गरी अस्वाभाविक रूपमा जग्गाको मुआब्जा माग गर्ने प्रवृत्ति बढ्दै गएको छ । यस समस्यालाई समयमै संबोधन गर्न सकिएन भने आगामी दिनमा कुनै पनि नया आयोजना शुरुवात गर्न नसक्ने अवस्था आउन सक्छ । यसर्थ जग्गा प्राप्ति ऐनमा तत्काल समसामयिक सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

### ९.३.९ खरिद कानूनमा समसामयिक सुधार गर्ने

२०६८ वैशाख १ गतेदेखि रु.२ करोड भन्दा माथिका ठेक्का पट्टामा अनिवार्य रूपमा विद्युतीय खरिद प्रणाली लागू गर्ने घोषणा गरिएकोले मौजुदा सार्वजनिक खरिद ऐन, नियमावलीमा सो अनुरूप व्यवस्था गर्न अविलम्ब संशोधन गरीनुपर्ने देखिन्छ ।

पूर्व योग्यता परिक्षणबाट सफल भएका व्यवसायीहरूसँग आर्थिक प्रस्ताव माग गर्ने समयवाधि लामो भएका कारण खरिद कार्य सम्पन्न गर्न समय लाग्ने भएकोले सो समय कम गर्न मौजुदा खरिद ऐनमा संशोधन समेत आवश्यक देखिएको छ ।

### ९.३.१० कर्मचारी सरुवा आर्थिक वर्षको शुरुमै गर्ने

निजामती सेवा नियमावली, २०५० को नियम ३६ (१) वमोजिम कर्मचारी सरुवा सम्बन्धमा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले माघ एक गते देखि माघ मसान्तसम्म, मन्त्रालय वा मन्त्रालयस्तरको केन्द्रीय निकाय वा विभागले प्रत्येक वर्षको फागुन एक गते देखि फागुन मसान्तसम्म र क्षेत्रीय स्तरका निकायहरूले प्रत्येक वर्षको चैत्र एक गतेदेखि चैत्र मसान्तभित्र गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । यसरी आर्थिक वर्षको बीचमा कर्मचारी सरुवा गर्दा आयोजना/कार्यक्रम कार्यान्वयन र राजस्व संकलनमा नराम्रो प्रभाव परेको देखिएको छ । यसर्थ सरुवा सम्बन्धी व्यवस्थालाई आर्थिक वर्षको शुरुमा गर्ने गरी नियमावलीमा संशोधन गर्नु उपयुक्त देखिन्छ ।

### ९.३.११ बजेट छलफल कै क्रममा चौमासिक विभाजन सहितको कार्यक्रम स्वीकृत गर्ने

बजेट प्रस्तुत भैसकेपछि मात्र कार्यक्रमलाई अन्तिम रूप दिई स्वीकृत गर्ने कारण कार्यक्रम कार्यान्वयनमा ढिलाई हुन गएको छ । अतः आगामी वर्षको बजेट छलफल गर्दा नै प्रस्तावित

कार्यक्रमको चौमासिक विवरण तयार गरी छलफल टुंगो लागेपछि तुरुन्त स्वीकृत गर्ने, जिल्लामा वांडफांड हुने बजेटको पनि बजेट वांडफांड तथा कार्यक्रम स्वीकृति बजेट छलफल कै बेला निर्णय गर्नु उपयुक्त देखिन्छ ।

यसका साथै जिल्लास्तरीय बजेट सीमामा संलग्न गरिएको बजेट शीर्षकहरुको कार्यक्रम प्रस्ताव गर्दा जि.वि.स.हरुलाई उपलब्ध गराईएको जिल्लास्तरीय बजेट सीमाको आधारमा तथा जिल्ला स्तरीय बजेट सीमामा संलग्न नगरीएका बजेट शीर्षकको हकमा कार्यक्रम संचालन हुने जिल्लाहरुमा बजेट वांडफांड प्रस्ताव गर्नु उपयुक्त हुने देखिन्छ ।

अनुसूचीहरु

संशोधित आय व्ययको अनुमान

(रु.लाखमा □)

शिर्षक	२०६७/६८ को शुरु बजेट अनुमान	पौषसम्मको यथार्थ	२०६७/६८ को संशोधित अनुमान	संशोधित अनुमान प्रतिशतमा
<b>कूल राजश्व</b>	२१६६४४४	९१३३४७	२१६६४४४	१००.००
कर राजस्व	१८८७३०९	८१९७६१	१८८७३०९	१००.००
गैर-कर राजस्व	२५६२८६	९३५८६	२५६२८६	१००.००
सावा फिर्ता प्राप्ती	२२८४९		२२८४९	१००.००
<b>कूल खर्च</b>	३३७९०००	७८९०७८	३०७२३२३	९०.९२
चालु खर्च	१९०३१९५	६०३९९७	१७९०९००	९४.१०
पूँजीगत खर्च	१२९५३८२	१३०५८५	११०१०००	८४.९९
सांवा भुक्तानी खर्च	१८०४२३	५४४९६	१८०४२३	१००.००
<b>अनुदानअधिको बचत (+) वा न्यून (-)</b>	<b>-१२१२५५६</b>	<b>१२४२६९</b>	<b>-९०५८७९</b>	<b>७४.७१</b>
अनुदान	६५३४४२	४३५६३	४२७३४९	६५.४०
<b>अनुदानपछिको बचत (+) वा न्यून (-)</b>	<b>-५५९११४</b>	<b>१६७८३२</b>	<b>-४७८५३०</b>	
<b>न्यून वित्त व्यहोर्ने स्रोतहरु</b>				
वैदेशिक ऋण	२२२३१४	१३२१६	१४१७३०	६३.७५
आन्तरिक ऋण	३३६८००	४५०००	३३६८००	१००.००
नगद मौज्दातमा परिवर्तन बचत (+) वा न्यून (-)	०	२२६०४८	०	

## २०६७ पुस महिनासम्मको क्षेत्रगत खर्च

(रु. लाखमा)

सि.नं.	कार्य शीर्षक	बजेट			खर्च		
		२०६६/६७	२०६७/६८	वृद्धि प्रतिशत	२०६६/६७	२०६७/६८	वृद्धि प्रतिशत
१	संवैधानिक अंगहरु	३१,४४७	४५,४७८	४४.६२	११,२३६	१३,२८३	१८.२२
२	सामान्य प्रशासन	५२,०८९	७२,२९४	३८.७९	२४,६६१	२९,२८१	१८.७३
३	प्रहरी	१४५,५८५	१९१,७९८	३१.७४	७४,४६४	९०,५२५	२१.५७
४	राजस्व तथा आर्थिक प्रशासन	२२,३९८	२६,७७७	१९.५५	५,३६२	७,४३९	३८.७५
५	योजना तथा तथ्याङ्क	४,१८७	१४,८७६	२५५.२७	७८०	६१८	-२०.७१
६	रक्षा	१५३,०७६	१७९,५८१	१७.३१	७६,४७८	८५,६१८	११.९५
७	शिक्षा	४६५,२६९	५७६,४६३	२३.९०	१६९,३६४	१५५,८४४	-७.९८
८	स्वास्थ्य	१८६,७७५	२४५,१३३	३१.२५	३४,८८७	३५,१४९	०.७५
९	खानेपानी	९०,४५३	९३,४९०	३.३६	९,८२९	५,९०५	-३९.९२
१०	स्थानीय विकास	२५२,४४०	२७८,८७९	१०.४७	३५,२११	३४,३३४	-२.४९
११	जनसंख्या तथा वातावरण	२२९	२१२	-७.२२	-	५५	
१२	महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण	९६,६८२	१०२,८२३	६.३५	२३,९४३	१७,७७९	-२५.७५
१३	युवा, खेलकूद तथा संस्कृति	१४,३१३	१५,९३९	११.३६	७,१३२	३,६७४	-४८.४९
१४	आवास	३१,००४	३२,३८४	४.४५	२,६४२	१,३३७	-४९.३९
१५	अन्य - सामाजिक	१६६,५०३	१५५,०५६	-६.८७	१७,८६९	७,९५८	-५५.४७
१६	कृषि	८०,६४४	१३०,९६१	६२.३९	२२,८३४	१३,०३२	-४२.९३
१७	सिंचाइ	७९,५२०	९०,१३४	१३.३५	८,२४३	९,७९९	१७.९०
१८	भूमिसुधार र नापी	१४,६७८	१८,०४१	२२.९१	४,६१५	४,७०४	१.९३
१९	वन	३४,२४८	४३,०३७	२५.६६	१२,६७८	१०,१३९	-२०.०३
२०	उद्योग	१४,४६७	१९,११५	३२.१२	१,९५४	३,२३४	६५.५०
२१	संचार	२३,५५६	२७,३३०	१६.०२	९,६४१	९,५३४	-१.११
२२	सडक यातायात	१८४,८९९	२७१,६९६	४६.९४	४०,९२९	३४,६८२	-१५.२६
२३	हवाई यातायात	१२,६२०	१०,१२७	-१९.७५	८	-	-१००.००
	रेल यातायात	-	८३५				
	जल यातायात	-	५०				
२४	विद्युत	१४६,८८०	१६६,९४५	१३.६६	३०,४२५	३८,७७९	२७.४६
२५	पर्यटन	४,५५२	९,८०५	११५.३९	३९१	१,७७५	३५४.०८
२६	हावापानी	९४७	१,०७९	१३.९६	२७०	२९७	१०.०३
२७	आपूर्ति	४,९४०	५,९१८	१९.८०	२,४२४	२,१४५	-११.५१
२८	वाणिज्य	६६६	१,८९८	१८४.९३	२४८	३२२	३०.२५
२९	श्रम	१,९१४	२,६०१	३५.८८	५७४	७३६	२८.२०
३०	अन्य - आर्थिक	५८,६२१	५३,८२०	-८.१९	११,९६८	९,१३८	-२३.६५
३१	आन्तरिक ऋण भुक्तानी	१४१,५९१	१५१,१०८	६.७२	३१,८५९	२९,९४५	-६.०१
३२	बाह्य ऋण भुक्तानी	१४५,४२२	१५४,५०९	६.२५	६२,५६०	६८,६७४	९.७७
३४	विविध	१९६,६८५	१८८,८०८	-४.००	७०,०३४	६३,४२४	-९.४४
	<b>जम्मा</b>	<b>२,८५९,३००</b>	<b>३,३७९,०००</b>	<b>१८.१८</b>	<b>८०५,५१३</b>	<b>७८९,०७८</b>	<b>-२.०४</b>

द्रष्टव्य: आ.व. २०६७/६८ को खर्च नेपाल राष्ट्र बैंकको विवरण अनुसार पुसको कोष अवस्था र गैर-नगद खर्चको जोडसंग मिलाई प्रक्षेपण गरिएको ।

२०६७ पुस महिनासम्मको शीर्षकगत खर्च

(रु. लाखमा)

खर्च शीर्षक	शीर्षकको नाम	बजेट			खर्च		
		आर्थिक वर्ष		बजेट वृद्धि प्रतिशत	आर्थिक वर्ष		खर्च वृद्धि प्रतिशत
		२०६६/६७	२०६७/६८		२०६६/६७	२०६७/६८	
						०	
१.०१	तलब	३३५,९५५	३७५,५१२	१०.५८	१८१,५६५	१९२,५९९	६.०८
१.०२	भत्ता	५८,९४८	७२,६७२	२३.२८	२०,०७८	३१,१५५	५५.१७
१.०३	सरुवा भ्रमण खर्च तथा दैनिक भत्ता	२,६६५	२,९७४	११.५९	७८७	६६२	-१५.९०
१.०४	पोसाक	११,८९१	२९,५७३	१४८.७०	१,३८२	१,०७८	-२२.००
१.०५	खाद्यान्न तथा आहार	७४,६९६	८३३८४	-७४.६२	२८,२४८	३८,४४३	३६.०९
१.०६	औषधि उपचार	१४,७३३	१८,९४१	२८.७४	१२,३३१	८,२७८	-३२.८७
१.०७	सेवा निवृत्त सुविधा	१०७,७३३	१२९,९३४	२०.६३	५२,००२	५५,६०८	६.९३
१.०८	तालिम कार्यक्रम खर्च	४,३७३	४,५७५	-३१.९७	७१२	४८५	-३१.९२
१.०१	आन्तरिक ऋणको सावा भुक्तानी	७७,२८८	६०,०४१	-२२.३२	२५४	६९	-७२.९९
१.०२	बाह्य ऋणको सावा भुक्तानी	११२,८४०	१२०,३८२	६.६८	४८,९९०	५४,४२७	११.१०
१.०१	आन्तरिक ऋणको व्याज भुक्तानी	६४,३०३	९१,०६७	४१.६२	३१,६०५	२९,८७६	-५.४७
१.०२	बाह्य ऋणको व्याज भुक्तानी	३२,५८१	३९,३१५	४.७४	१३,५७१	१४,२४७	४.९९
१.०१	फिर्ता खर्च	५,८३०	५,४२०	-७.०३	६६५	२३१	-६५.२७
२.०१	पानी तथा विजुली	७,६९१	७,९२९	३.१०	१,५९१	१,८०१	१३.१९
२.०२	संचार महसुल	४,१७७	४,५७८	९.६०	९७३	१,१६८	२०.०८
२.०३	कार्यालय सम्बन्धी खर्च	१५,६७४	२२,३०५	४२.३०	६,३०५	६,६३७	५.२७
२.०४	भाडा	८,५९९	१०,६५४	२३.९०	४,९९८	४,९९९	७.५५
२.०५	मर्मत तथा सम्भार	६,२१४	६,६८३	७.५५	१,९०२	२,१९६	१५.४५
२.०६	इन्धन तथा अन्य इन्धन	७,९०७	८,९७२	१३.४७	३,२४३	३,८७०	१९.३३
२.०७	परामर्श तथा अन्य सेवा शुल्क	१९,६९२	२३,०६६	१७.१३	२,३२९	३,९५२	६९.६७
२.०८	विविध खर्च	३,७०९	४,८८४	३१.६७	१,७७६	१,९४७	९.६३
३.०१	सार्वजनिक संस्थानलाई अनुदान	६,५३९	१०,६०७	६२.२२	१,३२५	१,८४३	३९.१२
३.०२	स्थानीय निकाय - निशर्त अनुदान	३४,७५५	३३,१९९	-४.३७	११,७६६	१३,२३८	१२.५१
३.०३	सामाजिक सेवा - निशर्त अनुदान	२२७,१३२	२५९,९६८	१४.४६	१२४,३१२	१२३,७३६	-०.४६
३.०४	सामाजिक सुरक्षा अनुदान	९३,०५१	९९,४९६	६.९३	२४,२१५	१७,२४४	-२८.७९
३.०५	सामाजिक सेवा - सशर्त अनुदान	२२४,५७७	२६६,५६७	१८.७०	६४,६४१	३२,२३०	-५०.१४
३.०६	स्थानीय निकाय - सशर्त अनुदान	२९,४७७	४१,३४२	४०.२५	२,०७४	२,४१४	१६.४३
३.०७	छात्रवृत्ति	१८,६६८	१६,९६५	-९.१२	३,१२४	४५७	-८५.३८
४.०१	उत्पादन सामाग्री सेवा	२,६७४	२,६६०	-०.९७	५८०	५५२	-४.७८
४.०२	औषधि	३८,५७३	३९,२२१	१.६८	१,५९८	१,१५८	-२७.५५
४.०३	पुस्तक तथा सामग्री खर्च	१७३	२२२	२८.१९	२५	१८	-२९.९५
४.०४	कार्यक्रम खर्च	९२,५०८	१०८,२८०	१७.०५	६,८८३	८,०८२	१७.४२
४.०५	कार्यक्रम भ्रमण खर्च	१३,५४९	१४,१४६	४.४१	४,५६०	३,७५७	-१७.६२
४.०६	निर्मित सार्वजनिक सम्पत्तिको सम्भार खर्च	४३४	३७५	-१३.५१	१०३	३७	-६४.४१
५.०१	जग्गा खरिद	१८,३७२	२४,९४१	३५.७५	८६२	५८	-९३.२५
५.०२	भवन खरिद	१००	३,१२५	३,०२५.००	-	-	-
६.०१	फर्निचर तथा फिक्चर्स	२,३५१	३,७०४	५७.५५	३६४	१९४	-४६.८३
६.०२	सवारी साधन	७,३२४	९,१२३	२४.५६	१,५६९	२७३	-८२.६२
६.०३	मेशिनरी औजार	२५,४२०	३२,३८४	२७.४०	९४२	४५४	-५१.८१
६.०४	भवन निर्माण	६७,७९८	८९,९६८	३२.७०	१,८९३	२,६८९	४२.०४
६.०५	सार्वजनिक निर्माण	३२१,८२०	४०१,७०३	२४.८२	३२,३८७	३२,८०९	१.३०
६.०६	पूजीगत सुधार	४,०७७	४,४३२	८.७०	३,१२३	३३४	-८.९३
६.०७	अध्ययन तथा पूजीगत प्राविधिक परामर्श	२१,५५१	२६,२११	२१.६२	२,६९५	२,९७०	१०.२२
७.०१	शेयर लगानी	४१,७३४	३७,४७०	-१०.२२	११,३८५	२८,०५९	१४६.४६
७.०२	ऋण लगानी	११४,१४४	१५१,५४५	३२.७७	२३,२३१	१२,०५५	-४८.११
८.०१	सार्वजनिक संस्थानलाई अनुदान	१४,२८०	१७,६१९	२३.३८	१,७७७	९३४	-४७.४२
८.०२	स्थानीय निकाय - निशर्त अनुदान	७६,८८५	७९,८३०	३.८३	५,१८९	३,७००	-२८.७०
८.०३	सामाजिक सेवा - निशर्त अनुदान	२५,८३५	३८,०६८	४७.३५	१२,६८४	१६,६६७	३१.४०
८.०४	सामाजिक सेवा - सशर्त अनुदान	१९६,४७२	१९७,६२७	०.५९	३०,७२८	१३,०६२	-५७.४९
८.०६	स्थानीय निकाय सशर्त अनुदान	११४,७०१	१३३,५१९	१६.४१	१६,५२०	१६,३२६	-१.१७
९.०१	भेपरी - चालू	३७,००५	७८,२९८	१११.५९	-	-	-
९.०२	भेपरी □ पूजीगत	९,९८४	४४,११२	३४१.८३	-	-	-
	<b>जम्मा</b>	<b>२,८५९,३००</b>	<b>३,३७९,०००</b>	<b>१८.१८</b>	<b>८०५,५१३</b>	<b>७८९,०७८</b>	<b>-२.०४</b>

द्रष्टव्य: आ.व. २०६७/६८ को खर्च नेपाल राष्ट्र बैकको विवरण अनुसार पुसको कोष अवस्था र गैर-नगद खर्चको जोडसंग मिलाई प्रक्षेपण गरिएको।

नेपाल सरकार  
अर्थ मन्त्रालय

अनसूची: ४

आ.व. २०६७/६८ पुष महिनासम्मको राजस्व असूली विवरण

प्रारम्भिक

(रु. हजारमा)

सि.नं.	कर शिर्षक	वार्षिक लक्ष्य (२०६७/०६८)	२०६६/६७ को असूली		२०६७/६८ पुषको		२०६७/६८ पुषसम्मको		वार्षिक लक्ष्यका तुलनामा %	२०६७/६८ पुषमहिनाको लक्ष्यका तुलनामा	२०६७/६८ पुषसम्मको लक्ष्यका तुलनामा	गत बर्षको यस अवधिको तुलनामा
			पुषको	पुषसम्मको	लक्ष्य	असूली	लक्ष्य	असूली				
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३
१.	भंसार महशुल	४१३६४०८०	२८६६७७४	१६१२१०९३	३३७२६७६	२८३४०८६	१७९३४४१४	१६८७७३४८	४०.८०	८४.०३	९४.११	१०४.६९
	पैठारी	३५६९१९२९	२३२८६८३	१४३१३००२	२८९१९१३	२५८१६८८	१५७७२८३२	१५५६८७९३	४३.६२	८९.२८	९८.७१	१०८.७७
	भारतीय अन्तःशुल्क	३६२३६७९	३९८६८०	१२२८५८९	२८४८१८	१५३६६३	११७७४२१	७०२९२९	१९.४०	५३.९५	५९.७०	५७.२१
	निकासी	१२०१९८५	८३७३५	२७२०७१	१११७६९	१२९४२	५६८८८३	८७९२५	७.३१	११.५८	१५.४६	३२.३२
	भन्सारको अन्य आय	३४५१६५	१९३३४	११९१४६	३१९८४	२१५१४	१८१३०२	१२९६४३	३७.५६	६७.२७	७१.५१	१०८.८१
	कृषि सुधार शुल्क	५०१३२२	३६३४२	१८८२८५	५२१९२	६४०९९	२३३९७६	३८८०५८	७७.४१	१२२.८१	१६५.८५	२०६.१०
२.	मूल्य अभिवृद्धि कर	६७३७९६२८	४४११०१४	२४६१५९००	५०८५०५५	५२४२६०८	३१४०४१६२	२९४४६१४०	४३.७१	१०३.१०	९३.७७	११९.६२
	उत्पादन, विक्री, सेवा	२३०३९१४४	१३८६३९९	९०४४४४४	१६९३९३०	१६७२३५४	१११८२३३०	१०४५७०४	४५.३९	९८.७३	९३.५१	११५.६२
	पैठारी	४४३३२४८४	३०२४६१५	१५५७४५६	३३९११२५	३५७०२५४	२०२२१८३२	१८९८९०३६	४२.८३	१०५.२८	९३.९०	१२१.९५
३.	अन्तःशुल्क	२९६९१३७७	२१३४१७०	११०६०७०६	२२७५९२७	२१३३४४८	१३८९८१६२.१	१३२५१६६४	४४.७५	९३.७४	९५.३५	११९.८१
	आन्तरिक उत्पादन	१६७९३९९०	११०४१९१	६३८१६६७	१२४२६०७	१३१२२८५	७८७०४१०	७२७९९८७	४३.५६	१०५.६१	९२.५०	११४.०८
	पैठारी	१२८९७३८७	१०२९९७९	४६७९०३९	१०३३३२०	८२११६३	६०२७७५२	५९७६७७	४६.३०	७९.४७	९९.०७	१२७.६३
४.	शिक्षा सेवा शुल्क	३४०३६८	२३६६८	८५४०६	१४७७	२१८५७	२०२७७०	१०१०६४	२९.६९	१४७.९७	४९.८४	११८.३३
५.	आयकर	४०२४२३३२	८४४८२५०	१४९२४३८६	१०००९१९९	१०५४०१९५	१७७२८०९०	१९०४७९२३	४७.३३	१०५.३१	१०७.४४	१२७.६३
	आयकर	३६११०९७७	८१९५९०१	१३४१९५५८	९७३६४५४	१००९२१८४	१६०७७८९५	१६६०९७३	४६.००	१०३.६५	१०३.३१	१२३.७७
	घरजग्गा वहालकर	१०२३७२८	१२४९६५	४४८०४६	१५०४२२	१६८५९३	५२३७३५	५५४५२१	५४.१७	११२.०८	१०५.८८	१२३.७६
	व्याजकर	३१०७६२७	१२७३८४	१०५६७८२	१२२२३३	२७९४१८	११२६४६०	१८८३६८९	६०.६२	२२८.४३	१६७.२२	१७८.२५
६.	रजिष्ट्रेशन दस्तुर	६३०१११८	६०१४०५	२८११५९६	७४४८८५	३५००००	३०७०३६४	१५८७०००	२५.१९	४६.९९	५१.६९	५६.४४
७.	सवारी साधन कर	३५०००००	२५१५४४	१६१६६१२	३३४७५४	२३००००	१८९४०४२	१६६५०००	४७.५७	६८.७१	८७.९१	१०२.८७
	जम्मा कर राजस्व	१८८७३०९०३	१८७३६८२५	७९२३७६९९	२१८३७२६७.१८	२१३५२१९४	८६१३२००४.१	८१९७६१३९	४३.४४	९७.७८	९५.१८	११५.०७
८.	जम्मा गैर कर राजस्व	२७९१३४५२	२३४२८७५	८४४२६०१	२६४६७३५	४८८४३०६	९४१६४९४	९३५८५६१	३३.५३	१८४.५४	९९.३८	११०.८५
	कूल राजस्व	२१६६४४३५४	२१०७९७००	७९६८०३००	२४४८४००२	२६२३६५००	९५५४८४९८	९१३३४७००	४२.१६	१०७.१६	९५.५९	११४.६३

१. विभागहरुबाट टेलिफोन/फ्याक्सबाट प्राप्त विवरण अनुसार ।

२. कूल असूली नेपाल राष्ट्र बैंकको तथ्यांकबाट लिइएको ।

३. गैरकर राजस्व : नेपाल राष्ट्र बैंकबाट प्राप्त कूल असूलीमा विभागहरुबाट प्राप्त कर राजस्व घटाई आउने रकम उल्लेख गरिएको ।

२०६६/६७ पुस महिनासम्मको वस्तुगत तथा सोभै भुक्तानी खर्च विवरण

-रु.लाखमा

सि.नं.	आयोजनाको नाम	स्वीकृत वार्षिक बजेट				प्राप्त विवरण			
		वस्तुगत	सोभै भुक्तानी अनुदान	सोभै भुक्तानी ऋण	जम्मा	वस्तुगत	सोभै भुक्तानी अनुदान	सोभै भुक्तानी ऋण	जम्मा
१४	अदालत	-	७४२		७४२	२७८	-	२७८	
२५	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	-	५,४७४		५,४७४	११३	-	११३	
३५	अर्थ मन्त्रालय	-	२२,७६५	१,७८२	२४,५४७	४,५१०	५८	४,५६८	
३७	ऊर्जा मन्त्रालय	-	१,३२२		१,३२२	-	-	-	
३८	उद्योग मन्त्रालय	-	१,४८२		१,४८२	१,४७८	-	१,४७८	
४०	कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय	-	८,४६७	३८०	८,८४७	१,७२९	२३९	१,९६८	
४८	भौतिक योजना तथा निर्माण मन्त्रालय	-	४२,८९१	३०,४१७	७३,३०८	४,०५३	४,८९३	८,९४६	
५९	वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय	-	२,९८८		२,९८८	११५	-	११५	
६१	वातावरण मन्त्रालय	-	१५,२६३		१५,२६३	५,६०७	-	५,६०७	
६२	शान्ति तथा पुनर्निर्माण मन्त्रालय	-	१,०००		१,०००				
६५	शिक्षा मन्त्रालय	५,३६६	१६६	६००	६,१३२	-		-	
६७	सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालय	-	-	-	-	-		-	
६८	सिंचाई मन्त्रालय	-	२००	१२५	३२५	-		-	
६९	स्थानीय विकास मन्त्रालय	४,३२६	४०,३२८	६,९८२	५१,६३६	१९३	१३,७०७	१३,९००	
७०	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय	१२,७१८	१२,६९५	-	२५,४१३		१,३३७	१,३३७	
८७	अर्थ मन्त्रालय - लगानी सार्वजनिक संस्थान	-	९,७८९	८९,३१४	९९,१०३	९४३	६,९१४	७,८५७	
	<b>जम्मा</b>	<b>२२,४०९</b>	<b>१६५,५७०</b>	<b>१२९,६०१</b>	<b>३१७,५८०</b>	<b>१९३</b>	<b>३३,८६९</b>	<b>१२,१०४</b>	

स्रोत: अर्थ मन्त्रालयबाट सोभै आयोजनामा सम्पर्क राखी प्राप्त विवरणको आधारमा तयार गरिएको

## मन्त्रालयगत/निकायगत थप बजेट मागको विवरण

रु.हजारमा

अनुदान संख्या	मन्त्रालय/निकाय	निकासा मागको विवरण			कैफियत
		चालु	पूजी तथा सावां भुक्तानी	जम्मा	
	१	२	३	४	५
२५	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	२५,०८०	१,३८२	२६,४६२	
३५	अर्थ	४८४,२४८	६,०००	४९०,२४८	
३७	उर्जा	-	१३,५००	१३,५००	
३८	उद्योग	१९,२००	१४,९९३	३४,१९३	
४०	कृषि तथा सहकारी	-	२५०,२८७	२५०,२८७	
४५	गृह	४,७५६,३५६	४८४,०००	५,२४०,३५६	
४८	भौतिक योजना तथा निर्माण	५३,६०६	५,४६६,०५६	५,५१९,६६२	
४९	पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय	-	५००,०००	५००,०००	
५०	परराष्ट्र	४८,६६१	५,५००	५४,१६१	
५५	भूमिसुधार तथा व्यवस्था	२,२४३	६३६,७९४	६३९,०३७	
५७	युवा तथा खेलकूद मन्त्रालय	९७,५००	-	९७,५००	
५८	रक्षा	३८५,२०८	१८१,६००	५६६,८०८	
५९	वन तथा भू-संरक्षण	११३,९००	३,२४९	११७,१४९	
६०	वाणिज्य तथा आपूर्ति	२२५,७००	६००,०००	८२५,७००	
६१	वातावरण	१३,३८७	-	१३,३८७	
६२	शान्ति तथा पुनर्निर्माण	६९,५४६		६९,५४६	
६३	संघीय मामिला, संविधान सभा, संसदीय व्यवस्था	३३,५००	३,३०३	३६,८०३	
६६	सामान्य प्रशासन मन्त्रालय	५१,०००		५१,०००	
६७	सूचना तथा संचार मन्त्रालय	१,५९५	४,१००	५,६९५	
६८	सिंचाई	४,३३१	१५३,०५६	१५७,३८७	
६९	स्थानीय विकास	३,५००	४,२००	७,७००	
७०	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	२०,०००	११२,०००	१३२,०००	
७१	श्रम तथा यातायात मन्त्रालय		१३०,०००	१३०,०००	
८७	लगानी	-	३५,०००	३५,०००	
	<b>कूल जम्मा</b>	<b>६,४०८,५६१</b>	<b>८,६०५,०२०</b>	<b>१५,०१३,५८१</b>	

अनुसूची. - ७

२०६७ साल पुस मसान्तसम्म नेपाल सरकारले उठाएको  
आन्तरिक ऋण वापतको कूल दायित्व

रु. लाखमा

सि.न.	ऋणपत्रको नाम	रकम
१.	विकास ऋणपत्र	३५५,१९४.००
२.	नागरिक वचतपत्र	५१,२२८.९४
३.	वोलकवोल ट्रेजरी बिल	१,०२०,४३७.२६
४.	विशेष ऋण पत्र	१,६९७.००
५.	वैदेशिक रोजगार पत्र	४०.००
६.	अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोष	४८,००३.५८
	<b>जम्मा</b>	<b>१,४७६,६००.७८</b>

स्रोत. महालेखा नियन्त्रक कार्यालय

अनुसूची. - ८

२०६७ साल पुस मसान्तसम्म नेपाल सरकारले उठाएको  
वैदेशिक ऋण वापतको कूल दायित्व

रु. लाखमा

सि.न.	ऋणपत्रको नाम	रकम
१.	वैदेशिक ऋण - बहुपक्षीय	२,२७०,५४७.३५
२.	वैदेशिक ऋण - द्विपक्षीय	२७७,०८६.६३
३.	<b>जम्मा</b>	<b>२,५४७,६३३.९८</b>

स्रोत । महालेखा नियन्त्रक कार्यालय

वैदेशिक सहायताको आयोजनागत प्रतिबद्धता  
आर्थिक वर्ष २०६७/६८

(रु.लाखमा)

सि.नं.	सम्झौता मिति	दाता	आयोजना	सहयोगको प्रकार	वैदेशिक मुद्रा	ने.रु
१	अगष्ट ३, २०१०	ओपेक कोष	लुम्बिनी कनेक्टिभिटी तथा पूर्वाधार सुदृढिकरण विकास आ.	ऋण	अमेरिकि डलर १५०.०	११०९२.५०
२	अगष्ट १८, २०१०	विश्व बैंक	नेपाल स्वास्थ्य क्षेत्र कार्यक्रम, दोश्रो	अनुदान	अमेरिकि डलर ५९५.०	४४२८५.९०
	अगष्ट १८, २०१०	विश्व बैंक	नेपाल स्वास्थ्य क्षेत्र कार्यक्रम, दोश्रो	ऋण	अमेरिकि डलर ६९६.५	५१८४०.५०
३	अगष्ट १८, २०१०	विश्व बैंक	सामाजिक सुरक्षा संजाल आ. अतिरिक्त लगानी	अनुदान	अमेरिकि डलर २४४.७.०	१८२१३.००
	अगष्ट १८, २०१०	विश्व बैंक	सामाजिक सुरक्षा संजाल आ. अतिरिक्त लगानी	ऋण	अमेरिकि डलर २३३.०	१७३४२.२०
४	अगष्ट २७, २०१०	क्यानाडा	सुशासन सहयोग कार्यक्रम क्लस्टर (सहकार्यक्रम १)	अनुदान	क्यानेभियन डलर ९०.१	६३६०.००
५	सेप्टेम्बर २१, २०१०	सं. रा. अमेरिका	सेप्टेम्बर २२, २००९ को भएको सहयोगमा थप सहयोग	अनुदान	अमेरिकि डलर १११५.०	८१११६.००
६	सेप्टेम्बर २३, २०१०	कोरिया	सूचना तथा संचार प्रविधी केन्द्र, इन्जिनियर्सिंग अ. संस्थान	अनुदान	अमेरिकि डलर ५०.०	३६१५.००
७	अक्टोबर २६, २०१०	एशियाली विकास बैंक	साना नगर एकिकृत शहरी वातावरण सुधार आ.	ऋण	अमेरिकि डलर ६००.०	४२३९०
८	अक्टोबर २६, २०१०	एशियाली विकास बैंक	काठमाडौं दिगो शहरी यातायात आ.	अनुदान	अमेरिकि डलर १००.०	७०६५
	अक्टोबर २६, २०१०	एशियाली विकास बैंक	काठमाडौं दिगो शहरी यातायात आ.	ऋण	अमेरिकि डलर १००.०	७०६५
९	नभेम्बर २, २०१०	सुयुक्त अधिराज्य	नेपाल स्वास्थ्य क्षेत्र कार्यक्रम, दोश्रो	अनुदान	स. अधिराज्य पाउण्ड ५५०.०	६२४२५.००

सि.नं.	सम्झौता मिति	दाता	आयोजना	सहयोगको प्रकार	वैदेशिक मुद्रा	ने.रु
१०	नभेम्बर ४, २०१०	कोरिया	समुदायमा आधारित स्वास्थ्य वीमाको विकास	अनुदान	अमेरिकि डलर १०.०	७०६.००
११	नभेम्बर १५, २०१०	गाभी	नेपाल स्वास्थ्य क्षेत्र कार्यक्रम, दोश्रो लागि सहयोग	अनुदान	अमेरिकि डलर १४५.४	१०३७५.७०
१२	नभेम्बर ३०, २०१०	ओपेक कोष	शहरी पूर्वाधार सुदृढिकरण आ.	ऋण	अमेरिकि डलर १७०.०	१२३५०.००
१३	नभेम्बर ३०, २०१०	फीनलैण्डका नागरिक	विद्यालय क्षेत्र सुधार सहयोग कार्यक्रम	अनुदान	यूरो १५.००	१४५३.२०
१४	डिसेम्बर ०५, २०१०	फीनलैण्ड	नेपाल शान्ति कोष	अनुदान	यूरो ३५.०	३३२०.५०
१५	डिसेम्बर ०७, २०१०	विश्व बैंक	सबैको लागि शिक्षा ..(विद्यालय क्षेत्र सुधार कामर्कम)	अनुदान	अमेरिकि डलर १२००.०	८६०००.००
१६	डिसेम्बर २३, २०१०	एशियाली विकास बैंक	माथिल्लो सेती जलविद्युत आ.को विस्तृत इन्जिनियरिंग अ.	अनुदान	अमेरिकि डलर २५.०	१८००.००
१७	डिसेम्बर २३, २०१०	एशियाली विकास बैंक	ग्रामीण वित्तीय क्षेत्र विकास क्लस्टर कार्यक्रम (सहकार्यक्रम २)	अनुदान	अमेरिकि डलर १२१.०	८७००.००
	डिसेम्बर २३, २०१०	एशियाली विकास बैंक	ग्रामीण वित्तीय क्षेत्र विकास क्लस्टर कार्यक्रम (सहकार्यक्रम २)	ऋण	अमेरिकि डलर ६०४.०	४३४२८.००
१८	डिसेम्बर २३, २०१०	चीन	आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोग	अनुदान	आरएमबी ७००	७५७४.००
					<b>जम्मा</b>	<b>५२८५१७.५०</b>

दातृ निकायगत वैदेशिक सहायता प्रतिबद्धता

आ.ब. २०६७६८

(रु.लाखमा)

सि.नं.	द्विपक्षीय	अनुदान	ऋण	जम्मा
१	अष्ट्रेलिया			०.०
२	क्यानाडा	६३६०.०		६३६०.०
३	चीन	७५७४.०		७५७४.०
४	डेनमार्क	०.०		०.०
५	फिनल्याण्ड	४७७३.७		४७७३.७
६	फ्रान्स			०.०
७	जर्मनि	०.०		०.०
८	भारत			०.०
९	जापान			०.०
१०	नेदरल्याण्ड			०.०
११	नर्वे	०.०		०.०
१२	विकासको लागि साउदी कोष			०.०
१३	दक्षिण कोरिया	४३२१.०		४३२१.०
१४	स्वीट्जरल्याण्ड	०.०		०.०
१५	बेलायत	६२४२५.०		६२४२५.०
१६	संयुक्त राज्य अमेरिका	८१११६.०		८१११६.०
	<b>जम्मा</b>	<b>१६६५६९.७</b>	<b>०.०</b>	<b>१६६५६९.७</b>

सि.नं.	बहुपक्षीय	अनुदान	ऋण	जम्मा
१	ए.डि.वि	१७५६५.०	९२८८३.०	११०४४८.०
२	युरोपिय युनियन	०.०		०.०
३	खाद्य तथा कृषि संगठन			०.०
४	गाभी	१०३७५.७		१०३७५.७
५	आइफाड			०.०
६	आइ.एल.ओ			०.०
७	ओपेक फण्ड		२३४४२.५	२३४४२.५
८	यु.एन.डि.पि.			०.०
९	यु.एन.एफ.पि.ए			०.०
१०	युनिसेफ			०.०
११	विश्व बैंक	१४८४९.९	६९१८२.७	२१७६८१.६
				०.०
	<b>जम्मा</b>	<b>१७६४३९.६</b>	<b>१८५५०८.२</b>	<b>३६१९४७.८</b>
	<b>कूल जम्मा</b>	<b>३४३००९.३</b>	<b>१८५५०८.२</b>	<b>५२८५१७.५</b>

वैदेशिक सहायता प्रतिवद्धता (क्षेत्रगत)  
आ.व. २०६७६८

(रु. लाखमा)

सि.नं.	क्षेत्र	अनुदान	ऋण	जम्मा
१	कृषि			०
२	संचार		०	०
३	शिक्षा	९१०६८.२		९१०६८.२
४	वित्त	८७००	४३४२८	५२१२८
५	वन		०	०
६	सुशासन		०	०
७	स्वास्थ्य	११७७९२.६	५१८४०.५	१६९६३३.१
८	गृह	०	०	०
९	मानवअधिकार	०	०	०
१०	उद्योग	०	०	०
११	सिंचाई	०	०	०
१२	श्रम	०	०	०
१३	कानून तथा न्याय	०	०	०
१४	स्थानीय विकास	२४५७३	१७३४२.२	४१९१५.२
१५	शान्ति	३३२०.५	०	३३२०.५
	भौतिक योजना तथा निर्माण	०	५४७४०	५४७४०
१६	योजना	०	०	०
१७	विद्युत	१८००	०	१८००
१८	विज्ञान तथा प्रविधि	०	०	०
१९	सर्वोच्च अदालत	०	०	०
२०	आपूर्ति	०	०	०
२१	पर्यटन	०	११०९२.५	११०९२.५
२२	यातायात	७०६५	७०६५	१४१३०
२३	खानेपानी	०	०	०
२४	महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण	०	०	०
२५	अन्य	८८६९०	०	८८६९०
	<b>जम्मा</b>	<b>३४३००९.३</b>	<b>१८५५०८.२</b>	<b>५२८५१७.५</b>

समष्टिगत आर्थिक तथा वित्तीय स्थिति

अनुसूची: १२

विवरण	सन् २००९	सन् २०१०	सन् २०११	
विश्वको आर्थिक वृद्धि दर:	-०.६	५.०	४.४	
	आ.व. २०६६/६७	२०६६ मार्ग	२०६७ मार्ग	२०६७/६८ <sup>#</sup>
उपभोक्ता मुद्रास्फीति (औसत)	१०.५	११.३	९.६	७
विस्तृत मुद्रा प्रदाय	१४.१	६.२	०	११.५
कुल आन्तरिक कर्जा	१६.८	८.६	२.२	१३.०
निजी क्षेत्रमा जाने कर्जा	१४.२	१२.७	६	१३.३
खुद वैदेशिक सम्पति (रु.करोडमा)	-३६.३	-१४५५	-३३५	९००
खुद आन्तरिक सम्पति	२२.८	१३.२	०.६	१४.५
आयात वृद्धिदर (प्रतिशत)	३३.२	३२.२	०.६	५
भारत	३४.२	३३	२७.१	२४.१
तेश्रो मुलुक	३१.८	३१.३	-३०.०	-२०.९
निर्यात वृद्धिदर (प्रतिशत)	-९.७	-१७.८	८.५	८.५
भारत	-२.२	-१२.३	११.७	७.५
तेश्रो मुलुक	-२१.३	-२५.५	३.२	१०.५
कुल वैदेशिक व्यापार वृद्धिदर (प्रतिशत)	२४.९	२१.८	१.७	५.५
चालु खाता बचत (घाटा) (रु.अर्बमा)	-३२.३५	-२०.६	-४.६	-३.६
शोधनान्तर स्थिति बचत (घाटा) (रु. अर्बमा)	-३६३	-१४.६	-३.३५	९
विप्रेषण आप्रवाह वृद्धिदर (प्रतिशत)	१०.५	१०.४	११.३	१२.५
भ्रमण आम्दानी वृद्धिदर (प्रतिशत)	०.६	२८.४	-१८.३	५.२
कुल विदेशी मुद्रा सञ्चिति (रु.अर्बमा)	२६८.९	२५४.५	२६२.९	२८०.१
<b>कुल विदेशी मुद्रा सञ्चितिबाट आयात धान्न सक्ने स्थिति</b>				
बस्तु आयात (महिना)	८.७	८.५	८.७	८.८
बस्तु तथा सेवा आयात (महिना)	७.४	७.३	७.४	७.५
नेप्से सूचाकाङ्क	४७७.७३	५३०.९६ <sup>@</sup>	४०२.७५ <sup>@</sup>	-
बजार पूँजीकरण (रु.अर्बमा)	३७६.८७	४०७.७८ <sup>@</sup>	३९४.२	-
नेपाल धितोपत्र विनिमय केन्द्रमा सूचीकृत कम्पनीहरूको संख्या	१७६	१६५ <sup>@</sup>	१९५ <sup>@</sup>	-

# प्रक्षेपण, @ गौषमसान्त

श्रोत: नेपाल राष्ट्र बैंक

**प्रतिवेदन निर्माणका सन्दर्भमा गठित समितिहरू तथा सहयोगीहरू**

**निर्देशक समिति**

संयोजक	श्री कृष्णहरि बास्कोटा	सचिव(राजस्व)	अर्थ मन्त्रालय
विशेष सल्लाहकार	श्री केशव आचार्य	वरिष्ठ आर्थिक सल्लाहकार	अर्थ मन्त्रालय
सदस्य	श्री महेन्द्रमान गुरुङ	सह-सचिव	अर्थ मन्त्रालय, आ.का.वि. महाशाखा
सदस्य	श्री लाल शंकर घिमिरे	सह-सचिव	अर्थ मन्त्रालय, वै.स.स.महाशाखा
सदस्य	श्री शान्तराज सुवेदी	सह-सचिव	अर्थ मन्त्रालय, राजस्व महाशाखा
सदस्य	श्री लोकदर्शन रेग्मी	सह-सचिव	अर्थ मन्त्रालय अनु. तथा मू.महाशाखा
सदस्य	डा.मिन बहादुर श्रेष्ठ	निर्देशक	नेपाल राष्ट्र बैक
सदस्य सचिव	श्री बोध राज निरौला	सह-सचिव	अर्थ मन्त्रालय, बजेट तथा कार्यक्रम महाशाखा

**कार्यान्वयन समिति**

संयोजक	श्री बोध राज निरौला	सह-सचिव	अर्थ मन्त्रालय
सदस्य	श्री रवि सैजु	उप-सचिव	राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय
सदस्य	श्री सुशील पाण्डे	उप-म.ले.नि.	महालेखा नियन्त्रक कार्यालय
सदस्य	श्री हरि प्रसाद पाण्डे	उप-सचिव	अर्थ मन्त्रालय, बजेट तथा कार्यक्रम महाशाखा
सदस्य	श्री चन्द्रकला पौडेल	उप-सचिव	अर्थ मन्त्रालय, बजेट तथा कार्यक्रम महाशाखा
सदस्य	श्री दुर्गेशकुमार प्रधान	उप-सचिव	अर्थ मन्त्रालय, बजेट तथा कार्यक्रम महाशाखा
सदस्य	श्री इश्वरी अर्याल	उप-सचिव	अर्थ मन्त्रालय, बजेट तथा कार्यक्रम महाशाखा
सदस्य	श्री सुरेश पैडेल	उप-सचिव	अर्थ मन्त्रालय, बजेट तथा कार्यक्रम महाशाखा
सदस्य	श्री उपेन्द्र खनाल	उप-सचिव	अर्थ मन्त्रालय, बजेट तथा कार्यक्रम महाशाखा
सदस्य सचिव	श्री रामशरण पुडासैनी	उप-सचिव	अर्थ मन्त्रालय, बजेट तथा कार्यक्रम महाशाखा

**सहयोगीहरूतर्फ**

**बजेट तथा कार्यक्रम महाशाखा, अर्थ मन्त्रालय**

श्री रमेशराज गौतम	शाखा अधिकृत	श्री युगजतन हुमागाईं	शाखा अधिकृत
श्री गुणराज सुवेदी	शाखा अधिकृत	श्री चन्द्र कान्त निरौला	शाखा अधिकृत
श्री महेशप्रसाद हुंगाना	शाखा अधिकृत	श्री यम बहादुर कार्की	शाखा अधिकृत
श्री राजेन्द्र कुमार हमाल	शाखा अधिकृत	श्री गोपी कृष्ण उप्रेती	शाखा अधिकृत
श्री माधव आचार्य	शाखा अधिकृत	श्री बाबुकाजी कार्की	शाखा अधिकृत
श्री अनुपा सिग्देल	शाखा अधिकृत	श्री पार्कर अधिकारी	कम्प्युटर अधिकृत
श्री रामकृष्ण श्रेष्ठ	कम्प्युटर अधिकृत	श्री चन्द्रबहादुर क्षेत्री	कम्प्युटर अधिकृत
श्री कल्पलता निरौला	शाखा अधिकृत	श्री कमल सुवेदी	ना.सु.
श्री मुरारी प्रसाद काफ्ले	ना.सु.	श्री दीपक न्यौपाने	ना.सु.
श्री त्रिचन्द्र आचार्य	ना.सु.	श्री इन्द्र खनाल	ना.सु.
श्री सूर्य प्रधान	ना.सु.	श्री विरेन्द्र पाण्डे	ना.सु.
श्री पार्वती न्यौपाने (रेग्मी)	ना.सु.	श्री युवराज जोशी	ना.सु.
श्री रघुनाथ घिमिरे	ना.सु.	श्री चक्र बहादुर के.शी	खरिदार
श्री ऋद्धि कुमार अर्याल	सवारी चालक	श्री यादव घिमिरे	सवारी चालक
श्री बट्टी प्रसाद कुईकेल	सवारी चालक	श्री अर्जुन वोगटी	कार्यालय सहयोगी
श्री पोषप्रसाद खतिवडा	कार्यालय सहयोगी	श्री जीवन भट्टराई	कार्यालय सहयोगी